

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

**ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
ТА ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
ім. Ю. С. ЧЕРВОНОГО

16 грудня 2022 року

Одеса
Фенікс
2022

УДК 347.1 : 341.9«364»(477)

Ц 58

Укладачі:

Голубєва Н. Ю. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія», Заслужений юрист України, адвокат;

Ілюпол І. М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»;

Сатановська О. В. – аспірант кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Ц 58 Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н., проф. Н. Ю. Голубєвої. – Одеса : Фенікс, 2022. – 155 с.

URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/22871>

ISBN 978-966-928-847-9

Збірка містить тези доповідей науковців на актуальну тематику, пов'язану з проблемами функціонування й розвитку цивільного судочинства, виконавчого провадження та суміжних з ними процедур в умовах воєнного стану. У працях дослідників розкрито різні проблеми у сфері цивільного процесуального права, примусового виконання рішень, нотаріального процесу та альтернативного врегулювання цивільних спорів, що постають перед науковцями та юристами практиками в процесі захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб під час війни, та запропоновано шляхи їх вирішення.

УДК 347.1 : 341.9«364»(477)

ISBN 978-966-928-847-9

© НУ «Одеська юридична академія»
кафедра цивільного процесу, 2022

ПЕРЕДМОВА

Юрій Семенович Червоний - народився 28 грудня 1927 р. у Харкові.

Ім'я Ю. С. Червоного безпосередньо пов'язане із створенням юридичного факультету Одеського державного університету. З 1952 р. він працював спочатку старшим викладачем, а потім виконуючим обов'язки завідувача кафедрою цивільного права і процесу.

У 1954 р. юридичний факультет Одеського університету було реорганізовано у філіал Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ), куди у вересні цього ж року Юрій Семенович був переведений старшим викладачем, а у 1958 р. став доцентом кафедри цивільного права. У 1960 р. Одеський філіал ВЮЗІ став філіалом юридично-економічного факультету Київського університету, а молодого викладача було призначено заступником декана Одеського філіалу.

Багато зусиль поклав вчений на відновлення юридичного факультету в складі Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. У липні 1961 р. він став його першим деканом і працював на цій посаді 19 років (1961-1965, 1973-1987).

У 1987 р. Ю. С. Червоному було присвоєно вчене звання професора кафедри цивільного права і процесу. У 1992 р. він обирається, а у 1993 р. переобирається членом-кореспондентом Академії правових наук України. З вересня 1996 р. — професор кафедри цивільного права і процесу ОНУ.

У жовтні 2000 р. завідувачу кафедри цивільного процесу ОНЮА Ю. С. Червоному за вагомий внесок у реалізацію державної правової політики, заслуги у зміцненні законності та правопорядку, високий професіоналізм Указом Президента України було присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України». У 2002 р. Юрію Семеновичу присвоєно звання «Почесний професор ОНЮА».

За активну професійну та громадську діяльність на благо держави і народу України Одеська обласна організація спілки юристів України у 2006 р. присвоїла Ю.С. Червоному, члену-кореспонденту АПрН України, професору, заслуженому юристу України, завідувачу кафедри цивільного процесу Одеської національної юридичної академії почесне звання «Юрист року Одещини».

Рішенням Комітету з присудження Премії імені Ярослава Мудрого від 26 жовтня 2007 р. Юрій Семенович Червоний визнаний лауреатом Премії 2007 р. у номінації «За видатні заслуги в галузі підготовки юридичних кадрів».

Професор Ю.С.Червоний був нагороджений ювілейними медалями: в ознаменування 100-річчя з дня народження В. І. Леніна (1970), у пам'ять 1500-

річчя Києва (1982), медаллю «Ветеран труда» (1987), медаллю «Захиснику Вітчизни» (1999), нагрудним знаком Мінвугу СРСР «За отличные успехи в работе» (1987), знаком Міністерства освіти України «Відмінник освіти України» (1997), дипломом Спілки юристів України (2000) за участь у III Всеукраїнському конкурсі на краще юридичне видання та заохочувальним дипломом цієї ж Спілки (2003) за участь у V Всеукраїнському конкурсі на краще юридичне видання; грамотою Кабінету Міністрів України.

Помер Юрій Семенович Червоний 18 грудня 2008 року.

Традиційно щороку кафедра цивільного процесу шанує пам'ять професора Ю.С. Червоного шляхом проведення науково-практичної конференції на його честь.

Цього року конференція проходить у складний час. Повномасштабне вторгнення РФ, запровадження на території нашої держави воєнного стану поставило суспільство в умови, в яких наше покоління ніколи не перебувало. Звичне життя, моделі поведінки, реакції залишилися в минулому. Сьогоднішні виклики, що стоять перед українським суспільством, вимагають від усіх його членів максимальних зусиль для того, щоб виконувати свою ділянку роботи на благо держави і суспільства.

Юридична наука та практика також змушена пристосовуватися до наявних складних умов. Науковці роблять свій внесок у розбудову України як вільної та демократичної держави, яка є гідним та рівноправним членом європейського співтовариства.

Щорічна всеукраїнська науково-практична конференція ім. Ю.С.Червоного, проведена з нагоди 95-річчя з дня народження видатного науковця, першого завідувача кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» та нашого спільного вчителя Юрія Семеновича Червоного на тему: «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану».

Учасниками конференції піднято та обговорено значну кількість теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з розглядом та вирішенням судами цивільних справ, примусовим виконанням судових рішень, застосуванням альтернативних способів врегулювання цивільних спорів та вчиненням нотаріальних дій в умовах воєнного стану та запропоновано шляхи їх вирішення.

Неллі Голубєва

Голубєва Неллі Юрїївна
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
Заслужений юрист України, адвокат

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ З ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ

Відповідно до положень національного законодавства України в період дії правового режиму воєнного стану суди діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією України, а право особи на судовий захист не може бути обмежено. Так само і повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану (ст. 12⁻² Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [1; 2, с. 790].

Довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи засвідчує місце проживання внутрішньо переміщеної особи на період наявності підстав, зазначених у ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Постановою Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» затверджено порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Встановлена форма довідки не передбачає внесення відомостей про причину переміщення особи з місця свого постійного проживання.

Положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» порядок підтвердження і встановлення факту наявності збройного конфлікту або тимчасової окупації території України не передбачено, проте не виключається можливість звернення внутрішньо переміщеної особи до суду для встановлення конкретної причини внутрішнього переміщення, якщо від

цього юридичного факту у цієї особи виникають, змінюються або припиняються певні правовідносини.

Встановлення факту, що має юридичне значення щодо вимушеного переселення з окупованої території, яке відбулось унаслідок збройної агресії Російської Федерації та окупації Російською Федерацією частини території України, можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого, позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між переселенням осіб із зони проведення бойових дій на сході України та військовою агресією Російської Федерації.

Аналогічних висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах дійшов Верховний Суд у постановках від 14 березня 2018 р. у справі № 363/2981/16-ц, від 12 квітня 2018 р. у справі № 243/7029/17, від 21 серпня 2018 р. у справі № 752/6366/16-ц, від 29 січня 2020 р. у справі №320/5213/17 [3,4,5,6].

Метою встановлення вказаного факту є здійснення законної реалізації заявником суб'єктивного права на компенсацію шкоди, завданої переселенням, а тому числі і на підставі норм Конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» від 12 серпня 1949 р., ратифікованої Україною 03 липня 1954 р. [7].

Суб'єктний склад у такій категорії справ відзначається особливістю: у якості заінтересованої сторони заявником може бути залучено іноземну державу – Російську Федерацію. При цьому, як вказувалося вище, правило про застосування щодо іноземної держави судового імунітету, передбачене ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 р, не порушується з огляду на те, що вказана вище норма визначає імунітет від пред'явлення позову до іноземної держави та залучення її до участі у справі як третьої особи. Тоді як в у цій категорій справ Російська Федерація бере участь як заінтересована особа у справі окремого провадження, а не виступає із вимогами як сторона чи третя особа у справі позовного провадження [8].

Підставою подання громадянами України заяви про встановлення відповідного факту є тимчасова окупація Російською Федерацією частини

території України. Як зазначено в абзаці 15 преамбули Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях», дії Російської Федерації на території окремих районів Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя грубо порушують принципи та норми міжнародного права.

У частині четвертій статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» наведено випадки, коли Україна може застосувати реторсію - правомірні обмежувальні заходи у відповідь на аналогічні заходи іншої держави. Так, якщо в порушення норм міжнародного права України, її майну або представникам в іноземній державі не забезпечується такий же судовий імунітет, який згідно з частинами першою та другою цієї статті забезпечується іноземним державам, їх майну та представникам в Україні, Кабінетом Міністрів України може бути вжито до цієї держави, її майна відповідних заходів, дозволених міжнародним правом, якщо тільки заходів дипломатичного характеру недостатньо для врегулювання наслідків зазначеного порушення норм міжнародного права. На необхідності врахування цих приписів закону наголошується у пункті 19 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19 грудня 2014 р. № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» [9].

Встановлення факту у цій категорії справ породжуватиме для заявника юридичні наслідки, тобто від встановлення факту залежить виникнення, зміна або припинення особистих прав громадян. Однак оскільки питання про стягнення матеріальної та моральної шкоди в окремому провадженні не встановлюється, розмір відшкодування може бути розглянуто у порядку позовного провадження.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.

2. Бут І.О. Здійснення правосуддя на тимчасово окупованих територіях. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. 1004 с. С. 790-792.

3. Постанова у справі № 363/2981/16-ц від 14 березня 2018 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72850452>.

4. Постанова у справі № 243/7029/17 від 12 квітня 2018 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554761>.

5. Постанова у справі № 752/6366/16-ц від 21 серпня 2018 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76053924>.

6. Постанова у справі № 320/5213/17 від 29 січня 2020 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87517074>.

7. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154.

8. Постанова у справі № 201/10617/18 від 02 вересня 2020 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91554761>.

9. Постанова у справі № 243/7029/17 від 12 квітня 2018 р. : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73408726>.

Андронов Ігор Володимирович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Правила організації ефективного цивільного судочинства розроблені суддями пілотних судів Одеської області та адвокатами Ради адвокатів Одеської області в рамках міжнародного проекту «Суд, громадяни, суспільство, держава: співпраця заради змін» за підтримки Уряду Королівства Нідерландів та організаційного супроводу Одеської обласної організації Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» та запроваджуються за підтримки експертів Утрехтського університету (Королівство Нідерландів) були затверджені Рішенням Ради суддів України № 14 від 28 лютого 2020 року [1] (далі - Правила).

Рішенням Ради суддів України № 71 від 26 жовтня 2018 року «Про запровадження реалізації пілотного проекту «Суд, громадяни, суспільство, держава: співпраця заради змін» на території Одеської області» було визначено три пілотні суди: Апеляційний суд Одеської області (Одеський апеляційний суд), Малиновський районний суд м. Одеси, Ізмаїльський міськрайонний суд Одеської області для апробації напрацювань проекту [2].

Правила визначають порядок вчинення процесуальних дій судом та учасниками справи у ситуаціях, чітко не визначених законом. Правила не лише роз'яснюють порядок застосування норм ЦПК України, але подекуди доповнюють їх, конкретизують та навіть містять указівки, відповідність яких положенням цивільного процесуального законодавства підчас викликає сумніви.

Наприклад, положення пунктів 1.4.1, 1.4.4, 1.4.5 Правил певною мірою обмежують право сторони на звернення до суду з клопотанням про призначення судової експертизи, передбачене ст. 103 ЦПК, адже зі змісту даної статті не

впливає, що суд може відмовити у задоволенні клопотання сторони про призначення експертизи, якщо в сторони є можливість замовити цю експертизу самостійно.

Так само роз'яснення, яке міститься у п. 1.4.8 Правил дещо розширює повноваження суду щодо збирання судових доказів за власною ініціативою порівняно з нормами закону, а саме - ч. 2 ст. 13, ч. 7 ст. 81, ч. 2 ст. 294 ЦПК.

І хоча всі ці правила видаються справді розумними та такими, що дійсно сприяють підвищенню ефективності розгляду та вирішення цивільних справ, їх часом сумнівна відповідність закону може спричинити неоднозначне сприйняття їх як суддями, так і учасниками судового процесу. Наприклад, відмова суду у задоволенні клопотання про призначення судової експертизи може бути розцінена однією зі сторін як невиконання судом положень п. 4 ч. 5 ст. 12 ЦПК щодо сприяння учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом, перешкоджання сторони у доказуванні нею суду правоти власної позиції у справі та порушення головуєчим у справі його обов'язку щодо забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи (ч. 2 ст. 214 ЦПК). Судові докази, зібрані судом за власною ініціативою у випадках, передбачених п. 1.4.8 Правил можуть сприйматись адвокатом однієї сторони як недопустимі, а судові рішення, що ґрунтуються на таких доказах, - незаконним та необґрунтованим, і на цій підставі оскаржуватись в апеляційному порядку.

Тому все буде залежати від того, наскільки одностайним буде бажання представників судової влади всіх рівнів запровадити зазначені Правила у життя та наскільки послідовно будуть їх дотримуватися судді всіх судових інстанцій.

Правила не можуть розглядатись як нормативно-правовий акт, оскільки видані органом суддівського самоврядування, який не має повноважень визначати процедуру розгляду та вирішення цивільних справ. Не є вони й збіркою судових прецедентів, оскільки не ґрунтуються на окремих казусах і лише в окремих випадках містять посилання на практику Європейського суду з прав людини. Їх не можна вважати актом офіційного тлумачення цивільного процесуального законодавства, оскільки ні норми Закону України «Про судоустрій і статус

суддів» ні Положення про Раду суддів України не наділяють Раду суддів України повноваженнями надавати офіційне тлумачення або керівні роз'яснення щодо застосування положень цивільного процесуального законодавства. Тим більше, як вбачається із вищезазначеного, окремі положення Правил виходять далеко за межі звичайного тлумачення закону.

Таким чином, Правила за своїми ознаками більш за все схожі на правові звичаї, оскільки вони не «спущені зверху» як звичайні норми законодавства, а, навпаки, вироблені самою юридичною спільнотою, професійними учасниками судового процесу (суддями та адвокатами), тобто на «низовому рівні» і лише санкціоновані державою. При цьому обов'язкова сила таких звичаїв забезпечуватиметься не стільки офіційним закріпленням у Правилах, скільки неухильним дотриманням самими учасниками цивільних процесуальних правовідносин. Тобто регулярністю їх застосування в практичній діяльності та входження у звичку.

Відсутність усталеності, давності застосування як важливої ознаки правових звичаїв, яку часто називають в юридичній літературі [3, с. 115; 2, с. 91], можна пояснити молодістю самої правової системи незалежної України, правові звичаї якої знаходяться поки що в процесі формування. І цей процес у сучасних умовах може відбуватися й таким чином. Тобто через узагальнення наявних правових традицій, їх письмове викладення та доведення до широкого кола професійної спільноти для однакового розуміння та застосування у практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про застосування Правил організації ефективного судочинства: Рішення Ради суддів України № 14 від 28 лютого 2020 року. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents?id=101&page=8&per-page=8>.

2. Про запровадження реалізації пілотного проекту «Суд, громадяни, суспільство, держава: співпраця заради змін» на території Одеської області: Рішення Ради суддів України № 71 від 26 жовтня 2018 року. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-71-vid-26102018-p-2bb45b2617.pdf>.

3. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс: учебник / под ред. Ю.Н. Оборотова. Одесса: Феникс, 2011. 436 с.

4. Васильев С.В. Джерела цивільного процесуального права України: традиції й інновації. Харків: Еспада, 2013. 432 с.

Фурса Світлана Ярославівна

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України

Фурса Євген Іванович

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тисячолітня історія від виникнення професії нотаріуса до сучасного періоду свідчить про те, що нотаріальна діяльність необхідна і вона виконує свою роль не тільки в багатьох розвинених країнах, а й в українському суспільстві. Навіть у воєнний час суспільні відносини не припиняються і люди також орендують квартири, купують і продають нерухоме майно, а також доволі часто здійснюється спадкування тощо.

Тому заслуговує на увагу той факт, що державна влада в цей складний для України період не забуває про людей і впорядковує діяльність нотаріусів на період воєнного стану. Так, Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164[1] (надалі - Постанова) була своєчасною та ґрунтовна за своїм змістом. Варто також зазначити, що вона з'явилася на четвертий день після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Тому вважаємо доцільним конструктивно проаналізувати цю Постанову та осмислити її значення не тільки в сучасних умовах, а й на майбутнє.

Аналіз Постанови здійснюватиметься не в контексті вчинення *нотаріальних дій*, а щодо їх організаційного забезпечення на період воєнного стану і збройної агресії РФ проти України. У такий важкий час дуже складно забезпечувати нотаріусів всіма необхідними відомостями і документами, тому слід погодитися з прийнятим рішенням, що посвідчення довіреностей (*крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва або майновими правами щодо майбутнього нерухомого майна (далі - нерухоме майно), коштами на рахунках у банках та небанківських фінансових установах, а також транспортними засобами на строк більше трьох місяців, управління і розпорядження цінними паперами, корпоративними правами, на право доступу до індивідуального банківського сейфа*), засвідчення справжності підпису на заяві про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за кордон, здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів на білих аркушах паперу з нанесеними на них за допомогою комп'ютерної техніки реквізитами нотаріуса: зображення Державного Герба України, прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), найменування державної нотаріальної контори (для державного нотаріуса), назва нотаріального округу (для приватного нотаріуса), номер свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, адреса робочого місця, номер телефону, адреса електронної пошти.

Не вдаючись до прискіпливого аналізу деталей підпункту 3 та інших положень цієї Постанови вважаємо, що вони не можуть не мати певних наслідків у майбутньому, а тому й повинні бути підставою для їх публічного обговорення.

У підпункті 3 п.1 Постанови йдеться про такий важливий документ як *довіреність*. Але подивимося на це питання ширше, в контексті ч. 3 ст. 34 Закону України «Про нотаріат» (надалі-Закон), де *однозначно* встановлено перелік документів, які мають викладатися на спеціальних бланках нотаріальних документів. Проте, це положення Закону стосувалось мирного часу.

У порівняльному аспекті, проаналізуємо це положення Закону на прикладі необхідності посвідчення заповітів на спеціальних бланках нотаріальних документів. Згідно ст. 56 Закону України «Про нотаріат» *«нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують заповіти дієздатних фізичних осіб, складені відповідно до вимог законодавства України і особисто подані ними нотаріусу або посадовій особі, яка вчиняє нотаріальні дії, а також забезпечують державну реєстрацію заповітів у Спадковому реєстрі відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України»*.

Отже, слово «подані» означає, що *заповідач написав власноруч заповіт вдома*, де пересічні громадяни не мають спеціальних нотаріальних бланків, і нотаріус мусить його посвідчити, а не зобов'язувати заповідача переписувати його на нотаріальний бланк. Це положення відповідає й вимогам статей 1247, 1248 ЦК України.

Тому виходячи із норм матеріального права та процедури посвідчення заповітів слід виокремити такі *два випадки*:

- якщо заповіт написаний власноруч заповідачем (ч.1 ст.1248 ЦК), тоді вимагати його посвідчення лише на нотаріальному бланку не можна;
- коли за ч. 2 ст. 1248 ЦК України нотаріус на прохання заповідача записує заповіт з його слів власноручно або за допомогою загальноприйнятих технічних засобів, то саме в цьому випадку може використовуватися спеціальний бланк нотаріального документу.

Отже, *не повинні заповіти викладатися лише на спеціальних бланках нотаріальних документів*, як це передбачено у ч. 3 ст. 34 Закону. Більше того, достовірність власноруч написаного заповідачем заповіту і посвідченого нотаріусом буде містити більше доказів про те, в якому стані був заповідач, коли писав заповіт. У цьому зв'язку заслуговують на увагу так звані власноручні заповіти, які мають місце у багатьох країнах світу, зокрема, й у Франції (ст. 970 ЦКФ) [2].

Повертаючись до аналізу п.п. 3 п.1 Постанови вважаємо доцільним розставити акценти в *питанні про перевірку дійсності довіреності*. У цьому

підпункті зазначено : *«Для перевірки дійсності довіреності, посвідченої на білих аркушах паперу, заінтересована особа звертається з її копією до відповідного нотаріуса, який зобов'язаний протягом двох робочих днів видати довідку про підтвердження або спростування посвідчення ним такої довіреності».*

Це положення Постанови слід було викласти у такій редакції: *«довіритель вправі звернутися до нотаріуса»*, а не так, ніби це загальне правило. Пояснити таку думку не складно, оскільки при передачі довіреності довірній особі та при використанні такої довіреності для підтвердження повноважень перед третіми особами може виникнути питання, а де довідка про підтвердження посвідчення нотаріусом довіреності. Вважаємо, що в таких випадках *слід перевіряти нотаріуса на предмет внесення останнім відповідних відомостей про посвідчення довіреності в Єдиний реєстр довіреностей*. Таке уточнення буде раціональним для випадків, коли довірена особа буде використовувати довіреність далеко від місця її посвідчення, а третя особа матиме доступ до реєстру довіреностей. Відсутність відомостей в Єдиному реєстрі довіреностей на сьогодні може обумовлюватися тим, що внаслідок знеструмлення може не працювати Інтернет, інформаційна система, тому *довіритель (заінтересована особа) має право, а не зобов'язаний перевіряти факт внесення відомостей про посвідчену довіреність до електронного реєстру*.

Зокрема, про можливість *неналежного* надання інформаційних послуг державним підприємством «Національні інформаційні системи» свідчить п.п. 7 п.1 Постанови, оскільки у ньому передбачається можливість не сприймати як правопорушення прострочення внесення відповідних відомостей до реєстрів, якщо нотаріус не може цього зробити, оскільки реєстри не працюють. Але в цьому підпункті Постанови варто уточнити, що *і нотаріуси* далеко не завжди здатні вносити відомості до реєстрів через брак струму, у разі оголошення повітряної тривоги тощо. Тому у цьому підпункті Постанови слід уточнити, що *і нотаріуси* не завжди здатні вчасно внести відомості до реєстрів, якщо виникне питання про те, а чому він несвоєчасно це зробив.

Тому, на нашу думку, саме перед тим, як довіритель має передавати довіреність особі, яка наприклад, виїздить за кордон, доцільно перевірити чи внесена вона до Єдиного реєстру довіреностей і отримати з нього витяг.

Важливим елементом для критеріїв відбору нотаріусів, які можуть вчиняти певні нотаріальні дії в період воєнного стану (п.п.9 Постанови) слугують повноваження нотаріусів на посвідчення договорів щодо відчуження, поділу (виділу) нерухомого майна (п.п.8 Постанови), а також умови включення нотаріусів до переліку тих, які в умовах воєнного стану наділені повноваженнями із вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна (п.п.9 Постанови).

Положення п.п. 9 п.1 Постанови слід проаналізувати з різних боків. Зокрема, поява такого переліку умов, за яких нотаріуси можуть наділятися повноваженнями з вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна, свідчить про елемент недовіри до частини нотаріусів, які до нього не потрапили або були включені із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій. Тобто вони мають право вчиняти, виключно, нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження.

Ми підтримуємо таку позицію Кабінету Міністрів України, оскільки у воєнний час, коли фронт переміщувався дуже швидко, варто було своєчасно обмежувати нотаріусів, які опинилися на окупованих територіях, в повноваженнях на вчинення нотаріальних дій. Тому «ручний режим» вимикання доступу до реєстрів державних та приватних нотаріусів був необхідним і виправданим. В той же час, воєнними діями могли скористатися окремі нотаріуси або злочинці, вносити сфальсифіковані відомості до реєстрів, тому репутації нотаріусів, особливо, у воєнний час слід приділяти особливу увагу. Так, в одному з рішень судів, де виправдовують нотаріуса лише з формальних міркувань і, фактично, недоліків або простої описки в діяльності територіальних підрозділів Мін'юсту, його свідоцтво не було анульоване [3]. Але ж елемент недовіри до такого нотаріуса виправданий і його професійна репутація підірвана, при цьому ми не говоримо про те, що такі випадки негативно впливають на репутацію всього нотаріату.

Однак, існують й ще більш прикрі випадки, коли діяльність нотаріуса давно мала бути припиненою, але такого не сталося. Таким випадком можна вважати анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, що мало місце 5 вересня 2022 року. Так, в рішенні констатується «... втрата приватним нотаріусом ... документів нотаріального діловодства та архіву за період з 2014 року по 2018 рік та у 2020 по 2021 рік та порушення вимог ст. 8 Закону» [4]. Тому тут питання стоїть не стільки в недовірі, скільки в організації перевірок і їх проведенні, оскільки згідно ст. 33 Закону вони мають проводитися не частіше одного разу на два роки, а також в критеріях, які були оприлюднені в Постанові для відбору нотаріусів щодо можливості вчинення ними нотаріальних дій щодо цінного майна у період воєнного стану.

Наприклад, у п.п. 9 п.1 Постанови йдеться про критерії щодо нотаріусів, які не включаються до переліку, які вчиняли виконавчі написи на кредитному договорі, який не є нотаріально посвідченим після 24 листопада 2017 р. Але у цьому зв'язку виникає питання: це підстава для недовіри нотаріусу чи предмет для перевірки діяльності нотаріуса, а також для застосування до нього дисциплінарних санкцій? Але за неофіційними даними від осіб, які постраждали від виконавчих написів нотаріусів, існують випадки, коли нотаріуси вчиняють їх навіть на прострочених договорах.

Неприпустимими у професійній діяльності нотаріуса є випадки, коли він вчиняє нотаріальні дії від імені фізичних осіб, які в момент вчинення таких дій перебували за межами України. Звичайно, винятками можуть бути випадки вчинення нотаріальних дій від імені особи на підставі довіреності або в порядку законного представництва чи у разі смерті особи та отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину. Тобто такі факти мають ставати підставою для застосування відповідальності до нотаріуса, а не вирішенням питань включення нотаріуса чи ні до відповідного переліку. Якщо такий факт встановлений, то має порушуватися дисциплінарне провадження.

Отже, у разі своєчасного реагування на факти правопорушень, хоча б відповідно до правил проведення планових перевірок, критерії потрапляння у відповідний перелік, були б значно коротшими і обґрунтованими – *притягається чи притягався нотаріус до дисциплінарної відповідальності*.

Слід, відповідно, сприймати й п.п. 10 п.1 Постанови, де зазначається: *«Подання нотаріусом заяви (про включення його до переліку нотаріусів, які можуть вчиняти нотаріальні дії в період воєнного стану), що містить недостовірну інформацію, є грубим порушенням правил професійної етики»*. Тобто саме так кваліфікується правопорушення у період воєнного стану. Але ж у п. і ст. 12 Закону як підстава для анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю як кваліфікаційна ознака передбачено не *грубе порушення* правил професійної етики, а *неодноразове порушення* правил етики. У контексті аналізу цієї норми виникає запитання, а хіба *одноразове грубе порушення* правил нотаріальної етики не є підставою для застосування санкцій і не повинно призводити до зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса?

Варто погодитися з положенням *пункту 3 Постанови* про те, що *«перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини»*. Це правильна концепція, оскільки до звільнення всіх регіонів України від загарбників і встановлення української влади не можна спадкоємців позбавляти права на спадкування лише через те, що вони з тих чи інших причин не здатні були евакуюватися, а оформлювати свої права в окупаційній владі не схотіли. У цьому зв'язку виникає питання, а чи достатнім є строк в чотири місяці для прийняття спадщини? З формальних міркувань так, оскільки потребується лише оформити та подати заяву про прийняття спадщини. Проте, чи всі обставини в таких ситуаціях будуть враховані? Звичайно, що ні, оскільки наші громадяни перебувають в евакуації по всьому світу, можуть опинитися в далекій іноземній країні і не зможуть швидко повернутися до України. Спадкоємцями можуть стати

бійці, які отримали важкі поранення і проходять лікування в іноземних країнах тощо. Але в екстраординарних ситуаціях вони можуть просити суд визнати пропуск строку для прийняття спадщини таким, що пропущений з поважних причин.

Чи можна визнати раціональним, передбачений у п. 4. *Постанови «механізм»* передачі посвідчених заповітів та довіреностей через *Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Єдиному реєстрі довіреностей чи Спадковому реєстрі*. На нашу думку, такий механізм є більш ускладненим, ніж у мирний час, а, за логікою, воєнний час мав би спрощувати «механізм» такої передачі.

Так, згідно ст. 40 Закону посадові особи, що посвідчили заповіт у мирний час, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача, тобто безпосередньо до архіву і без «посередників».

З одного боку, запропонований в Постанові механізм є більш виваженим, оскільки спрощує хаотичні пошуки державних нотаріальних архівів командирами, які в такий час перебувають у постійному напруженні, але перекладає відповідні повноваження на Генеральний штаб та Міністерство оборони. Таку схему можна було б спростити, якби посвідчені *командирами* заповіти передавалися ними *безпосередньо до Мін'юсту*. В той же час, передача заповітів в порядку підпорядкування військових може розцінюватися як своєрідна легалізація заповітів, оскільки командира військової частини знають його керівники і такий спосіб унеможливорює передачу заповітів сторонніми особами.

Слід також погодитися з позицією Кабінету Міністрів України (п.п. 4,5 п. 1 *Постанови*) про *обов'язкове знищення бланків та печаток нотаріусів у разі загрози їх неправомірного вилучення, оскільки при їх використанні ворогом або злочинцями, потенційно, може бути завдана шкода правам та інтересам фізичних та юридичних осіб*. Нажаль, воєнним станом можуть скористатися

злочинці, тому сховати бланки та печатки – це не найкращий спосіб застерегти злочинну діяльність.

Тепер повернемося до питання законності такої Постанови.

Так, за п. 14 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються: організація і діяльність нотаріату. Отже, виходячи із цієї статті Конституції України, на перший погляд *постанови Кабінету Міністрів України не повинні врегульовувати організаційні питання діяльності нотаріату.*

В той же час, *вст. 7 Закону України «Про нотаріат»* встановлено, що нотаріуси керуються актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства юстиції України та його територіальних органів, а в Автономній Республіці Крим - також нормативно-правовими актами Верховної Ради Автономної Республіки Крим і Ради міністрів Автономної Республіки Крим. *Тому відповідні постанови Кабінету Міністрів України є не тільки законними, а й такими, що мають братися приватними нотаріусами до уваги, а державними нотаріусами та Міністерством юстиції України обов'язково виконуватися. Ці повноваження Кабінету Міністрів України продиктовані також ст. 12¹. Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[5].*

Отже, вся система організації нотаріату та кожний крок органів державної влади з удосконалення цієї системи, навіть у період воєнного стану, мають бути законними і відповідати положенням Конституції України. При цьому удосконалення законодавства не повинно призводити до порушення прав та інтересів всіх суб'єктів, які вчиняють нотаріальні дії або звертаються за їх вчиненням, або сприяють їх вчиненню.

Останнє положення не стосується п.п. 1 Постанови, де зазначено *«незавершені нотаріальні дії за зверненням особи, пов'язаної з державою-агресором, визначеної постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2022 р. № 187 “Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації” (Офіційний вісник України, 2022 р., № 25, ст. 1272), зупиняються. У разі звернення такої особи за вчиненням нотаріальної дії нотаріус відмовляє у її*

вчиненні». Більше того, про факти звернення громадян рф за нотаріальними діями мають повідомлятися правоохоронні органи.

На сьогодні варто брати до уваги й положення Закону України «Про заборону пропаганди російського неонацистського тоталітарного режиму, акту агресії проти України з боку рф як держави-терориста, символіки, яка використовується збройними та іншими воєнними формуваннями рф у війні проти України», де фактично констатується рф - держава терорист [6]. Існує думка проте, що водночас, якщо до нотаріуса звертається особа, яка є в переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовані міжнародні санкції, — то інформація про проведення такою особою фінансової операції негайно подається до Держінформмоніторингу [7, с. 24]. Такої ж приблизно позиції дотримуються й інші автори [8]. Однак, деякі офіційні джерела містять, на нашу думку, суперечливу інформацію [9], тому ми її не будемо оприлюднювати. Оскільки офіційним органом з питань фінансового моніторингу є Державна служба фінансового моніторингу, то й вона має надавати офіційне роз'яснення тим посадовим особам, які задіяні як спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу.

Зокрема, аналіз відомостей з сайту Державної служби фінансового моніторингу свідчить про те, що отримувати інформацію важко. Наприклад, Перелік держав (юрисдикцій), що не виконують чи неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення відкривається легко і зручно, але там до цих пір позначені лише дві держави - Корейська Народно-Демократична Республіка та Ісламська Республіка Іран. Але ж Іран звинувачують сьогодні й у тому, що він поставляє військові дрони рф, а це зовсім інша кваліфікація і її можна сприймати як фінансування тероризму. Щодо Переліків осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, то варто було б переліки таких осіб включати в програмне забезпечення нотаріусів таким чином,

щоб посвідчуванні ними договори та правочини автоматично висвітлювалися в службі фінансового моніторингу або поява таких прізвищ в програмі унеможлиблювала вчинення нотаріального провадження.

Тому, загалом, вважаємо, що Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164 має стати не тільки підставою для аналізу вченими, а й *прообразом нової редакції Закону України «Про нотаріат»*, у якій варто врегульовувати організацію і діяльність нотаріусів на випадки *стихійних лих, воєнного стану, епідемії*, а також вона має стати підставою для перебудови програмного забезпечення нотаріусів.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. Офіційний вісник України. 2022. № 25. Ст. 1250.

2. Заповіти Франції. URL: https://e-justice.europa.eu/content_general_information-166-ee-et.do?member=1/.

3. Постанова Верховного Суду у справі № 826/4580/15 від 16 травня 2019 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81759717>.

4. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату від 05 вересня 2022 року. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/10/07/20221007130034-50.pdf>.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. / Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250.

6. Про заборону пропаганди російського неонацистського тоталітарного режиму, акту агресії проти України з боку рф як держави-терориста, символіки, яка використовується збройними та іншими воєнними формуваннями рф у війні проти України: Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX. Офіційний вісник України. 2022. № 49. Ст. 2681.

7. Чижмарь К.І., Гаєвський І.М. Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне

регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації. К., 2010. С. 24.

8. Нечипорук С. Нотаріуси як спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0-d1-80-d1-96-d1-83-d1-81-d0-b8-d1-8f-d0-ba-d1-81-d0-bf-d0-b5-d1-86-d1-96-d0-b0-d0-bb-d1-8c-d0-bd-d0-be-d0-b2-d0-b8-d0-b7-d0-bd-d0-b0-d1-87-d0-b5-d0-bd-d1-96-d1-81-d1-83/>.

9. Основні обов'язки нотаріусів як суб'єктів первинного фінансового моніторингу. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_48638.

Бут Ілля Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОДОЛАННЯ СУДОВИХ ІМУНІТЕТІВ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА У СПОРАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ДІЯМИ

Закон України «Про міжнародне приватне право» встановлює загальний судовий імунітет щодо іноземної держави за відсутності згоди компетентних органів цієї держави на залучення її до участі у справі у національному суді іншої держави, зокрема як відповідача [1].

В сучасних обставинах актуальним є вирішення питання подолання судових імунітетів держави-агресора, адже зазвичай такого роду питання на Європейському континенті розглядалися крізь призму практики ЄСПЛ, згідно з якою встановлювалася можливість покладення обов'язків щодо забезпечення дотримання конвенційних прав на державу, яка здійснює ефективний контроль над територією (фактично, на державу-окупанта), однак Конвенція і практика ЄСПЛ не врегульовують питань відповідальності держави за порушення, вчинені

на територіях, де відсутній її ефективний контроль (наприклад, щодо відшкодувань збитків внаслідок ракетних ударів, знеструмлення тощо). У будь-якому випадку, виключення Російської Федерації з членів Ради Європи, а відтак і припинення юрисдикції ЄСПЛ, виключили можливість застосування інструментів європейського міжнародного контролю.

Велика Палата Верховного Суду у своїй постанові від 12 травня 2022 р. у справі № 635/6172/17 підтримала висновок Касаційного цивільного суду (у справі № 308/9708/19 щодо можливості ігнорувати імунітет Російської Федерації та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим саме до цієї іноземної країни [2, 3]. Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації України, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на РФ як на державу, що здійснює окупацію (ч.ч. 5, 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України») [4].

Якщо до цього часу суди зосереджувалися на аналізі можливості притягнення Держави Україна до відповідальності у зв'язку із знищенням майна чи смертю осіб на тимчасово окупованих територіях, у зоні АТО чи ООС, то нова практика свідчить про розроблення підходу, за якого до відповідальності може бути притягнуто і державу, яка здійснює ефективний контроль над відповідними територіями.

Постановою Верховного Суду від 18 травня 2022 р. у справі №760/17232/20-ц додатково було вказано, що підтримання юрисдикційного імунітету Російської Федерації позбавить позивача ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що є несумісним з положеннями пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. ЄСПЛ неодноразово визнавав, що «надання імунітету державі в ході цивільного судочинства переслідує законну мету дотримання міжнародного права для сприяння ввічливості та добрих відносин між державами через повагу до суверенітету іншої держави». Наразі відсутні

будь-які механізми або інші міждержавні домовленості між Україною та Російською Федерацією щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих внаслідок дій військової агресії Російської Федерації на території України. За таких обставин, застосування судового імунітету Російської Федерації (зокрема, ч. 1 ст. 79 Закону України «Про міжнародне приватне право») не буде узгоджуватися із обов'язком України як держави і суду зокрема забезпечити реалізацію права позивача на справедливий суд, а також є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України в сфері боротьби з тероризмом [5]. З огляду на відсутність інших ефективних засобів судового захисту порушеного права, застосування судового імунітету Російської Федерації буде порушенням самої сутності права на справедливий суд. Також, зважаючи на військову агресію Російської Федерації, якою порушується державний суверенітет України, застосування судового імунітету Російської Федерації буде непропорційним до своєї мети [6].

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2709-15>.
2. Постанова від 12 травня 2022 р. у справі № 635/6172/17 : Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593>.
3. Постанова від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19: Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593>.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1207-18>.
5. Постанова від 4 вересня 2019 р. у справі № 265/6582/16-ц: Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>.

6. Постанова від 18 травня 2022 р. у справі № 760/17232/20-ц: Верховний Суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>.

Волкова Наталія Василівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне російське вторгнення на територію України, введення воєнного стану та вимушене зупинення функціонування окремих судів зумовило відповідні зміни у законодавчому регулюванні та судовій практиці.

У Конституції України [1] проголошено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України).

Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2]. Значення цього інституту переоцінити важко.

Позовна давність визначає рамки захисту порушеного права в судовому порядку. Враховуючи, що право на судовий захист є центральним конституційним правом людини та громадянина, механізм здійснення даного права несе в собі не тільки теоретичну цінність, але й практичну значимість.

Введення на Україні воєнного стану не завадило продовжувати здійснювати правосуддя, а отже і перебіг процесуальних строків теж не зупинився.

Однак ще на початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України, Верховний Суд у своїх повідомленнях на сайті Судової влади України зауважував, що запровадження воєнного стану на території України є поважною причиною для поновлення процесуальних строків. Проте аналіз судової практики засвідчую, що посилення лише на запровадження воєнного стану не є безумовною підставою для поновлення процесуальних строків.

Так, Верховний Суд наголошує, що питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку (ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 21 липня 2022 року у справі № 127/2897/13-ц) [3].

Таким чином, суди поновлюють пропущені процесуальні строки, якщо учасник справи доведе у заяві про поновлення такого строку наявність обставин, які виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили своєчасне виконання процесуальної дії.

Так, наприклад, Верховний Суд визнавав поважними причини пропуску строку на касаційне оскарження та поновлював його у випадку обґрунтування заяви фактом перебування на військовій службі (ухвала Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 15 липня 2022 року у справі №460/14618/21) [4].

Отже, під час визначення поважності причин пропуску процесуального строку, суди будуть враховувати місцезнаходження суду, поточний хід бойових дій, наявність у конкретної особи фактичної можливості звернутися до суду із дотриманням процесуального строку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435 IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. – Ст.356.

3. Ухвала у справі № 127/2897/13-ц [2013] Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105372019> (2022, липня, 21)

4. Ухвала у справі №460/14618/21 [2021] Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105267322> (2022, липень, 15)

Гетманцев Олександр Валентинович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри процесуального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

СТАНДАРТИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ДОСТУПУ ДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Серед важливих ознак правової, демократичної та соціальної держави є наявність досконалого й ефективного механізму захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави та суспільних інтересів [1, с. 55].

Наявність ефективних і врегульованих правом процедур вирішення соціальних конфліктів між учасниками правових відносин характеризує гарантованість захисту прав, свобод та інтересів їх учасників. Встановлені у національному законодавстві форми і способи захисту надають можливість для особи усунути будь які перешкоди в реалізації нею свого права, свободи чи інтересу і реалізувати своє права на захист.

У будь-якому випадку захист повинен бути правовим і не залежати від того, чи він буде здійснений у вигляді власних активних дій, чи шляхом звернення до компетентних органів держави з вимогою про застосування до зобов'язаної особи заходів правового впливу для усунення порушень нею законодавства з метою відновлення прав, свобод чи інтересів.

Під захистом цивільних прав розуміється передбачені законом способи охорони цивільних прав у разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення [2]. Необхідність захисту виникає також і у випадку наявності реальної загрози порушення права, свободи чи інтересу в майбутньому. Цьому сприяють наявні в національному законодавстві форми захисту і способи захисту.

Судовий захист вважається найбільш ефективним і цивілізованим. Судова форма захисту є універсальною, детально урегульована національним процесуальним законодавством, і зазвичай, повинна відбуватися з дотриманням вимог її відповідності міжнародним стандартам судового захисту.

Міжнародно-правові стандарти судового захисту формувалися на протязі тривалого історичного періоду часу. Вони закріплювалися у міжнародно-правових актах серед яких можна виділити всесвітньо відомі: Загальну декларацію прав людини (1948 р.), Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) та інші.

Міжнародно-правовий стандарт судового захисту - це визначені нормами міжнародного права зразок, модель діяльності суду у вирішенні справи з метою захисту прав людини. Стандарти судового захисту повинні бути еталоном для усіх країн. Вплив на формування міжнародно-правових стандартів здійснює Міжнародний Суд ООН і Європейський Суд з прав людини.

Терміни «міжнародні стандарти», «стандарти права», «європейські стандарти», «стандарти процесуальних гарантій», «правові стандарти» в міжнародно-правових актах і в рішеннях Європейського Суду з прав людини не використовуються. У національному законодавстві України зазначені терміни також не використовуються адже для стандартів судового захисту характерна універсальність і динамічність, а тому з часом їх зміст може змінюватися.

У національному законодавстві України і в теорії цивільного процесуального права зростає концепція прав і свобод людини та необхідність їх судового захисту. Ратифікація Україною Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [3] Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7 та 11 до Конвенції» [4] передбачено, що Україна повністю визнає на своїй території дію статей 25 та 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року щодо протоколів № 4 і № 7 до Конвенції. Конвенція займає особливе місце у системі джерел цивільного процесуального права. Уперше в історії цивільного процесуального законодавства України передбачено обов'язок суду при розгляді та вирішенні цивільної справи застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, а відповідно до ч.4 ст.10 ЦПК України у судовому рішенні суд повинен робити на неї посилання.

Прийняття і ратифікація Конвенції Україною на підставі Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції підписану Україною у Страсбурзі 9 листопада 1995 році здійснило правовий вплив на формування національного судоустрою і здійснення судочинства. Положення Конвенції поступово запроваджувалися в національну правову систему, а процесуальна діяльність національних судів із захисту прав і свобод людини почала здійснюватися в межах європейського правового режиму.

У системі джерел права України Конвенція має силу закону та формальний пріоритет перед іншими законами у випадку конкуренції та «інкорпорована у правову систему України через механізм ратифікації». Конвенція за своїм змістом і функціональним призначення є унікальним міжнародним документом яка має за мету забезпечити захист прав, свобод та інтересів людини в цивілізованому суспільстві і вважається демократичним досягненням людства. У системі джерел Конвенція має силу закону та формальний пріоритет перед іншими законами у випадку конкуренції та «інкорпорована у правову систему України через механізм ратифікації» [5, с. 36].

Одночасно з ратифікацію Конвенції Україна визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини. Прийнято Закон України «Про виконання

рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» у преамбулі якого зазначено про, що цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з обов'язком держави виконати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України; з необхідністю усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї; з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини; зі створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України [6].

Дослідження питань судового захисту в Україні необхідно починати з вирішення питання про відповідність судового захисту в Україні в цивільному судочинстві європейським стандартам. Здійснення правосуддя в цивільному судочинстві в нашій державі займає центральне місце в системі гарантій прав, свобод та інтересів. Право на судовий захист – це надана і гарантована державою можливість звернутися до компетентного органу держави, який спеціально створений для такої функції як здійснювати правосуддя, а саме судові органи держави, які спеціально створені для здійснення правосуддя шляхом захисту порушених, оспорених, невизнаних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави і суспільства. Це процесуально-правова гарантія закріплена у статті 2 ЦПК України і головною метою і першочерговим завданням цивільного судочинства. Реалізація права на судовий захист здійснюється шляхом звернення до суду відповідно до встановленого процесуального порядку який детально врегульовано нормами цивільного процесуального законодавства.

Серед важливих правових ознак загального спадку країн європейського вказані верховенство права і один з його важливих елементів пов'язаний з незалежністю і безсторонністю суду, які діють у рамках національної правової системи країн Європи і поступово запроваджуються у наше національне законодавство і в судову практику. На формування європейських стандартів судового захисту визначальний вплив здійснюють положення статті 6 Конвенції, які тлумачаться в практиці Європейського суду з конкретних справ з приводу

порушень Конвенції. Окрім Конвенції також існують інші міжнародні документи прийнятих органами Європейського союзу, які формують європейську систему стандартів у сфері захисту прав людини. Це також розвиток європейської правової політики, правової державної ідеології, європейської правової думки. Даним факторам належить визначальна роль у формуванні європейських стандартів і виступають політико-правовим вектором у формуванні теоретичних і практичних підходів до розуміння «європейських стандартів».

Отже, під європейськими стандартами можна розуміти визнані міжнародно-правові норми, які характеризуються універсальністю, тобто, можливістю правозастосування у кожній європейській державі, засновані на допустимому правовому консенсусі та визначають модель, зразок для наслідування в діяльності національних судів.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 408 с.

2. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 березня 2014 року по справі № 6-53660св13. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/38137970?1590958606>

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf

4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. №475/97-ВР /Відомості Верховної Ради України. 1997. № 40. Ст. 263.

5. Позовне провадження: Монографія / В.В. Комаров, Д.Д. Луспенник, П.І. Радченко та ін.: за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.

6. Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV / Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст.260.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

Дрогозюк Крістіна Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Протягом дев'яти місяців українське судочинство намагається ефективно працювати в умовах воєнного стану через збройну агресію російської федерації. Не зважаючи на тривалі зусилля ворога знищити Україну як державу, вітчизняні науковці та правозахисники продовжують шукати способи модернізації та реформування судочинства з метою спрощення доступу до правосуддя навіть у воєнний час.

В умовах сьогодення, коли багато громадян виїхало за кордон з метою захисту свого життя, а також урахуванням небезпеки, викликані майже щоденними ракетними обстрілами, доцільно говорити про необхідність розширення можливостей дистанційного правосуддя задля збереження здоров'я та життя учасників справи та працівників суду.

Питання можливості впровадження дистанційного правосуддя набуло особливого значення ще навесні 2020 року, коли весь світ був стурбований швидким поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19).

Саме тоді Верховна Рада України прийняла закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях дистанційно, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд. Державна судова адміністрація розробила порядок проведення

відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду за допомогою використання системи EasyCon, Zoom або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку.

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи в залі судового засідання, допоміг нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте практика показує, що умови воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб[1].

24 квітня 2022 року у Верховній Раді України було зареєстровано Проект Закону № 7316 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)»[2]. Проектом було запропоновано внести зміни до ЦПК щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану, зокрема, запровадити:

- можливість виконувати повноваження секретаря судового засідання у режимі відеоконференції (дистанційно);

- можливість додаткового повідомлення учасників судового процесу про розгляд справи будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо) та через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України;

- розширити сфери застосування письмового провадження при розгляді судових справ у судах всіх юрисдикцій (без виклику учасників справи та без проведення судового засідання на підставі наявних у суду матеріалів).

- *А також запропоновано поширення на період дії воєнного чи надзвичайного стану особливостей розгляду судових справ аналогічних тим, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19):*

- учасники справи, їх представники можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів; ризики технічної неможливості участі в відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи;

- в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу, зазначені учасники судового процесу можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника судового процесу здійснюється із застосуванням електронного підпису.

При цьому, справи у судах першої, апеляційної та касаційної інстанцій, провадження у яких відкрито до введення воєнного чи надзвичайного стану, запропоновано розглядати з урахуванням особливостей, передбачених ЦПК України для розгляду справ під час дії воєнного або надзвичайного стану.

Не заважаючи на доцільність запропонованих змін до ЦПК України, Законопроект № 7316 було відхилено та знято з розгляду. Разом з тим, навіть у разі прийняття вищезгаданого законопроекту, здійсненню судочинства у дистанційному форматі заважає багато інших викликів.

Наразі суди, які розташовані на відносно безпечних територіях, продовжують розгляд справ. Враховуючи те, що в умовах воєнної агресії особиста участь у судовому засіданні може бути небезпечною для учасників справи, суди здебільшого задовольняють клопотання учасників справи про участь у судовому засіданні у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, якщо наявна відповідна технічна можливість.

Першою проблемою є те, в умовах воєнного стану в Україні відсутнє повністю безпечне місце, щодня майже у кожній області нашої держави лунають повітряні тривоги, що в свою чергу передбачає необхідність працівників суду та учасників справи переміститись в укриття. Таким чином, під час повітряних тривог потрібно переривати судові засідання. Можливість передбачити кількість

та тривалість вимушених переривань неможливо, тому зазначена проблема потребує свого подальшого дослідження та вирішення з урахуванням імперативних засад судочинства та необхідності забезпечення безпеки працівників суду та учасників справи.

Крім цього, щоденна небезпека вимагає розширення технічних та нормативних можливостей дистанційного судочинства з метою надання можливості брати участь в судових засіданнях дистанційно не лише учасникам справи, але й суддям.

Поки розширення можливостей застосування дистанційного судового розгляду перебуває на стадії розробки потрібно використовувати ресурси «Електронного суду». Зазначена підсистема після реєстрації у власному Електронному кабінеті дозволяє учасникам справи та їх представникам подавати документи до суду, отримувати документи, знайомитись з матеріалами справи тощо.

Однак, варто зазначити, що, *другою проблемою* є те, що наразі далеко не всі суди України приєднались до підсистеми «Електронний суд», що в свою чергу уповільнює застосування можливостей та ресурсів цієї підсистеми.

Разом з тим, у дистанційного судочинства, окрім вищезазначених викликів, з'явилась *третьою проблемою* – масове відключення електроенергії, що взагалі унеможливорює здійснення правосуддя у режимі відеоконференцзв'язку (дистанційно).

Воєнний стан вніс зміни у процес розгляду цивільних справ, адже навіть в умовах збройної агресії робота судів не може бути припинена задля недопущення обмеження конституційного права особи на судовий захист.

Нововведення, які запроваджуються у судочинстві задля ефективної роботи повинні бути направлені не тільки на забезпечення справедливого та своєчасного розгляду справи, а й на забезпечення безпеки життя та здоров'я учасників справи, працівників суду та суддів.

Формально введення в дію правового редиму воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України

«Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється. Водночас на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

В умовах сьогодення, режим роботи кожного конкретного суду визначається окремо в залежності від того, яка ситуація склалась у регіоні там де суд розташований. В разі неможливості прибуття до судового засідання особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про участь в судовому засіданні у режимі відеоконференції.

Список використаних джерел:

1. Катерина Чернілевська. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану / Катерина Чернілевська. 2022. URL.: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu.
2. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. GOV.UA. 2022. URL.: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>.

Захарова Олена Семенівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу НН Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відновлення втраченого судового провадження у справі регулюється статтями 488 – 495 Розділу X ЦПК України. Не зважаючи на те, що такий порядок вирішення конфліктів був передбачений ще ЦПК України 1963 року (додаток №3

«Порядок відновлення втраченого судового або виконавчого провадження») єдиної сталої практики вирішення таких справ так і не напрацьовано. Більше того, перед судовими органами постало нове випробування – здійснення правосуддя в умовах воєнного стану. Велика кількість судових справ, провадження в яких не завершені залишились або на окупованій території або втрачені за інших обставин. Нажаль, ці справи не підпадають під регулювання процедур, пов'язаних із відновленням втрачених судових проваджень. Втім архіви судових органів, що залишилися на окупованих територіях також є недоступними і це, в свою чергу, призводить до труднощів розгляду заяв про відновлення втраченого повністю або частково судового провадження в цивільній справі, закінченій ухваленням рішення або у якій провадження закрито.

Безумовно, механізм застосування правових норм про відновлення втраченого судового провадження має бути: законним (правозастосування має здійснюватися лише компетентними судами, за процедурою визначеною процесуальним законодавством, судові рішення ухвалюватися відповідно до форми і змісту, визначеної процесуальним законом); доцільним (відповідати найбільш ефективному способу досягнення мети); обґрунтованим (судове рішення має ухвалюватися на підставі повно і всебічно досліджених доказах у справі, що підтверджують достовірність фактів, мають бути отримані за встановленою процедурою і досліджені у судовому засіданні).

Тож, механізм реалізації права на відновлення втраченого судового провадження складається з наявності норм процесуального законодавства, яким встановлено процедуру провадження, визначення прав та обов'язки суб'єктів процесуальних відносин на цьому етапі знаходження справи; наявності суб'єкта правозастосування, компетентного розглядати справу.

В свою чергу структура правозастосовної діяльності у цьому виді провадження, що здійснюється повноважним судом складається з: 1) встановлення фактів процесуального характеру, якими підтверджується наявність права на звернення із заявою до суду (наявність рішення суду першої інстанції, наявність рішення суду апеляційної інстанції, наявність рішення суду касаційної

інстанції, наявність процесуальної право-дієздатності тощо; 2) визначення належного судового органу, наділеного повноваженнями здійснювати провадження, визначеного за правилами цивільної юрисдикції, з визначенням судді відповідно до порядку розподілу судових справ; 3) чіткої процедури, якою регулюється звернення до суду, відкриття провадження у справі, підготовки справи до судового розгляду, попереднього розгляду та судовий розгляд, ухвалення судового рішення та контроль за його виконанням.

Як ми вже зазначали у цивільному судочинстві відновлюється «втрачене судово провадження». Як бачимо, законодавець чітко визначив мету – відновити «втрачене» - справу в цілому або матеріали справи. Слово втратити стоїть в одному синонімічному ряду із словами утрачати, позбавлятися і означає частково або повністю позбуватися яких-небудь своїх якостей, особливостей, ознак [1,с.656]. Тож під втратою судового провадження слід розуміти зникнення (загублення, знищення) частини матеріалів справи або всієї справи із судового провадження. Існує думка, що про втрату судового провадження можна казати й у випадку наявності справи або окремих її матеріалів за умов, якщо справа в цілому чи окремі матеріали справи втратили ознаки документів, наприклад у результаті довготривалого зберігання тощо.

Підсудність справи про відновлення втраченого провадження визначається статтею 490 ЦПК України. Заява про відновлення втраченого судового провадження подається до суду, який розглядав справу як суд першої інстанції. У свою чергу, судом першої інстанції, відповідно до статті 23 ЦПК України може бути як місцевий загальний суд, так і апеляційний чи навіть Вищий антикорупційний суд, якщо мова йде про справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Процесуальні наслідки подання заяви з порушенням правил про підсудність у цивільному судочинстві передбачені статтею 31 ЦПК України і принципово важливим моментом є те, що у разі недотримання цих правил суд не повертає заяву стороні, а передає її за певних підстав до іншого суду. Також, слід враховувати і положення частини 4 статті 12 Закону України «Про забезпечення

прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2], якою визначено, що суди згідно із встановленою цим Законом підсудністю та відповідно до вимог процесуального законодавства здійснюють розгляд справ та вирішують процесуальні питання, які виникають після ухвалення судового рішення. Тож судова практика має змінюватися з врахуванням останніх змін до законодавства.

Суб'єктами звернення є учасники справи, які займали конкретне процесуальне становище у втраченій справі як позивач, відповідач, третя особа, їх правонаступники, представник, заявник або заінтересована особа, а також як орган та особа, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Причому, немає ніякого значення, яку процесуальну функцію виконував заявник.

Д.Д. Луспеник свого часу висловив думку, що прокурор не має права подавати заяву про відновлення втраченого судового провадження [3, с. 534]. У подальшому Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12.06.2009 р. роз'яснив, що прокурор не має права подавати таку заяву, оскільки відновлення втраченого судового провадження не є стадією процесу [4]. Не спростовуючи того, що відновлення втраченого провадження не є стадією процесу ми не виключаємо можливості звернення із такою заявою до суду і прокурора, адже він наділений повноваженнями ініціювати провадження в інтересах, наприклад, держави (частини 3 та 4 статті 56 ЦПК України). Тож буде цілком логічно, що він, здійснюючи захист інтересів цих суб'єктів зможе подати заяву про відновлення втраченого судового провадження.

Спірним залишається і питання про те чи наділені правом звертатися із такою заявою особи, які не брали участь у справі. До змін у цивільному процесуальному законодавстві 2017 року у юридичній літературі була висловлена думка про те, що стосовно таких суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин суд відмовляє у відкритті провадження у справі, а якщо таку заяву

подано особою, яка не мала повноважень на звернення до суду то заява повертається [5,с.1014].

Залежно від мети, для якої необхідне поновлення судових документів, втрачене судове провадження у цивільній справі може бути також відновлене за ініціативою суду (наприклад, у разі подання апеляційної або касаційної скарги і для того, щоб справу направити до суду вищої інстанції, у разі її втрати справу треба відновити). За загальним правилом суд не має права порушувати провадження у цивільній справі. Але саме у такій ситуації законодавець допускає таку можливість. Втім, процесуальне законодавство не визначає підстави, за наявності яких суд може реалізувати таку ініціативу.

Процесуальні наслідки недодержання вимог до змісту і форми заяви передбачені статтею 492 ЦПК України. Наприклад, якщо у заяві не зазначено мету відновлення провадження або не зазначено відомості, необхідні для його відновлення, суд постановляє ухвалу про залишення заяви без руху, якою встановлює заявникові строк, необхідний для усунення цих недоліків.

Механізм відновлення втрачених судових проваджень зараз лише напрацьовується суддями та відповідними працівниками судів. Останні у своїй діяльності повинні керуватися вказівками вищих юрисдикційних інстанцій, цивільним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами, які регулюють ці питання. Наприклад, згідно Закону України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12.08.2014 №1632-VII. (частина 3 статті 1) передбачено, що у разі неможливості передачі матеріалів справи відповідно до встановленої згідно з цим Законом підсудності вчинення необхідних процесуальних дій здійснюється за документами і матеріалами, поданими учасниками судового процесу, за умови, що такі документи і матеріали є достатніми для ухвалення відповідного судового рішення [6].

Підводячи підсумки ми звертаємо увагу, що цивільним процесуальним кодексом встановлено доволі чіткі процедурні правила розгляду заяви судом та визначено джерела інформації, яку необхідно дослідити для задоволення

заяви. Реформуванням цивільного процесуального законодавства зроблено низку позитивних кроків стосовно цього провадження: по-перше, розгляд заяви відбувається у формі спрощеного провадження; по-друге, заявника звільнено від сплати судових витрат; по-третє, чітко визначена процедура оскарження ухвали суду за процесуальними наслідками розгляду заяви. Втім, залишаються відкритими питання щодо більш чітко врегулювання процесуального статусу суб'єктів цих правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах: Т.4/ В.В.Яременко, О.М.Сліпушко . К.:Вид. «Аконіт» . С. 656.
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України :Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VIIURL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 12.12.2022)
3. Луспеник, Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України) Х. : Харків юрид., 2005. С. 534.
4. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 12.06.2009 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-09#Text> (дата звернення 12.12.2022).
5. Курс цивільного процесу: підручник /В.В.Комаров, В.А.Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред.В.В.Комарова. Х: Право. 2011.1352с.
6. Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції : Закон України від 12.08.2014 №1632-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1632-18#Text> (дата звернення 12.12.2022).

Гліопол Інна Михайлівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Останні важкі роки, що переживає наша країна, призвели до необхідності оптимізувати судочинство та забезпечити безпечний розгляд справ у судах будь-якої інстанції. Спочатку законодавця на це спонукала епідемія коронавірусної інфекції, тепер же до нас увірвалася війна. Тож було необхідно запровадити певні особливості у судових процесах всіх видів судочинства та в різних інстанціях. У період введення воєнного стану на території нашої держави, фактично кожна галузь життя зазнала певних змін. Судочинство, зокрема й апеляційне провадження така участь теж не оминула, хоча до цивільного процесуального законодавства жодних змін, щодо впливу воєнного стану на судочинство не було внесено. Однак, враховуючи усю тяжкість ситуації, необхідно зазначити що, в першу чергу, всі існуючі законодавчі зміни націлені на забезпечення захисту та безпеки судового процесу.

Почнемо з того, що Верховна Рада України 03.03.2022 р. внесла деякі зміни у Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Тепер для забезпечення функціонування судової влади у разі виникнення надзвичайних, небезпечних обставин, у наслідок чого неможливе здійснення судом правосуддя, запроваджено механізм змінення територіальної підсудності судових справ. Таке рішення ухвалюється Вищою радою правосуддя за розпорядженням Голови Верховного Суду [1]. Підказкою, щодо того куди звертатись у такому разі, служить інтерактивна мапа, що періодично оновлюється на веб-ресурсі Верховного Суду.

З введенням воєнного стану також з'явилася інформація щодо особливого режиму роботи суду. Було рекомендовано суддям відкласти в межах процесуальних строків розгляд справ у відкритих судових засіданнях; учасникам

судового процесу утриматися від відвідування суду та реалізовувати свої процесуальні права й обов'язки з використанням засобів електронного зв'язку.

Наступні зміни Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачають запровадження додаткового способу повідомлення учасників судового процесу про розгляд справи та інформування питань стосовно їх справи з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, в тому числі з використанням мобільного за стосунку Порталу «Дія», а також отримання через цей додаток в електронній формі судового рішення по справі та виконавчого документа, виданих у формі електронного документа [2].

Крім того, також варто зазначити, що вказаними змінами було введено можливість дистанційного проведення зборів суддів у режимі відеоконференції під час дії воєнного чи надзвичайного стану, а також під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), однак на таких зборах не можна вирішувати питання, що передбачають таємницю голосування [2].

Отже, подати до суду позови, апеляційні та касаційні скарги, заяви тощо можна поштою (в тих регіонах, де це є можливим) або електронною поштою, через підсистему ЄСІТС «Електронний суд», однак для цього слід оформити кваліфікований електронний підпис (КЕП). Державна судова адміністрація також повідомила про новий функціонал – КЕП «Дія. Підпис», що дозволить підписувати документи для подачі матеріалів до суду за допомогою вказаної підсистеми. Цей функціонал дає можливість громадянам, в тому числі які вимушено покинули територію країни й не мають можливості отримати КЕП від атестованих в Україні АЦСК, зареєструватися в підсистемі «Електронний суд» та отримати доступ до правосуддя.

Стає актуальним принцип процесуальної економії, який дозволяє значно спростити процес завдяки заміні на більш економні процесуальні засоби, які все ж гарантують належне здійснення правосуддя. В апеляційному провадженні цей принцип реалізовується через можливість приєднання до апеляційної скарги; надання права на апеляційне оскарження судового рішення особі, яка не була

учасником справи у суді першої інстанції, у разі якщо суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки; скасування судового рішення та направлення справи для розгляду до іншого суду за встановленою підсудністю тощо. Доцільно буде дотримуватися принципу процесуальної економії в даних умовах, розширювати його через внесення змін до законодавства аби в суді апеляційної інстанції більшість справ у цей період розглядалося в письмовому провадженні [3, с. 19].

Не можна оминати також й спробу все ж таки, оновити процесуальне законодавство, вирішуючи більшість актуальних проблем, що виникають під час розгляду справ у судах під час дії воєнного стану. Однак, проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» № 7316 від 26.04.2022 р. не було прийнято Верховною радою України з причин недосконалості правового регулювання, адже усі зміни не містили вказівки на те, що змінений порядок розгляду справ діятиме виключно під час дії воєнного або надзвичайного стану та не вирішували питання порядку розгляду справ після закінчення дії або скасування воєнного чи надзвичайного стану.

Потреба у діджиталізації судочинства виникла задовго до карантину та запровадження воєнного стану, що було спричинено суспільною необхідністю, розвитком державності та оновленням цивільного процесуального законодавства у 2017 році.

17.08.2021 р. рішенням Вищої Ради правосуддя було затверджено «Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Вказаним положенням визначено порядок функціонування в судах та органах системи правосуддя таких окремих підсистем, як: «Електронний суд», «Електронний кабінет», відеоконференцзв'язку. Вдосконалення цивільного судочинства за допомогою використання підсистем (модулів) ЄСІТС відіграє важливу роль, адже показало

свою ефективність та подекуди необхідність в умовах карантину. Тобто, суди мали можливість здійснювати розгляд справ дистанційно в режимі реального часу в мережі Інтернет, з проведенням їх онлайн-трансляцій, а також у режимі відеоконференцій, шляхом трансляції між різними залами судового засідання [4, с. 40].

Саме тому, ці зміни стали у нагоді також й під час дії воєнного стану. Тож, роблячи підсумки, можна наголосити на тому, що суттєвих змін із запровадженням воєнного стану апеляційне повноваження не зазнало, адже була модернізація саме процесу вирішення справ, удосконалення процедури розгляду та найголовніше – забезпечення безпечного проведення усіх процедур розгляду цивільних справ у судах, з урахуванням принципу інстанційності.

Список використаних джерел:

1. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України від 03.03.2022 р. № 2112-IX.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#n2>

2. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 27.07.2022 р. № 2461-IX.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#n2>

3. Луспенник Д.Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану.Вебінар, Безоплатна правова допомога м. Київ, 17 червня 2022 року. – 72 с. URL:https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_06_21_prezent_L.pdf

4. Іліопол І.М.Розвиток інституту апеляційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві в цифрову еру Україні : Захист прав людини у цивільномусудочинстві : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. ім. Ю.С. Червоного (м. Одеса, 17 грудня 2021 р.) [Електронне видання] / за заг. ред. д.ю.н.,

професора Н.Ю. Голубевої. – Одеса : Фенікс, 2021. – С. 39-42. URL:
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=bQNSWIMAAAAAJ&hl=uk>

Московчук Дмитро Олександрович
асистент кафедри цивільного процесу,
заступник декана факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПИТАННЯ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН

В Республіці Узбекистані (далі – Узбекистан) Цивільний процесуальний кодекс (далі - ЦПК Узбекистану) [1] передбачає повну електронну подачу справ до судів[2]. Електронне формування справ не тільки скорочує фізичну працю, але й значно спрощує процесуальні завдання, такі як зберігання справ, їх направлення до вищих судів, ознайомлення сторін із матеріалами справи та їх копіювання.

Незважаючи на те, що ЦПК Узбекистану передбачає повну електронну подачу справ до суду, сторони досі не запровадили практику подання таких доказів саме до суду [3].

Хоча наукові визначення поняття доказів у цивільному процесуальному праві Узбекистану розроблені, концептуальні погляди на поняття електронних доказів та їх процесуальні аспекти в цивільному процесуальному праві не розроблені, як у деяких західних країнах, де під виглядом «електронних доказів», «цифрових доказів» і «комп'ютерних доказів» використовується новий тип інформації, створеної, переданої та обробленої за допомогою комп'ютера. На думку більшості адвокатів Узбекистану, комп'ютерні докази є окремим видом доказів, у тому числі електронних.

Спектр електронних доказів настільки великий, що електронні докази можуть являти собою поєднання як письмових, матеріальних, так і усних доказів, і їх необхідно досліджувати та оцінювати будь-якими технічними засобами.

Інформація в електронних доказах – це дані, отримані із зафіксованих документів, службової та особистої кореспонденції, у тому числі за допомогою факсу, електронного чи іншого зв'язку чи іншим способом. Доступ до електронних доказів можна отримати за допомогою засобів зв'язку або технічних засобів. Особливістю електронних доказів є їх доступність та зберігання в електронному вигляді, на електронних носіях пам'яті.

Відомий узбекистанський юрист Б. Сінгх класифікує електронні докази на такі категорії: веб-сайти; база даних; аудіо- чи відеозапис; картинки; документи; листування в соціальних мережах [4].

На думку видатних вчених у сфері електронних доказів, таких як Пол Грімм, Еллісон Ребекка, сучасні технології не впливають на якість інформації при її копіюванні, тому розділяти первинні та додаткові докази по відношенню до електронних є нелогічним. Розподіл електронних доказів на основні та додаткові може відвернути увагу суду. Найголовніше для суду – розглянути повну версію електронних доказів [3].

Насправді видається нелогічним поділ електронних доказів на первинні та додаткові. Однак деякі типи електронних доказів, наприклад електронні документи, електронні листи, можуть бути подані до суду шляхом перегляду веб-сторінок. У цьому випадку ми можемо поділити електронні докази на первинні та комбіновані докази залежно від джерела.

Електронні докази можуть включати електронні документи, аудіо- чи відеозаписи, миттєві повідомлення (SMS, MMS), Інтернет-повідомлення та повідомлення електронної пошти, диски та флеш-дані тощо.

Кожна із зазначених вище форм електронних доказів вимагає від судді окремого розгляду та оцінки.

Незважаючи на те, що Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан містить глави, присвячені доказуванню і доказам, однак ці глави не містять статей про електронні докази. Відповідно до статті 84 ЦПК Узбекистану «письмовими доказами є відомості про обставини, що мають значення для справи, отримані з документів, ділової та особистої кореспонденції, в тому числі за

допомогою факсу, електронного або іншого зв'язку, або будь-яким іншим способом, який може визначити точність документа» [1]. Тобто в цивільному процесуальному законодавстві Узбекистану електронні докази відображаються як письмові.

Однією з вагомих причин недопустимості суддями електронних доказів у цивільному судочинстві є те, що вони не чітко прописані в процесуальному законодавстві Узбекистану, а віртуальні цивільні відносини не врегульовані нормативно-правовими актами. З цих причин електронні докази, надані суду, не приймаються суддями, або вони не можуть бути доведені за допомогою письмових доказів, пояснень свідка, висновку експерта.

На нашу думку, необхідно посилити правовий статус електронних доказів шляхом відображення в законодавстві. Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан повинен містити статті, присвячені електронним доказам. Запровадження електронних доказів дозволить законно, справедливо та розумно врегулювати цивільні спори.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: <https://lex.uz/docs/3517334>
2. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія [Електронне видання] / Н. Ю. Голубєва. – Одеса : Фенікс, 2020. – 204 с. DOI: 10.32837/11300.14039 <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039>
3. Yodgorov Kh. The role of modern info-communication in order to improve the activity. Actual issues of developing civil procedure law. Tashkent. 2018. p. 26.
4. Singh Binu. INTERNET, SOCIAL RELATIONS AND CHANGING STRUCTURE OF KNOWLEDGE. *International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*. 2018. p. 347-352.

Павлова Юлія Сергіївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24.02.2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року. Війна, розпочата російською федерацією проти України, вплинула на всі сфери взаємовідносин та внесла свої корективи у звичне нам до цього часу правове регулювання. Нові умови життєдіяльності безумовно вплинули і на ринок страхування.

На жаль, руйнування та збитки є невідворотними наслідками війни. З іншого боку, страхування - це механізм, який загалом спрямований на забезпечення компенсації та відшкодування збитків. Проте з кожного правила є винятки, і війна є одним із таких винятків для страхування.

Звичайно, положення страхування різних страхових компаній на випадок війни відрізняються в залежності від умов конкретного договору. Як правило, всі договори страхування в тій чи іншій формі містять пункт про те, що збиток, заподіяний внаслідок військових дій, не є страховим випадком. Важливо розуміти, що існування причинно-наслідкового зв'язку між військовими діями та повідомленими втратами тут має вирішальне значення. Це означає, що сам по собі факт введення воєнного стану не повинен бути підставою для невизнання випадку страховим і відмови у виплаті страхового внеску.

Це повною мірою стосується тих ситуацій, коли страховий випадок стався на території, яка була окупована після початку війни. Як правило, після 2014 року в договорах страхування зазначено, що дія договору поширюється на всю територію України, за винятком ОРДЛО та АР Крим. Отже, настання страхового випадку на тимчасово окупованій території після 24 лютого цього року не повинно бути підставою для відмови у виплаті страхового відшкодування. Так само тимчасове зайняття нових територій не повинно впливати на дійсність

договору страхування об'єктів, розташованих на такій території (якщо договором страхування прямо не передбачено інше).

Отже, у випадку знищення чи пошкодження майна, наприклад у Харкові чи Херсоні, для відмови від страхових виплат недостатньо самого факту територіального розташування такого майна. Для відмови необхідно встановити, що сам факт пошкодження відбувся саме внаслідок бойових дій. У нинішній ситуації розслідування таких обставин може бути досить складним, оскільки активні військові дії не завжди дозволяють перевірити майно та встановити причини.

Якщо характер збитків однозначно вказує на те, що вони отримані в результаті військових дій, то звичайний договір страхування не дозволить отримати компенсацію.

Для цього випадку існує особливий вид страхування від військових ризиків, який після 2014 року дещо поширився в прикордонних з ОРДЛО регіонах. Але через високу ціну цей вид страхування не набув великої популярності і використовувався у виняткових випадках.

Сам факт війни чи воєнного стану, який діє з ранку 24 лютого до сьогодні, не може бути підставою для відмови у виплаті страховки.

Хоча правовий режим воєнного стану передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, це не впливає на дійсність правочинів, особливо договорів страхування.

Проте такі обставини не звільняють жодну зі сторін від зобов'язань по договору. Форс-мажор може вважатися лише законною підставою для відстрочення виконання обов'язку без жодної відповідальності за це, наприклад, у вигляді штрафів чи пені.

Це означає, що всі права та обов'язки сторін, які укладають такий договір, залишаються в силі. Але є нюанси.

Війна – це непереборна сила (форс-мажор), про що окремо свідчать у Торгово-промисловій палаті України, оприлюднивши відповідний лист 28 лютого.

Форс-мажор завжди передбачений у договорах страхування, і сторони можуть посилатися на це положення як на підставу для звільнення від відповідальності у разі невиконання умов договору.

Проте дані аспекти не звільняють ні одну зі сторін від виконання договірних зобов'язань. Форс-мажор можна розглядати лише як правову підставу для прострочення виконання зобов'язання без відповідальності за це, наприклад, у вигляді штрафу чи пені.

Це означає, що страхова компанія, яка посилається на форс-мажорні обставини, може відкласти виплату, але здійснити її зобов'язана, як тільки ці обставини перестануть на неї впливати.

Також, це працює й у зворотний бік: посилаючись на форс-мажор, застрахована особа може не робити страхові внески, але зрештою їх доведеться сплатити.

На даний момент страховий ринок, схоже, не має підстав для оптимізму щодо найближчого майбутнього. Треба визнати, що страхування не є однією з ключових галузей економіки. Страхування можна розглядати скоріше як додатковий інструмент, що дозволяє знизити ризики. І тому очевидно, що після перемоги фінансові ресурси будуть спрямовані на відновлення інфраструктури, житла, заводів, транспорту, а не на їх страхування. Наприклад, якщо ви хочете застрахувати нерухомість, її спочатку потрібно відбудувати або придбати. В умовах обмежених фінансових ресурсів ресурси будуть спрямовані на першочергові потреби, тому питання страхування залишиться на другому плані.

Виняток можуть становити лише окремі види обов'язкового страхування, наприклад, обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. Враховуючи обов'язковість цього виду страхування, обсяг продажів, якщо зменшити, буде не таким великим, як при добровільному страхуванні.

Тому страхування – це той напрямок підтримки, якому держава повинна буде приділити особливу увагу та запровадити заходи, які дозволять підтримати галузь, наприклад, шляхом зменшення податкового навантаження чи зміни регуляторних вимог.

Список використаних джерел:

1. Що змінюється у страхуванні в умовах воєнного стану?
URL.:<https://eba.com.ua/shho-zminuyetsya-u-strahuvanni-v-umovah-voyennogo-stanu/>.
2. Договір страхування та особливості його застосування в умовах воєнного стану. URL.: <https://instaco.com.ua/news/dogovir-strahuvannya-ta-osoblivosti-yogo-zastosuvannya-v-umovah-vo-nnogo-stanu>.
3. Які страхові виплати можна отримати під час війни.URL.:
<https://finance.ua/ua/insurance/strahovi-vyplaty>.

Полуніна Ольга Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ, НА ЯКІЙ ВВЕДЕНО ВОЄННИЙ СТАН АБО НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження. З 24 лютого 2022 року відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні введено режим воєнного стану. У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» не можуть бути припинені повноваження судів, а тому – в умовах воєнного стану робота судів не припинена, конституційне право на судовий захист не обмежено[1]. Ніяких скорочених чи прискорених процедур здійснення правосуддя немає. На мою думку, зміст і форма

провадження в цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, але мають бути особливості здійснення такого провадження в умовах воєнного. Одна із таких особливостей стосується встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан. Оскільки дана тематика є новою, то вважаю за необхідне провести її дослідження[2, с.47].

Мета дослідження. Метою даного дослідження є з'ясування порядку встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан або на тимчасово окупованій території, пошук практичних проблем та шляхів їх вирішення[3, с.176].

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є той факт, що трьома основними формами судового провадження у цивільному судочинстві є: позовне, наказне та окреме провадження. У контексті збройної агресії Російської Федерації найбільш актуальним є окреме провадження, оскільки більшість судових справ, які стосуються війни, розглядаються саме за правилами цього виду провадження. Відповідно до частини 1 статті 293 ЦПК України окреме провадження - це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав [4, с.88].

Однією із передбачених в п.5 ч.2 статті 293 ЦПК України категорій справ, які підлягають розгляду судом в порядку окремого провадження є справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Саме таким фактом відповідно до п.7 ч.1 статті 315 ЦПК України є народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження. Оскільки в умовах воєнного стану робота органів державної реєстрації актів цивільного стану може бути обмежена або загалом припинена у зв'язку з проведенням бойових дій або окупацією територій, то встановлення факту народження в судовому порядку є доволі частою практикою.

ЦПК України передбачено два порядки встановлення факту народження – загальним (на підставі п.7 ч.1 статті 315 ЦПК України) та спеціальний (на підставі статті 317 ЦПК України). Загальний порядок може бути реалізований лише у випадку відмови або неможливості реєстрації факту народження органом державної реєстрації актів цивільного стану. Даний порядок включає в себе два основних етапи: 1) отримання медичних довідок у порядку визначеному Наказом МОЗ України від 4 березня 2022 року №407 «Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану»; 2) звернення до суду із заявою про встановлення факту народження.

Однак, оскільки починаючи з 24 лютого 2022 року на всій території України введено воєнний стан, то зараз найбільш застосовним є спеціальний порядок встановлення факту народження. Спеціальний порядок включає в себе, як і загальний, два основних етапи: 1) збір доказів (насамперед медичних документів, речових доказів, звуко- та відеозаписів, тощо); 2) звернення до суду із заявою про встановлення факту народження. Проте особливість спеціального порядку встановлення факту народження особи полягає в тому, що при такому порядку для звернення до суду із заявою непотрібна відмова органів Державної реєстрації актів цивільного стану. На зазначену особливість вказано у Листі-роз'ясненні Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (лист від 22.04.2021 No 985/0/208-21) щодо скасування вимоги отримання відмови від органів державної реєстрації актів цивільного стану[5].

Ще однією особливістю провадження у справах про встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан або на тимчасово окупованій території, відповідно до вимог частини 1 статті 317 ЦПК України, є обмежене коло заявників, до яких законодавцем віднесено батьків дитини або одного з них, їхніх представників, членів сім'ї, опікунів, піклувальників, осіб, які утримують або виховують дитину. Крім того, таку заяву може бути подано до будь-якого місцевого суду України, який здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника. Заява про встановлення такого факту народження розглядається невідкладно з дня надходження[6, с.45].

Варто зазначити, що у Державному реєстрі судових рішень міститься вже ряд рішень, які доводять можливість встановлення факту народження дитини в умовах воєнного стану. Зокрема, як приклад можна навести рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області у справі № 357/8396/22. У даному провадженні заявниця через представника звернулася до суду із заявою про встановлення факту народження свого сина, який народився у м. Макіївка, яке з 2014 року перебуває під тимчасовою окупацією. Мотивом звернення стало бажання заявниці отримати легітимне свідоцтво про народження дитини українського зразка, оскільки свідоцтво, видане органами влади самопроголошеної «ДНР» не може вважатися офіційним документом[6, с.10]. Суд взяв до уваги доводи заявниці і задовольнив заяву. В іншому випадку, Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя розглядав справу № 335/5654/22 про встановлення факту народження дитини і також задовільним заяву матері, яка стверджувала, що народила дитину у підконтрольній Росії Ялті.

Висновок. Завдяки внесенню змін у ЦПК України Законом №2345-IX від 01.07.2022 року та доповненням глави 6 розділу IV статтею 317 про особливості провадження у справах про встановлення факту народження на території, на якій введено воєнний стан, зараз, попри повномасштабну війну, є можливим у судовому порядку встановити факт народження дитина. Для цього необхідно звернутися із заявою про встановлення факту народження дитини в порядку окремого судового провадження. Обов'язковою умовою задоволення такої заяви є вказівка мети встановлення такого факту[7, с.32].

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закону України від 12.05.2015 р.№ 389-VIII / Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250.URL: <https://r2p.org.ua/analitichna-zapyska-shhodo-administratyvnoyi-procedury-reyestracziyi-aktiv-narodzhennya-ta-smerti-yaki-vidbulys-na-tot/>

2. Ізарова І.О. Реформи цивільного процесуального законодавства в незалежній Україні: 1991–2017. Україна на шляху до Європи : реформа цивільного процесуального законодавства : Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 7 липня 2017 р.) : зб. наук. праць. Київ : ВД Дакор, 2017. С. 18–35.

3. Циркуненко О.В Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право». 2018. Вип. 28. С. 77–84.

4. Грушицький А. Розгляд «по-спрощеному». Закон і бізнес. 2018. № 37 (1387). 15.09-21.09.2018. URL: https://zib.com.ua/ua/print/134471-koli_spravi_neznachnoi_skladnoschi_stayut_maloznachnimi_.html (дата звернення: 27.05.2019).

5. Панич Н.Ю. Малозначні справи згідно ч. 6 ст. 19 ЦПК України у порівнянні з § 495а ЦПК Німеччини і ч. 1 ст. 2 Регламенту (ЄС) № 861/2007: чи вдалась реформа? Європейський та український досвід вирішення : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 120–133.

6. Угриновська О., Гембара Г. Законодавча регламентація та проблеми судової практики. Підприємництво, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2018. № 12. С. 85–89.

7. Тітов М.Ю., Коротенко Т.Ф. Узагальнення судової практики на прикладі Оболонського районного суду міста Києва. Малозначні спори: європейський та український досвід вирішення : збірник наукових праць учасників Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 листопада 2018 р., Київ, Україна / за заг. ред. І. Ізарової, Р. Флейшара, Р. Ханік-Посполітак. Київ : Дакор, 2018. С. 172–186.

Полюк Юлія Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗМІНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

24 лютого 2022 року збройна агресія Російської Федерації проти України перейшла в нову фазу – повномасштабного збройного військового вторгнення на територію України. У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022, затвердженим Законом України № 2102-ІХ від 24.02.2022 року в Україні був введений воєнний стан, який триває й наразі.

Здійснення правосуддя в умовах війни ускладнюється, а у випадках тимчасової окупації територій, на яких розташовані суди або через активні бойові дії взагалі унеможлиблюється і як наслідок такі суди вимушено припиняють свою діяльність. Попри таку ситуацію задля забезпечення гарантованого ст. 55 Конституції України конституційного права на судовий захист, яке не підлягає обмеженню навіть в умовах воєнного стану (ст. 64 Конституції України) законодавцем було запроваджено низку важливих законодавчих змін. Так, відповідно до ч. 1 ст. 10 та 12² Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені та обмежені. При цьому приписами ст. 26 цього ж Закону наголошено, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами із заборonoю щодо скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства та надання можливості змінювати територіальну підсудність судових справ у разі неможливості здійснювати правосуддя відповідним судом [1].

Надалі відповідні зміни були внесені до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема ч. 7 ст. 147 закону голова Верховного Суду наділяється повноваженням щодо вирішення питання про зміну територіальної підсудності під час воєнного стану за своїми розпорядженнями, після оприлюднення яких на

офіційному веб-сайті Судової влади України цивільні справи, що перебувають у провадженні судів, розташованих на тимчасово окупованих територіях, розгляд яких не закінчено ухваленням судового рішення, передаються іншим судам із застосуванням норм п. 3 ч. 1, ч. 5 ст. ЦПК України, ст. 12 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

На проблемі неможливості вивезення судових справ з тимчасово окупованих територій або територій, на яких відбуваються активні бойові дії, яка призводить до неможливості слухати справу за відсутністю матеріалів такої справи акцентував увагу І. В. Андронов [2, с. 29]. Така ситуація в свою чергу викликає суперечності та неузгодженість при реалізації права на судовий захист в судах першої інстанції та негативно впливає на реалізацію права на апеляційний перегляд справи та касаційне оскарження.

У разі коли провадження в конкретній справі було відкрито, проте по суті суд таку справу не розглянув і, не зміг передати справу до суду визначеного розпорядженням Верховного Суду, наприклад, через окупацію, реалізувати своє право на судовий захист учасник справи може після деокупації території розташування суду, в якому знаходиться ця справа, та відновлення його роботи або звернувшись до суду за зміненою підсудністю. Разом з тим на неможливості відновлення втраченого судового провадження, якщо воно (провадження) ще незавершене наголошує І. В. Андронов та єдиним виходом визначає пред'явлення нового позову: або до суду за зміненою підсудністю, або вже після відновлення роботи суду в звичайному порядку, одночасно зауважуючи, що на таку справу не поширюються положення п. 3 ч. 1 ст. 186 ЦПК щодо відмови у відкритті провадження з підстави наявності у провадженні цього чи іншого суду справи зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, адже ця справа вже не знаходиться у провадженні суду, тому що судово провадження було втрачене [2, с. 29].

Вказане підтверджується матеріалами судової практики, зокрема у справі № 214/3064/22 про витребування майна із чужого незаконного володіння та визнання

довіреності недійсною ухвалою Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 06.07.2022 року позивачу було відмовлено у відкритті провадження з причин того, що у провадженні Чаплинського районного суду Херсонської області перебуває на розгляді аналогічна справа зі спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав. Досліджуючи матеріали судової справи Дніпровським апеляційним судом було встановлено, що ухвалою Чаплинського районного суду Херсонської області від 27.01.2022 року позов про витребування майна із чужого незаконного володіння та визнання довіреності недійсною прийнято судом до розгляду, призначено підготовче судове засідання (справа №665/134/22). Однак згодом розпорядженням Верховного Суду №1/0/9-22 від 06.03.2022 року «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» змінено територіальну підсудність судових справ Чаплинського районного суду Херсонської області на Саксаганський районний суд м. Кривого Рогу Дніпропетровської області. Після цього 30.06.2022 року, тобто під час дії розпорядження Верховного Суду №1/0/9-22 від 06.03.2022 року (про зміну підсудності), з урахуванням того, що справа по суті Чаплинським районним судом Херсонської області не розглядалася і не може бути розглянута, оскільки цей суд тимчасово припинив роботу та не здійснює правосуддя, до Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від цього ж позивача надійшла тотожна позовна заява, при цьому позивачем було зазначено про наявну в Чаплинському районному суді Херсонської області справу №665/134/22 та просив суд прийняти до свого провадження цивільну справу відкривши по ній провадження.

З огляду на викладене постановою Дніпровського апеляційного суду від 08.11.2022 року у справі № 214/3064/22 було визнано ухвалу Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області про відмову у відкритті провадження незаконною та такою, що порушує право заявника на доступ до правосуддя, яке гарантується п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3].

Тож, в умовах воєнного стану наявність нерозглянутої по суті справи в провадженні суду, що тимчасово припинив роботу та не здійснює правосуддя, не позбавляє позивача звернутись з тотожним позовом до суду за зміненою підсудністю на підставі розпорядження Верховного Суду.

Іншим чином складається ситуація коли виникає необхідність подання апеляційної чи касаційної скарги, а судове провадження не збереглося, знищено чи відсутнє з об'єктивних причин. Так, наприклад, розглянувши касаційну скаргу на заочне рішення Приазовського районного суду Запорізької області від 02.06.2021 року та постанову Запорізького апеляційного суду від 22.11.2021 року у справі № 325/374/21 ухвалою Верховного Суду від 10.05.2022 року відкрито касаційне провадження та витребувано матеріали цивільної справи із судів першої інстанції. За загальними правилами справа підсудна Приазовському районному суду Запорізької області, територіальну підсудність справ якого змінено розпорядженням Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану» № 5/0/9-22 від 12.03.2022 року відповідно до ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та визначено за Дніпропетровським районним судом Дніпропетровської області.

Станом на 15 вересня 2022 року Верховний Суд констатував, що матеріали цивільної справи № 325/374/21 до нього не надійшли, суд, який знаходиться на тимчасово окупованій території України, здійснення правосуддя не відновив, до суду за зміненою підсудністю справа фактично не передавалась.

Враховуючи наведене колегія суддів дійшла висновку про наявність підстав вважати, що судове провадження у справі № 325/374/21 втрачене та направила до суду за зміненої підсудності копії матеріалів касаційного провадження для вирішення питання щодо відновлення втраченого судового провадження у цій цивільній справі про що постановила відповідну ухвалу [4].

Отже фактично за таких умов реалізація права касаційного оскарження неможлива до поки суд не відновить втрачене судове провадження в порядку встановленого положеннями Розділу X ЦПК України.

Здійснюючи судочинство в умовах війни судам слід дотримуватись європейських стандартів та позбавлятися надмірного і зайвого формалізму, враховуючи його і без того ускладненість з об'єктивних причин.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n199>
2. Андронов І. В. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 1(42). 128 с.
3. Постанова Дніпровського апеляційного суду від 08.11.2022 року у справі № 214/3064/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107220136>
4. Ухвала Верховного Суду від 16 вересня 2022 року у справі № 325/374/2. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106329985>

Притуляк Валерій Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
член Кваліфікаційної комісії приватних виконавців,
національний експерт Проекту ЄС «Pravo-Justice»

ПІДСИСТЕМА ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під час дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені. Частина 2 ст. і 26 цього ж Закону передбачає, що скорочення або прискорення будь-якої форми судочинства заборонено. Та незважаючи на наведені положення законодавства, судова гілка влади все ж зазнала значного впливу війни та її наслідків, що внесло значні корективи у процес здійснення судочинства[1].

В контексті даного питання окремої уваги заслуговує робота підсистеми «Електронного суду» в період воєнного стану, функціонування якої надає громадянам можливість отримати повноцінний доступ до правосуддя та захисту своїх прав та інтересів навіть у таких надскладних умовах.

З початку війни «Електронний суд», який є підсистемою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС), зазнав деяких важливих змін, які стосуються як технічної частини даного сервісу, так і відбулись певні законодавчі зміни щодо його застосування.

Так, наприклад, найбільш корисним нововведенням є інтеграція сервісу «Дія.Підпис» з підсистемою «Електронний суд», що дозволило значно швидше і легше підписувати і направляти одразу документи з підсистеми до суду, не використовуючи електронну пошту або інші додатки, які були раніше необхідні для підписання документів за допомогою КЕП.

Окрім того, підсистема «Електронного суду» отримала функціонал відеоконференцзв'язку, тобто після авторизації в додатку учасники справи можуть взяти участь у судовому засіданні онлайн, при чому аналогічно тепер не потрібно використовувати інші програмні додатки.

Подібні нововведення технічного характеру дозволять багатьом українцям, які знаходяться закордоном або не мають можливості брати участь у судовому процесі очно, отримати повний доступ до правосуддя. При цьому, варто зазначити, що на цьому переваги використання підсистеми «Електронного суду» в умовах воєнного часу не закінчуються, оскільки окрім зазначеного сервіс дозволяє: отримувати повідомлення про надходження до кабінету нових документів та про зміну стану судової справи, у яких користувач є учасником; ознайомлюватись з матеріалами справи в електронному вигляді; переглядати та подавати заяви, клопотання та інші документи, які користувач створив в своєму кабінеті; формувати, переглядати та анулювати електронні ордери та довіреності у підсистемі для оперативного доступу до матеріалів електронної судової справи; не витрачати час на роздруківку документів та кошти на їх відправку; отримувати судові рішення у електронному вигляді.

Тобто, на підставі вищезазначеного, можна стверджувати, що на даний момент наявні всі технічні можливості забезпечити увесь судовий процес для його учасника дистанційно: від моменту подання позову до моменту набрання рішенням законної сили.

Крім того, враховуючи важливість сервісу «Електронного суду» як засобу доступу громадян до судочинства, Верховним Судом були винесені численні висновки у судових справах щодо застосування підсистеми, які допоможуть уникнути певних непорозумінь, які можуть виникати під час судового процесу, в якому широко застосовують функціонал «Електронного суду», та забезпечити єдність судової практики при використанні програмного додатку.

Так, у постанові Верховного Суду від 03.05.2022 р. по справі №205/5252/19 суд зазначив, що альтернативою звернення учасників справи до суду із позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документа через електронний кабінет.

Даний висновок фактично означає, що подання документів в електронному вигляді, з додержанням законодавчих вимог, є належним та правомірним способом звернення до суду, який нічим не відрізняється від безпосереднього звернення до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду.

Розглядаючи дане питання, варто звернути увагу також на розмір ставки судового збору у випадку подачі процесуальних документів через «Електронний суд». Так, згідно з ч. 3 ст. 4 Закону України «Про судовий збір» при поданні до суду процесуальних документів, передбачених частиною другою цієї статті, в електронній формі – застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору [2].

Однак, після того, як «Електронний суд» почав існувати, 29.10.2021 року Державною судовою адміністрацією були надані роз'яснення щодо понижуючого коефіцієнта ставки судового збору, в яких зазначено, що: «в оголошенні, яке було опубліковано у газеті Голос України» 4 вересня 2021 року про початок функціонування підсистеми ЄСІТС, не міститься інформації про введення в дію підпункту «б» підпункту 1 пункту 17 параграфу 1 розділу 4 розділу VII «Перехідні положення» Закону щодо застосування коефіцієнту 0,8 для пониження розміру ставки судового збору при подачі документів в електронній формі. Це означає, що відповідна норма не набрала чинності у порядку, встановленому Законом»[3].

В свою чергу, судова практика щодо застосування пониженої ставки 0,8% є достатньо різноманітною, однак можна стверджувати, що більшість судів застосовують саме понижену ставку, але є і випадку, коли суд притримується позиції Державної судової адміністрації.

Покласти кінець вищезазначеному питанні має висновок Великої палати Верховного Суду у справі № 916/228/22, розгляд якої на даний момент все ще триває. Позиція у цій справі покликана сформулювати висновки щодо того, яка все ж таки ставка судового збору є застосовною у випадку подачі процесуальних документів в електронній формі.

Отже, функціонування підсистеми «Електронний суд» в умовах воєнного стану значним чином дозволяє адаптуватися до нових надскладних умов та забезпечити як функціонування судової системи в дистанційному для учасників справ форматі, так й взагалі надати можливість громадянам отримати доступ до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Редакція від 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 14.12.2022р.)

2. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI. Редакція від 25.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення 14.12.2022р.)

3. Роз'яснення Державної судової адміністрації від 29.10.2021р. щодо застосування понижуючого коефіцієнта. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1203009/> (дата звернення 14.12.2022р.)

Stoianova Tetiana Anatoliivna

PHD, associated professor department of civil procedure National University
«Odesa Law academy»

**A SYSTEMATIC REVIEW OF THE LONELINESS, SOCIAL CONNECTION
AND DOMESTIC VIOLENCE UKRAINIAN REFUGEES IN FRANCE
INVENTORIES**

The military aggression of the Russian Federation with its invasion of Ukraine on February 24, 2022 was a shock for the world. While the war has primarily been a tragedy for Ukraine, consequences are felt around Europe. Millions of Ukrainian refugees have fled to neighbouring countries, causing massive upheavals of people's lives across the continent. According to statistics from the Office of the UN High Commissioner for Refugees (2022), as of June 2022, about 5.1 million refugees from Ukraine fled to 44 European countries, putting many refugees at risk for psychological problems including loneliness and psychological abuse.

The current project aims to 1) identify reliable measures to assess loneliness risk of Ukrainian refugees in France, 2) establish the level of loneliness in Ukrainian refugees in France, 3) understand whether loneliness is linked to the chance of being a victim of psychological abuse, and 4) craft an intervention to increase social connection in Ukrainian refugees in France, aiming to reduce the chance that Ukrainian refugees fall victim to domestic violence. Given the demographic background of refugees (i.e., few

men - often perpetrators - fled Ukraine), we will study any family member that is a victim of psychological, rather than physical, violence.

Domestic violence is an intentional act of physical, sexual, psychological, or economic transgression of one family member towards another family member (Stoianova et al, 2020).

A rapid reversal of one's destiny such as can be witnessed in Ukraine is accompanied by many difficulties and has exacerbated already emerging problems with loneliness and domestic violence. Some reports suggest that the COVID-19 pandemic has increased loneliness in Europe and North America (e.g., Ernst et al., 2022). While the psychological consequences of the Russian invasion are even less studied, it would be reasonable to assume that the separation of families, the displacement of many refugees, the separation of people from their communities, language barriers in refugees' new countries, and simply the lack of confidence in people's social environments leads to high levels of loneliness. Only few studies on refugees in general are available, but both Syrian refugee children (Solmaz et al., 2021) and formerly East German refugees (Jerusalem et al., 1996) found loneliness to be a major risk factor as a function of displacement due to political factors or war.

While loneliness has been convincingly linked to deleterious effects on physical health and even to earlier death (e.g., Holt-Lunstad et al., 2010, 2015), the effects on other factors are much less known, such as being a victim of domestic violence. Loneliness and social connection are mutually related and have a strong influence on each other. Therefore, loneliness is rather negative and traumatic because when one loses social connection one loses many opportunities. In 1981, Perlman and Peplau defined loneliness as "an unpleasant experience that occurs when a person's network of social relationships is deficient in some important respect, quantitative or qualitative" (Perlman and Peplau, 1981).

As a result to the project (and beyond expected scientific publications), we expect:

1. To create a reliable measurement instrument that can help assess the level of loneliness and psychological violence among Ukrainian refugees.

2. To provide practical recommendations in a manual (in Ukrainian and Russian) for organizations working with Ukrainian's refugees suffering from loneliness and/or psychological violence.
3. To write a "Road Map" for Ukrainian's refugees who suffered from psychological violence, which includes full information about social services and associations, where they can get help in France.

The listed results are fully in line with the Red Cross' mission to protect and provide assistance to the lives and dignity of people affected by armed conflict and violence, and will be useful in helping refugees from Ukraine who suffer the loneliness that forces or provokes them to endure psychological violence.

Reference:

1. Ernst, M., Niederer, D., Werner, A. M., Czaja, S. J., Mikton, C., Ong, A. D., ... & Beutel, M. E. (2022). Loneliness before and during the COVID-19 pandemic: A systematic review with meta-analysis. *American Psychologist*.
2. Perlman, D.; Peplau, L.A. Toward a social psychology of loneliness. In *Personal Relationships in Disorder*; Duck, S., Gilmour, R., Eds.; Academic Press: London, UK, 1981; pp. 31–56.
3. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., & Layton, J. B. (2010). Social relationships and mortality risk: a meta-analytic review. *PLoS medicine*, 7(7), e1000316.
4. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., Baker, M., Harris, T., & Stephenson, D. (2015). Loneliness and social isolation as risk factors for mortality: a meta-analytic review. *Perspectives on Psychological Science*, 10(2), 227-237.
5. Stoianova, T., Ostrovska, L., & Tripulskyir, G. (2020). COVID-19: pandemic of domestic violence. *Ius Humani, Revista de Derecho*, 9, 111.

Сулейманова Сусанна Рефатівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Переслідуючи мету повалення державного ладу України, її незалежності, суверенітету та знищення громадян України, Росія у лютому 2014 року розпочала триваючу збройну агресію проти України, яка 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабне вторгнення Росії та ведення воєнних дій на всій території нашої країни. Як наслідок - значні жертви серед цивільного населення та пошкодження інфраструктури, серйозні соціальні, екологічні та економічні збитки. Щодня з'являються нові докази масштабних пошкоджень цивільних об'єктів та інфраструктури. Йдеться про руйнування помешкань громадян, руйнування та пошкодження об'єктів інфраструктури, офісних, складських та виробничих приміщень, інформація про які оновлюється щоденно.

Внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, масових порушень норм міжнародного гуманітарного права та прав людини, які вчиняються збройними силами Російської Федерації та підконтрольними їй бойовиками під час збройної агресії проти України, завдано значної майнової та моральної шкоди як громадянам України, так і іншим фізичним та юридичним особам на всій території України. Сьогодні збитки, завдані військовою агресією Російської Федерації, обчислюються вже мільярдами гривень. І вони продовжують зростати. Зазначене неабияк актуалізує питання відшкодування шкоди за участі держави в умовах воєнного стану. Зокрема, такої його невід'ємної складової, як процесуальна.

Єдиний спосіб захистити право, порушене внаслідок збройної агресії Російської Федерації, та відшкодувати збитки, завдані внаслідок таких порушень, – звернутись до суду. Зокрема, питання відшкодування шкоди відноситься до компетенції національних судів України [1], Європейського суду з прав людини

[2], а також Міжнародного кримінального суду [3]. Утім, нині відшкодування шкоди за участю держави, спричиненої унаслідок повномасштабного вторгнення РФ до України, є предметом розгляду лише українських судів. Таких висновків можна дійти проаналізувавши судову практику.

Разом з тим, варто відзначити, що визначення відповідача є одним із основних процесуальних аспектів та першочергових завдань у контексті досліджуваного нами питання. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень [4] дає підстави для висновку про наявність у практиці національних судових інституцій справ, де відповідні вимоги про відшкодування шкоди пред'являються до держави-агресора. Як слушно зауважується у науковій літературі [1, с. 120], належним відповідачем у справах цієї категорії має бути держава-агресор в цілому.

У постановках від 14.04.2022 по справі 308/9708/19 [5] та від 18.05.2022 по справі №760/17232/20 [6], від 08.06.2022 по справі №490/9551/19 [7], від 22.06.2022 по справі №311/498/20 [8] Верховний Суд України дійшов висновку, що підтримання судового імунітету Російської Федерації є несумісним із міжнародно-правовими зобов'язаннями України у сфері боротьби з тероризмом. Адже необхідною умовою дотримання принципу міжнародного права щодо судового імунітету є взаємне визнання державного суверенітету іншою країною. Отже, коли країна-агресор заперечує суверенітет України та веде проти неї загарбницьку війну, немає жодного обов'язку поважати та дотримуватися суверенітету цієї країни. Зокрема, у зв'язку з тим, що збереження юрисдикційного імунітету Російської Федерації позбавить позивачів ефективного доступу до суду для захисту своїх прав, що суперечить п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9]. Верховний Суд України вважає, що право позивачів на належне та ефективне відшкодування збитків повинне бути захищене, а судовий імунітет не повинен бути перешкодою для такого відшкодування через те, що наразі відсутні механізми чи інші міждержавні угоди між Україною та Росії щодо відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, завданих у зв'язку з військовою агресією останньої. Така позиція

видається цілком обґрунтованою. Таким чином, наразі суди України, розглядаючи справу, у якій відповідачем є РФ, мають право ігнорувати імунітет цієї країни та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої в результаті збройної агресії РФ, за позовом, поданим проти цієї країни [10].

Принагідно зауважимо, що наразі в нашій державі відсутній механізм виконання судових рішень проти держави-агресора, що спонукає постраждалих осіб звертатись до держави України. Водночас не можна ігнорувати той факт, що державні органи України не є безпосередніми заподіювачами шкоди. А тому їх залучення до судових процесів як відповідачів у відповідній категорії справ виглядає досить дискусійним. На сьогодні залишається ймовірність того, що Україна й надалі буде відповідачем у справах про відшкодування шкоди, завданої збройним конфліктом у контексті порушення нею передусім позитивних зобов'язань за Конвенцією. Адже Постановою КМУ «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. [11] наша держава фактично взяла на себе позитивне матеріальне зобов'язання визначити законодавчі норми, за якими здійснюватиметься компенсація за різними напрямками: людські втрати, економічні втрати підприємств тощо. Відповідно, якщо, до прикладу, держава не розробить механізм відшкодування збитків для власників бізнесу, то в такому випадку, вважатиметься, що Україна порушила позитивне (матеріальне) зобов'язання за ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції. У результаті держава повинна буде виплатити компенсацію постраждалій особі [12].

З метою притягнення РФ до відповідальності та відшкодування завданої шкоди важливий належний збір, аналіз та оцінка доказів скоєння злочинів. Водночас формування належних та допустимих доказових матеріалів є найскладнішим із процесуальних питань у справах про відшкодування шкоди в умовах воєнного стану. Адже через постійні обстріли окремих регіонів України відбувся виїзд працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій (далі - ДСНС) чи поліції, а тим паче експертів чи суб'єктів оціночної діяльності був, а подекуди і залишається, неможливим. Проте варто звернути увагу на потенційно

можливий перелік документів та доказових матеріалів, які повинні бути у потерпілої особи, крім документів, що підтверджують право власності на знищене майно: акт про пожежу, складений представниками ДСНС, в якому має бути вказана причина пожежі, наприклад, вибух внаслідок обстрілу з боку РФ; висновок будівельно-технічної експертизи про ступінь руйнувань, про можливість відновлення та подальшого використання приміщень; звіт про оцінку вартості пошкодженого майна, складений відповідним суб'єктом оціночної діяльності; будь-які електронні докази (розміщені на сайті ukrinform.ua статті про авіаудар, артилерійський обстріл тощо з фотографіями з місця події; щоденні звіти керівників відповідних обласних військових адміністрацій, які регулярно розміщуються на офіційних веб-сайтах адміністрацій в мережі Інтернет за відповідним посиланням; фотографії з місця події; відеоматеріали) [1, с. 120] тощо.

Принагідно зауважимо, що нині вже працює реєстр пошкодженого та знищеного майна, до якого вносяться відомості про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією РФ, та який формується на базі порталу «Дія». Для збору даних про екологічні злочини створено мобільний додаток, за допомогою якого можна фіксувати інформацію про шкоду, завдану довкіллю. Крім того, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України за підтримки Міністерства цифрової трансформації України та інших партнерів створило окремий офіційний ресурс «ЕкоЗагроза» для збору та фіксації інформації про екологічні загрози в режимі реального часу [13, с. 197-198]. Відповідно, ця зібрана інформація може бути врахована й при впровадженні міжнародного Реєстру Збитків, запровадження якого передбачається відповідно до Резолюцію Генеральною асамблеєю ООН, прийнятої 14 листопада 2022 року за підтримки більшості країн світу. При цьому зрозуміло, що міжнародний Реєстр Збитків буде набагато ширший за обсягом [14].

Неабиякими труднощами супроводжується й процедура доведення розміру моральної шкоди. Відповідно до положень ч. 3 ст. 23 Цивільного кодексу

України, розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань тощо [15]. Достатніми доказами для підтвердження самого факту наявності моральних (душевних) страждань є документи, які фіксують пошкодження майна особи, оскільки втрата майна заподіює фізичній особі душевний біль. Утім, як слушно зауважує О. В. Колісник [1, с. 120], визначення ступеню цих страждань та розміру належної компенсації за ці страждання є задачею надскладною.

Насамкінець зауважимо, що наразі у парламенті зареєстровано декілька законопроектів [16; 17; 18], що тією чи іншою мірою стосуються відшкодування шкоди, завданої унаслідок збройної агресії РФ. Утім, попри безсумнівно важливе їх позитивне значення, усіх проблемних питань, які виникають у зв'язку із відшкодування шкоди за участю держави в умовах воєнного стану вони не вирішують.

Список використаних джерел:

1. Колісник О. В. Процесуальні особливості відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії росії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №8. С. 118-120.

2. Харитонов О. Відшкодування збитків від війни в ЄСПЛ: захмарні очікування чи ефективний інструмент притягнення росії до відповідальності. URL: [https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/523957 _vidshkoduvannya_zbitkiv _vid_viyuni.html](https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/523957_vidshkoduvannya_zbitkiv_vid_viyuni.html)

3. Дрішлюк В. І. Відшкодування шкоди, завданої суб'єктам господарювання внаслідок збройної агресії російської федерації // Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 89 - 90.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

5. Постанова Верховного Суду від 14.04.2022 у справі 308/9708/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>
6. Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 року у справі № 760/17232/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>
7. Постанова Верховного Суду від 08.06.2022 у справі №490/9551/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728451>
8. Постанова Верховного Суду від 22.06.2022 у справі №311/498/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942333>
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
10. Харитонов О. Росія заплатить: нова правова позиція Верховного Суду стосовно відповідальності держави-агресора. URL: https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/515566_rosiya_zaplatit_nova_pravova.html
11. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова КМУ від 20.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>
12. Харитонов О. Позов до України за шкоду, заподіяну війною: чи можливо? URL: https://lb.ua/blog/alexei_kharitonov/530354_pozov_ukraini_shkodu_zapodiyanu.html
13. Чурилова Т. М. До питання відшкодування шкоди довкіллю України, завданої збройною агресією РФ // Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції : матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Суми, 18 червня 2022 р. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 195-200.
14. Ірина Мудра: міжнародний Реєстр Збитків – запорука ефективної діяльності компенсаційного механізму. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/irina-mudramijnarodniyreestrzbitkivzaporukaefektivnoidiyalnostikompensatsiynogomehanizmu>

15. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>

16. Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації №7385 від 17.05.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39602>

17. Проект Закону про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації №7198 від 24.03.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39283>

18. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо судового розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти України №7520-1 від 18.07.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40016>

Цал-Цалко Юлія Юліївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку зі збройною агресією та вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 року Указом Президента України № 64/2022 на території України було введено воєнний стан, який в подальшому був декілька разів продовжений [1]. В умовах воєнного стану виникає ще більша потреба у чіткому та злагодженому функціонуванні органів правосуддя, зокрема, здійснення цивільного судочинства з метою справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

Головним завданням системи судових органів, і в умовах воєнного стану безпосередньо, є забезпечення права особи на судовий захист, що гарантоване Основним законом України. Нормативно-правові засади судочинства є непорушними юридичними конструкціями, навіть в умовах воєнного стану та чітко визначені в законодавстві України.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів. А згідно із положенням ч. 2 ст. 26 даного Закону скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [3].

Слід зазначити, що наразі не на всій території України суди загальної юрисдикції, до повноважень яких входить розгляд цивільних справ, можуть функціонувати. Отже, для забезпечення здійснення судочинства на територіях, де суди були вимушені припинити свою роботу, Верховним Судом було затверджено «Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану» [4], відповідно до якого правосуддя здійснюється найбільш територіально наближеними судами. Даний документ ґрунтувався на відносно нових положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Так, згідно із ч. 7 ст. 147 даного закону у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного стану може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється [5].

Суди, що функціонують, здійснюючи свою діяльність керуються Рекомендаціями щодо роботи судів в умовах воєнного стану Ради суддів України

[6]. Дотримання вказаних Рекомендацій спрямоване на гарантування безпеки учасників процесу, але не допомагає спростити чи забезпечити звичний темп розгляду справ, оскільки численні повітряні тривоги суттєво зменшують кількість судових засідань та збільшує запізнення або неприбуття учасників справи, участь яких є обов'язковою у процесі, деякі присяжні не в змозі виконувати свої повноваження оскільки перебувають за межами України, нестабільна робота мережі Інтернет зв'язку унеможливорює проведення судових засідань у режимі відеоконференцій, тощо.

Відповідно до сучасних воєнних умов відбулася пришвидшена адаптація системи правосуддя, що дозволило виокремити додаткові особливості здійснення судочинства. Так, вони були викладені в роз'ясненнях Верховного Суду та в підготовлених Радою суддів України вище вказаних рекомендаціях, до яких належать: право відкладати або знімати справи з розгляду у зв'язку з неможливістю прибуття учасників справи на судове засідання внаслідок небезпеки для життя чи рівноцінної загрози для працівників суду; можливість учасників судового процесу подати заяву про відкладення розгляду справи у зв'язку з активними бойовими діями, а також право на розгляд справи у online-режимі (відеоконференції) на підставі відповідної заяви; пріоритетний розгляд невідкладних справ; потреба брати на себе відповідальність у напрацюванні відповідної судової практики відповідно до реалій воєнного часу; проведення розгляду справ, які не є невідкладними, реалізовується лише за письмової згоди на це всіх учасників справи; обмеження керівництвом судів особистих прийомів громадян та допуск сторонніх осіб на судові засідання; з метою організації безпечних умов відвідувачів судів та учасників судових процесів здійснено обмеження доступу до певних ресурсів, що дають можливість відстежувати стан розгляду справ; під час складання графіку та визначення умов роботи судів варто керуватися поточною обстановкою та швидко реагувати на її зміну; введення воєнного стану виступає доволі важливою причиною для поновлення процесуальних строків [6].

Підсумовуючи, слід відмітити, що попри війну та активні бойові дії на території України, здійснення правосуддя у рамках цивільного судочинства не зупиняється, хоча і потребує створення відповідних норм законодавства та роз'яснень щодо безперешкодного здійснення судами своїх обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року. URL.:<https://zakon.rada.gov.ua>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. №1618-IV // Відомості Верховної Ради. 2004. № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII // Відомості Верховної Ради. 2015. №28. – Ст. 250.
4. Перелік судів, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану. URL.: <https://supreme.court.gov.ua>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року №1402-VIII// Відомості Верховної Ради. 2016. №31. – Ст. 545.
6. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. URL.: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovalarekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogostanu>

Яніцька Інна Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА

До початку запровадження воєнного стану в нашій країні активно реалізовувався потужний проект «електронне правосуддя», який поступово

нарощував свій потенціал. Це стало одним із тих чинників, які забезпечили можливість судам України після перших місяців фактичного призупинення діяльності у зв'язку з активними воєнними діями, поступово відновити свою роботу.

Доступ до правосуддя – це гарантоване нормами Конституції та міжнародними документами право, яке навіть в умовах воєнного стану не може припинятись. Це вимагає безперервного функціонування судів та відправлення правосуддя. Нажаль, на першому етапі повномасштабної збройної агресії проти України національна судова система потерпала від деструктивних процесів у роботі судів та ризиків для всіх представників суддівського корпусу. Ясна річ, що обставини, що склались, вимагали швидких рішень, спрямованих на відновлення роботи судової системи України. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється» [1], а стаття 12² цього Закону України передбачає, що «повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені» [1] З урахуванням існуючих реалій і завдань 2 березня 2022 р. Рада суддів України видала Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану [2].

Наразі, в умовах воєнного стану, великий відсоток справ щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування проходять в режимі відеоконференцій [3,4], що значно спрощує доступ до правосуддя, та з використанням модуля «Електронний суд».

Слід також зазначити, що введення воєнного стану призвело до того, що велика кількість осіб не має можливості вчасно подати до суду чи інших органів необхідні документи. Саме в цих умовах затребуваним і незамінним став електронний цифровий підпис. Відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. №2155-VIII [5] законодавець розрізняє електронний підпис (низький рівень довіри), удосконалений електронний підпис (середній рівень довіри) та кваліфікований електронний підпис (високий рівень

довіри). «Електронний підпис - електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис» [5]. ЕЦП дає можливість підписувати електронні документи, користуватися електронними послугами, реєструватися на державних порталах тощо. Документи, підписані за допомогою ЕЦП, мають таку саму юридичну силу, як і звичайні. Електронний підпис має вигляд окремого файлу або зберігається на захищеному носії, а строк його дії становить 1–2 роки.

Важливим здобутком стало запровадження можливості підписання документів за допомогою сервісу «Дія. Підпис» у додатку «Дія» для подання їх до суду. Цей універсальний ключ у смартфоні презентувало Мінцифри у травні 2022 року. «Дія. Підпис» «зберігається у захищеному середовищі і генерується завдяки технології PhotoID» [6]. Наразі, після реєстрації у системі «Електронний суд», учасник справи, зокрема, щодо встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, може підписати документи за допомогою «Дія. Підпис» значно швидше і направити їх одразу з системи до суду (тобто, не використовуючи електронну пошту).

Слід зазначити, що достатньо широко використовуються у справах про встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, електронні докази. Відповідно до ч. 1 ст. 100 ЦПК України «електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет)» [7]. Часто в суді використовуються висновки експертного дослідження телекомунікаційних систем, обладнання та засобів, що «більшою мірою відповідає вимогам допустимості доказів, адже в такому разі

електронний доказ набуває певної матеріальної форми, яка із дотриманням порядку, передбаченого законом долучалась до матеріалів справи» [8]. При цьому суд досліджував вже не сам електронний доказ, а висновок експертного дослідження, частиною якого був електронний доказ.

Можна констатувати, що в умовах воєнного стану та зовнішньої агресії цивільне судочинство України долає існуючі виклики і застосовуючи новітні практики електронного судочинства максимально нівелює проблемні аспекти діяльності при влаштуванні дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в критичних умовах сьогодення, що є запорукою дотримання прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Юридична Газета online. 2022. 03 березня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/rsu-opublikovala-rekomendaciyi-shchodo-roboti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu.html>
3. Рішення Довгинцівського районного суду міста Кривий Ріг Дніпропетровської області від 04 серпня 2022 року. Справа № 216/4709/21, провадження № 2/211/1503/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105583567>
4. Рішення Подільського районного суду м. Києва від 16 червня 2022 року. Справа № 185/8190/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105040009>;
5. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05 жовтня 2017 року №2155-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19>.
6. Електронний підпис у смартфоні через «Дію» вже отримали понад 30 тисяч українців. Укрінформ : мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3250540-elektronnij-pidpis-u-smartfoni-cerez-diu-vze-otrimali-ponad-30-tisac-ukrainciv.html>

7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України №1618-IV від 18.03.2004. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20040318>.

8. Павлова Ю.С. Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Павлова Юлія Сергіївна. - Одеса, 2019. - 239 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/11724>

Гончарук Анастасія Сергіївна

аспірантка кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Андронов Ігор Володимирович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

З часу повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України минуло майже 10 місяців. За цей час вдалося не лише перевірити на витривалість судову систему в цілому, але й довести на практиці, що гарантоване Конституцією України право на судовий захист не припиняється та не обмежується під час дії воєнного стану навіть тоді, коли суди змушені були приймати рішення про тимчасове зупинення розгляду справ й евакуацію усіх матеріалів судових проваджень до інших судів найбільш територіально наближених до них.

Хвиля паніки й розгубленості серед людей минула. Раді суддів України, Вищий раді правосуддя, Верховному суду вдалося досить оперативно відновити й налагодити безперебійне та стале здійснення судочинства в першу чергу кримінальних справ, а потім адміністративних, господарських та цивільних. З початком активізації роботи судів в учасників процесу виникла проблема,

пов'язана з необхідністю поновлення процесуальних строків для звернення до суду з заявами і клопотаннями, подання апеляційної чи касаційної скарги та інших документів. На практиці ситуація склалася така, що багато хто з учасників судових процесів не отримував та не отримує копії судових рішень засобами поштового зв'язку, як це передбачено ст. 272 ЦПК України, через непередбачувані та цілком об'єктивні обставини, наприклад: відсутність фінансування на відправку поштових відправлень, перебування учасника процесу на військовій службі, зміна територіальної підсудності суду, масовий виїзд громадян України задля збереження свого життя. Кожна з цих підстав мала бути визначена судом як така, що дійсно стала поважною для неможливості реалізації свого права на судових захист, чи це просто прояв зловживання права з боку учасників процесу.

На початку березня Верховний Суд на своєму офіційному веб-порталі вперше зазначив, що введення воєнного стану є поважною причиною для відкладення розгляду справ та може вважатися підставою для поновлення процесуальних строків. Але вже в липні цього року Верховний суд дещо змінив свою позицію та вказав, що «сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення строку на касаційне оскарження, адже такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану і унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку» [1]. Дана позиція суду знайшла підтримку в інших судових рішеннях, зокрема в постанові КАС ВС від 29 вересня 2022 року у справі № 500/1912/22 наголошується на тому, що «запровадження воєнного стану не може безумовно вважатись поважною причиною для безумовного поновлення цих строків» [2]. Кожний конкретний випадок вимагає від учасника процесу, який подає відповідне клопотання про поновлення процесуальних строків, надати суду докази та обґрунтування причин пропуску.

Перші судові рішення, які почали прийматися щодо поновлення чи відмови у поновленні процесуальних строків з одночасним постановленням рішення про

залишення позову, апеляційної чи касаційної скарги без розгляду, вказують на те, що суди дійсно з особливою обачністю аналізують обставини, які стали причиною пропуску процесуального строку.

Наприклад, справа №199/8478/21, яка розглядалася Третьою судовою палатою КАС ВС, де суд прийшов до висновку, що апелянт пропустив строк на апеляційне оскарження через поважність причин, а саме у зв'язку з неотриманням ним копії судового рішення засобами поштового зв'язку та відсутністю можливості підготувати апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції через збройну агресію РФ проти України. В даній справі суд також наголосив на тому, що «якщо процесуальний строк був пропущений до початку війни, питання про його поновлення повинно вирішуватися з врахуванням причин, з яких строк був пропущений, та тривалості пропуску строку до запровадження воєнного стану» [3].

Інше рішення, яке заслуговує на увагу, було прийнято КАС ВС 15 липня 2022 року у справі 460/14618/21, де суд визнав причину пропуску для звернення до суду із позовом перебування позивача у лавах Збройних Сил України, вказавши «поняття поважності причин пропуску процесуальних строків є оціночним, а тому його вирішення покладається на розсуд суду. До таких причин відносяться обставини непереборної сили та обставини, які об'єктивно унеможливають вчинення процесуальної дії у встановлений строк» [4].

В одній із справ, яка перебувала в провадженні Господарського суду Чернігівської області, кредитор звернувся до суду із заявою про поновлення строку на подання заяви про визнання його грошових вимог у справі про неплатоспроможність фізичної особи коли спливли майже три місяці, посилаючись на зміну підсудності розгляду справи, яка була прийнята на підставі Розпорядження Верховного Суду від 22.03.2022 р. N 12/0/9-22 [5]. Фактично судочинство на території Чернігівської області було зупинене через ведення активних бойових дій та існування реальної загрози життю й здоров'я працівників апарату суду й учасників процесу. Суд у своїй ухвалі аргументував позицію

поновлення процесуального строку через призму змін, які вплинули на неможливість здійснення правосуддя господарським судом в перші місяці війни.

Підсумовуючи викладене можна дійти до висновку, що вичерпного переліку причин пропуску строку для поновлення процесуальних строків жодним законом не визначено і це цілком обґрунтовано. Не можна передбачити усі випадки, які стали запорукою реалізації права осіб на звернення до суду з позовом для захисту порушених прав чи оскарження ухваленого судового рішення, яке на думку учасника процесу, було прийнято з порушенням норм права. Війна кинула виклик й для судових органів, й для учасників процесу. Але вона не може вважатися безумовною підставою для поновлення строків в усіх без виключення випадках. На учасника процесу покладається обов'язок доказування обставин, які стали об'єктивною підставою для ігнорування встановлених строків.

Список використаних джерел:

1. Ухвала від 21.07.2022 у справі № 127/2897/13-ц (провадження №61-6420ск22) Касаційний Цивільний Суду у складі Верховного Суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105372019>.

2. Постанова від 29.09.2022 у справі №500/1912/22 (провадження № К/990/20688/22) Верховний Суд у складі Колегії суддів Касаційного адміністративного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406>.

3. Постанова від 11.08.2022 у справі №199/8478/21 (провадження №61-6159св22) Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105910539>.

4. Ухвала від 15.08.2022 у справі № 460/14618/21 (провадження №К/990/16784/22) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105267322>.

5. Ухвала від 20.05.2022 у справі № 927/1276/21 Господарський суд Чернігівської області. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104392242>.

Данилець Леонід Віталійович
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Стоянова Тетяна Анатоліївна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Інститут зловживання цивільними процесуальними правами у цивільному процесі є відносно новим інститутом з точки зору законодавчої регламентації такого явища, однак не є новим в історії наукової доктрини.

Розглядати зловживання процесуальними правами слід крізь призму питання зловживання правом, оскільки інститут зловживання процесуальними правами є інститутом, перші згадки та дослідження якого почалися на початку 2000-х років, натомість дослідження інституту зловживання правом (частиною якого були зловживання правами у судовому процесі, тобто фактично процесуальними правами) розпочиналось ще за часів Римської Імперії.

На думку автора, вивчення теми необхідно розпочинати з історії становлення вчення про зловживання правом, адже в умовах здійснення реформ в Україні та внесення новел до цивільного процесуального законодавства, оновлення процесуального права вимагає дослідження як нових інститутів права, так і таких, що існували раніше в історичних умовах окремих періодів часу.

Стрімкий та неминучий розвиток існуючих галузей права, які з великою швидкістю змінюються та ускладнюються, поява нових категорій справ зумовлює складнощі у їх застосуванні та вирішенні, особливо тими особами, які не знають тонкощів нормативно-правових актів та особливостей правозастосовчої практики.

За таких умов з'являються та стають поширеними явища, які негативно впливають на розвиток правосуддя та здійснення його відповідно до завдань, закріплених діючим Цивільним процесуальним кодексом України.

Необхідність вивчення зловживання процесуальними правами у професійному середовищі є особливо помітною, через те, що вказане явище збільшує свій вплив на якість правосуддя, що відбувається за участі кваліфікованих юристів.

Однак інститут зловживання правами, а особливо зловживання процесуальними правами, не завжди були такими розвинутими інститутами, як на сучасному етапі.

Протягом останнього десятиліття представники української цивілістичної доктрини, а також представники законотворчої та судової практики внесли значний вклад у розвиток основних характеристик інституту зловживання процесуальними правами у цивільному процесі.

Однак вивчення історичних аспектів походження інституту зловживання правами у цивільному процесі варто розпочинати з її витоків.

Безперечно, історія розвитку інституту зловживання процесуальними правами у цивільному процесі є невід'ємною частиною вчень про зловживання правом, яка розпочинається з часів античного Риму.

Загальновідомим є факт, що на початку розвитку римського права праця юристів та результати їх творчості не оформлювалися у вигляді узагальнень теоретичних та практичних досягнень законодавства, що безперечно заважало швидкому його розвитку.

Діяльність римських юристів була більше направлена на вирішення приватних суперечок, для вирішення яких пропонувалися конкретні правові рішення. Вказані обставини свідчать про відсутність поглиблення наукових знань

на даному етапі, проте надає достатньо підтверджень вважати, що практичний рівень вирішення питань відповідав вимогам конкретного періоду часу.

На думку науковців, римські юристи розробили ефективну практичну систему діючого права, однак мало приділяли уваги теоретичним розробкам юриспруденції, в тому числі щодо з'ясування походження її основних начал[1].

У науковій літературі думки вчених з питання важливості епохи Римського права в контексті вивчення явища зловживання правом розподіляються на дві позиції.

Перша з них полягає у тому, що римські джерела для дослідження окресленої проблеми є малозначними, а відповідно до другої точки зору за аксіому приймається важливість римських джерел, адже у римському праві була відомою заборона зловживання правом, зокрема у формі «Шикани» - реалізація прав, що мають на меті заподіяння шкоди іншим особам[2].

За часів римського права сповідувався принцип непорушності приватної власності, на основі якого і розроблялися відповідні юридичні формули, що сприяли охороні права власності з метою стабілізації економічних відносин.

Правова норма – «*qui jures uouitur, neminem laedit*» – «той, хто використовує своє право, нікому не заподіює шкоди», вважалася однією з основних ідей правозастосування. Фактично це передбачало те, що кожен міг користуватися та реалізовувати свої права, не роздумуючи про те, чи заподіює така реалізація прав шкоду іншим особам [3].

Найбільш масштабного та динамічного розвитку інститут зловживання цивільними процесуальними правами зазнав у часи Незалежної України.

У частині 3 статті 27 прийнятого Цивільного процесуального кодексу України в редакції від 18 березня 2004 року містилося положення законодавства, яке визначало: «особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки».

Тобто фактично частиною 3 статті 27 декларувався принцип добросовісності при здійсненні цивільних процесуальних прав без значної деталізації вказаного принципу.

Нова редакція Цивільного процесуального кодексу України від 15 грудня 2017 року, звичайно є особливою цікавою для нашого дослідження у частині регламентації інституту зловживання процесуальними правами. Є абсолютно зрозумілим той факт, що остання редакція кодексу є найбільш сучасною та відповідає вимогам сьогодення, особливо в частині положень стосовно зловживання процесуальними правами у порівнянні з минулими редакціями та кодексами, що приймалися раніше, помітно значний прогрес та наскільки детально викладаються окремі норми.

У новій редакції Цивільного процесуального кодексу України було закріплено принцип неприпустимості зловживання цивільними процесуальними правами як одну із основних засад здійснення цивільного судочинства.

Прийнято статтю 44 «Неприпустимість зловживання процесуальними правами», якою встановлено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Визначено перелік дій, які можуть визнаватися судом зловживанням процесуальними правами. Вказаний перелік не є вичерпним[4].

Окремо прийнято главу 9 «Заходи процесуального примусу», яка містить статтю 143 «Підстави і порядок застосування заходів процесуального примусу», статтю 144 «Види заходів процесуального примусу», статтю 145 «Попередження і видалення із залу судового засідання», статтю 146 «Тимчасове вилучення доказів для дослідження судом», статтю 147 «Привід свідка», статтю 148 «Штраф»

Отже, значного прогресу в дослідженні інституту зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві та його законодавчій регламентації було досягнуто саме з прийняттям Цивільного процесуального кодексу України у редакції від 15 грудня 2017 року.

Список використаної джерел:

1. Поротикова О.А. Проблема злоупотребления субъективным гражданским правом: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Поротикова Ольга Александровна. – С., 2002. – 216 с.
2. Учебник пандектного права: Перевод с немецкого. Общая часть. Т. 1 / Виндшейд, проф. Гейдельберг. ун-та; Пер. под ред.: С.В. Пахман, 1874. – 375 с.
3. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. Изд. 3-е, стереотип. – М.: Статут, 2001. – 353 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України в редакції від 06.11.2022 року.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Кисельов Вадим Костянтинович,
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
суддя Суворовського районного суду м. Одеси

Науковий керівник:
Голубева Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЮРИСДИКЦІЯ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИМУСОВИМ ВІДЧУЖЕННЯМ МАЙНА У ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком військової агресії Російської Федерації у військового командування з'явилась можливість приймати рішення щодо примусового відчуження майна, яке належить фізичним особам на праві приватної власності.

В судовій практиці виникають питання, які пов'язані з визначенням судової юрисдикції спорів даної категорії, тобто в порядку якого судочинства розглядати вищевказані спори.

У статті 13 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» № 4765-VI від 17.05.2012р встановлено, що спори, пов'язані з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна, вирішуються в судовому порядку [1].

У статті 124 Конституції України закріплено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи [2].

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [3].

В практиці ЄСПЛ неодноразово підкреслювалось, що відповідно до п. 1 ст. 6 ЄКПЛ «суд має бути встановлений законом».

Поняття «суд, встановлений законом» передбачає необхідність дотримання норм вітчизняного законодавства щодо правил предметної і суб'єктної, інстанційної та територіальної юрисдикції [4].

С.В. Ківалов справедливо наголошує, що правильне визначення компетенції конкретного суду як позивачами, так і суддями щодо вирішення того чи іншого спору є запорукою дотримання права особи на справедливий суд та розгляду справи протягом розумного строку [5].

Проблемами судової юрисдикції займались багато науковців та практичних працівників, як С.В. Ківалов, О.М. Бандурка, Д. Луспеник, В. Демченко, Ю.С. Червоний та ін.

В судовій практиці та в юридичній літературі, з метою вирішення питання компетенції певного суду для розгляду спору застосовуються поняття «юрисдикція», «підвідомчість» та «підсудність».

За думкою, Ю.С. Червоного слід розрізняти підвідомчість як правовий інститут і як характер, властивість справи. Підвідомчість, як правовий інститут - це сукупність процесуальних норм, які регулюють процесуальні відносини, які

виникають у зв'язку з розподілом різних категорій справ між різними юрисдикційними органами в залежності від компетенції даного органу і характеру, властивістю справи. Під підвідомчістю, як характером, властивістю справи, слід розуміти характер, властивість в силу якого воно підвідомче визначеному юрисдикційному органу у відповідності з його юрисдикцією (компетенцією)[6].

М.Й. Штефан розумів як підвідомчість як розмежування компетенції між органами держави, а судову юрисдикцію визначав, як компетенцію суду в здійсненні правосуддя по розгляду і вирішенню визначеної певної категорії питань[7, с 186].

Визначення судової юрисдикції, надає право суду розглядати справу за правилами того чи іншого виду судочинства.

С.С. Бичкова посилається на те, що судова юрисдикція допомагає розмежувати предметну компетенцію між різними судами і ланками судової системи, то підвідомчість визначає саме властивість судової справи підпадати під юрисдикцію суду, а не іншого юрисдикційного органу [8].

Розмежування компетенції між окремими ланками судової системи і між судьями однієї ланки щодо розгляду і вирішення підвідомчих їм цивільних справ називають підсудністю [9, с. 48].

Визначити підсудність означає встановити, який суд і якої ланки, згідно із законом, повинен здійснювати судочинство в тій чи іншій справі у підвідомчих йому провадженнях.

Велика Палата Верховного Суду у постанові від 06.06.2018р. у справі 495/6724/17 нагадала, що у ЦПК України розмежовано поняття підсудності та юрисдикції, а саме: цивільна юрисдикція або юрисдикція загальних судів визначає загальну компетенцію судів щодо розгляду цивільних справ та коло справ, які суди мають право розглядати і вирішувати в порядку цивільного судочинства, тоді як правила підсудності розмежовують підсудність справ судам одного виду юрисдикції – цивільної – за територіальною ознакою [10].

Згідно із частиною першою ст. 19 ЦПК України, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства [11].

У статті 19 ЦПК визначено предметну юрисдикцію загальних судів, під якою слід розуміти нормативно визначені повноваження суду щодо розгляду та вирішення будь-якого юридичного спору у цивільних справах і ухвалення у ньому обов'язкових рішень в рамках національної правової системи, які не можуть бути переглянуті у позасудовому порядку [12, с. 57].

Відповідно до п.1 ч. 1 ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема: спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження [12].

Пунктом 8 ч.1 ст. 19 КАС України передбачено, що юрисдикція адміністративних судів поширюється у спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності.

Характерною ознакою публічно-правових спорів є сфера їх виникнення – публічно-правові відносини, що пов'язані з реалізацією публічної влади.

Характерною ознакою цивільно-правових відносин є наявність майнових та особистих немайнових відносин, тобто спору про право цивільне.

Особливістю примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану є те, що майно переходить у власність Держави не на підставі рішення суду, а саме за рішенням відповідного органу виконавчої влади, військового командування та ін. державними органами. Право власності у Держави виникає на підставі акту приймання-передачі.

Отже одночасно право власності виникає у Держави та припиняється у попереднього власника, який набуває право на отримання грошової компенсації.

Частиною 3 ст. 8 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» № 4765-VI від 17.05.2012р. передбачає можливість лише оскарження оцінки майна за якою попередньому власнику було відшкодовано вартість примусово відчуженого майна, але не передбачає випадків можливості оскарження самого рішення на підставі якого примусово відчужується або вилучається майно [1].

В даному випадку, якщо власник майна не погоджується з рішенням на підставі якого примусово відчужується або вилучається майно, або вважає, що проведена оцінка майна не відповідає дійсній ринковій вартості майна, виникає спір про право цивільне, оскільки відбувається перехід права власності.

Підсумовуючи викладене, можливо прийти до висновку, що спори пов'язані із примусовим відчуженням майна в умовах правового режиму воєнного стану підлягають розгляду судами першої інстанції у порядку цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану :Закон України від 17.05.2012р. № 4765-VI /Верховна Рада України. Законодавство України URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. №254к/96-ВР/ Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. – Ст. 141 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

4. Цувіна Т.А. «Суд, встановлений законом», як елемент права на справедливий розгляд у цивільному судочинстві>// Часопис Київського університету права. 2019. - 2 - С. 140.

5. С.В. Ківалов. Підсудність та підвідомчість справ щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Наукові праці НУ ОЮА. URL.:

http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/514/Kivalov_Pidvidom4ist.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6. Гражданский процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий/Червоний Ю.С., Волосатый Г.С., Ермолаева В.О. и др. –Х.: Одиссей, 2007. – 792с.

7. Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник для студ. юрид. Спеціальностей вищих закладів освіти.- Вид.2-геКонцерн «В, перероб та доп. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре»,2001.-696с.

8. Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. Цивільне процесуальне право України: підручник / за заг. ред. С.С. Бичкової. К.: Атіка, 2009. - 760 с.

9. Цивільний процес: Навч. посіб./А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.- за ред. Ю.В. Білоусова.-К.: Прецедент, 2005.- 293с.

10. Верховний суд. Постанова від 06.06.2018р. справа № 495/6724/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74598815>

11. Цивільно-процесуальний кодекс України.// Верховна Рада України. Законодавство України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

12. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубєвої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 840 с.

13. Кодекс адміністративного судочинства України. Верховна Рада України. Законодавство України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

Кикоть Артем Володимирович,
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Андронов Ігор Володимирович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК УСНИЙ ДОКАЗ

На законодавчому рівні частиною 1 статті 102 ЦПК України закріплено, що висновком експерта є докладний опис проведених експертом досліджень, зроблених у результаті них висновків та обґрунтування відповідей на питання, поставлених експертові, складений у порядку, визначеному законодавством.

В результаті застосування специфічних знань експерта в певній галузі складається експертний висновок. В доктрині цивільного процесуального права вже є аксіомою те, що судді на високому рівні володіють знанням права, а також мають знання про загальновідомі факти, що не потребують доказування. Опираючись на ці знання вони складають власні судження та як наслідок виносять судові рішення, проте у разі виникнення перед судом певних специфічних вузьконаправлених питань, на які неможливо відповісти без володіння спеціальними знаннями в різних галузях науки, мови, технологій тощо, суд або учасники справи за власним бажанням звертаються до послуг експерта.

Сучасний Цивільний процесуальний кодекс України передбачає можливість проведення судової експертизи не тільки за ухвалою суду, а й за бажанням потенційної сторони спору, ще до винесення судом ухвали про відкриття провадження у справі. Результат застосування спеціальних знань та навичок експерта викладається у експертному висновку та приєднуються до матеріалів справи. Розкриваючи суть спеціальних знань експерта, у спеціальній літературі відзначається про відсутність загального доступу до цих знань. Такі знання не є широко розповсюдженими, не входять до шкільної бази знань та не можуть бути набуті через особистий досвід особи. Фахівці надають визначення цим знанням як таким, що були здобуті у ході теоретичної підготовки і практичної професійної діяльності [1].

Дослідження є формою застосування спеціальних знань експерта. Дослідження у даному випадку направлене на скрупульозний науковий аналіз об'єкта експертного дослідження, маючи на меті пізнання, виявлення певних особливостей, закономірностей. Експертний висновок має на меті знаходження певної нової інформації, що необхідна для встановлення об'єктивних обставин справи, та не може бути встановлена у інший спосіб окрім як звернення до знань експерта. У доктрині цивільного процесуального права зазначається, що роблячи висновок, експерт відтворює нові знання, спираючись на власний досвід та специфічні знання у певних галузях. Враховуючи це, метою застосування таких знань в судовому процесі є донесення до суду та сторін справи об'єктивної істини стосовно поставленого перед ним питання, і дана мета не повинна враховувати інтереси учасників справи. Висновок експерта має бути викладено не зважаючи на позицію сторони у справі, без урахування її юридичної заінтересованості в результаті вирішення судового спору, а метою надання висновку експерта має бути встановлення достовірних фактів та здійснення об'єктивних та неупереджених висновків стосовно них. Дві основоположні вимоги до експерта, що встановлюються частиною 3 статті 72 Цивільного процесуального кодексу України, полягають у обґрунтованості висновку експерта та його об'єктивності. Дані вимоги у відповідності до положень кодексу зазначають про обов'язок експерта дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання. Згідно ч. 4 ст. 102 Цивільного процесуального кодексу України, висновок експерта викладається у письмовій формі і приєднується до справи [2].

З вищенаведених положень закону вбачається обов'язковість письмової форми висновку експерта, однак при цьому кодекс не передбачає обов'язку експерта приймати безпосередню участь у судових засіданнях по справі, де фігурує його висновок та надавати усний висновок на рівні з письмовим. Такий підхід завдає відчутної шкоди принципам змагальності та рівності учасників спору. Відсутність експерта у судових засіданнях можна розцінювати як безпідставне затягування строків розгляду судової справи, оскільки у разі потреби роз'яснення чи доповнення експертного висновку судді доводиться постановляти

ухвалу про відкладення судового засідання чи оголошувати перерву. Так вбачається за необхідне удосконалення процедури використання та регламентації висновку експерта у цивільному судочинстві України шляхом закріплення обов'язковості усного вираження експертом власного висновку на рівні з обов'язковістю його письмової форми, а у зв'язку із цим і законодавчого визначення висновку експерта не лише письмовим але і усним доказом аналогічно.

Список використаних джерел:

1. Васильєва-Шаламова Ж. В. Судова експертиза в цивільному процесі. автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 19 с.
2. Шепітько М. В. Засоби протидії наданню судовим експертом завідомо неправдивого висновку. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 180-188.

Колечко Дмитро Миколайович

аспірант кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Стоянова Тетяна Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану, у яких вже десятий місяць живуть українці, значною мірою впливають на всі правовідносини та інституції в країні. 24 лютого 2022 року у зв'язку із вторгненням російських військ в Україну по всій території держави введено воєнний стан. Судова гілка влади як і інші правові інституції зазнала впливу війни, що, безумовно, внесло свої корективи в процес здійснення судочинства. Адже війна в країні не може не впливати на процес здійснення

правосуддя. Проте, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмеженим.

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Але, разом з тим, судова гілка влади також зазнала впливу війни та її наслідків, що внесло свої корективи в процеси здійснення судочинства.

Частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу.

02.03.2022 Рада суддів України (РСУ) публікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, з них такі основні:

а) відкладати розгляд справи (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімати їх з розгляду, оскільки велика кількість учасників судових процесів не завжди мають змогу подати заяву про відкладення розгляду справи чи не можуть прибути в суд у зв’язку з небезпекою для життя;

б) справи, які не є невідкладними, розглядати лише за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження;

в) роз’яснювати громадянам можливість відкладення розгляду справ у зв’язку із воєнними діями та можливість розгляду справ в режимі відеоконференції; для цього учасники справи мають заявити про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

У разі неможливості участі в судовому засіданні, рекомендується подавати до суду клопотання про:

1) відкладення розгляду справи та розгляд справи за участі представника;

2) участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Відповідні клопотання можливо буде направити до суду засобами поштового зв’язку або через систему Електронного суду.

Питання впровадження можливості дистанційного правосуддя було ще в лютому-березні 2020 року, коли весь світ був стурбований Covid-19 та викликами, які постали у зв'язку з його поширенням.

Навесні 2020 року Верховна Рада України прийняла закони, які надали можливість реалізувати право учасникам справи брати участь в судових засіданнях дистанційно, тим самим реалізуючи своє право на справедливий судовий розгляд.

Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду. Таким чином, було передбачено використання системи EasyCon або інших доступних для суду та учасників судового процесу засобів, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку.

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте практика доводить, що умови воєнного стану перешкоджають реалізувати права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб. На жаль, зараз в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що, в свою чергу, передбачає необхідність особи (судді, учасників справи або працівників суду) переміститись в укриття.

Щодо процесуальних строків, то воєнний стан не впливає на їх перебіг, проте може бути поважною причиною для поновлення або продовження процесуального строку; процесуальний строк, встановлений судом, поновленню не підлягає, а може бути виключно продовжений за клопотанням сторони спору; на час дії воєнного стану продовжуються строк загальної та спеціальної позовної давності, передбачений нормами цивільного та господарського законодавства.

03.03.2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, яким передбачено, що у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати

правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено.

З середини жовтня цього року через пошкодження агресором об'єктів енергетичної інфраструктури по всій Україні застосовується стабілізаційні вимкнення світла. За графіком чи поза, ним але відсутність електроенергії позначилась на всіх сферах життя українців. Брак вуличного освітлення, обмежена робота деякого транспорту, вимкнені ліфти. Від електропостачання також залежить функціонування обладнання всіх видів зв'язку та доступ до мережі Інтернет, яка є транспортом для багатьох сервісів.

В умовах загрози блекауту, під новим кутом можна поглянути на можливості електронних засобів зв'язку у судочинстві, які впроваджувались з метою спрощення доступу до правосуддя та здешевлення процесу судочинства. Досить хибним з самого початку було твердження про те, що, оскільки електронний документообіг не вимагає паперу, то значить, він безкоштовний. Варто розуміти, що обладнання, необхідне для функціонування систем електронного судочинства, коштує дорого.

Окрім значних коштів на впровадження, належне застосування інформаційно-комп'ютерних технологій в суді передбачає зміну організаційних засад роботи. Хоча цей процес повільний і не завжди помітний, але він необхідний. Вносяться зміни до законів та інструкцій, а працівники суду змушені шукати способи виконання своїх посадових обов'язків з урахуванням особливостей електронного судочинства. Однак на сьогодні в умовах нестабільного електропостачання дотриматись вимог процесуального законодавства вкрай складно. Це вимагає застосування то загальних, то альтернативних засобів поводження з документами.

Без електроенергії неможливо зареєструвати позов та інші матеріали, здійснювати авторозподіл справ, фіксацію судового засідання (фактично, його проведення) та вносити рішення до ЄДРСР. Варто наголосити, що всі ці аспекти залежать від технічної сторони процесу електронного судочинства, а не від швидкості роботи працівників канцелярії чи секретарів судових засідань, як це,

зазвичай, здається сторонам судових проваджень. Будь-які документи, відправлені до суду в паперовому чи електронному вигляді через особистий кабінет, спочатку мають бути фізично доставлені до суду за допомогою відповідного обладнання. При цьому документи не повинні втратити цілісність, не загубитись по дорозі та не залишитись на комп'ютерах сторонніх організацій. І лише після цього та за умови наявності електроенергії працівник суду може приступити до їх опрацювання. Зрозуміло, що судова система не готувалася до війни та пов'язаних з нею проблем. Безперебійне електроживлення довгий час було безумовною складовою сучасного життя. Жодна концепція електронного судочинства (а їх було немало) не передбачала умов, за яких система окремого суду буде працювати без електроенергії та зв'язку. Відповідно, організація резервного живлення (придбання генераторів тощо) ніколи не була в списку річних закупівель органів судової влади.

Робота з електронними документами потребує ідентифікації їх авторів за допомогою електронного цифрового підпису. Збереження сертифікатів, необхідних для перевірки такого підпису, також відбувається за принципом централізації на єдиному сервері. Це ускладнює перевірку ЕЦП та фактично не дає можливості ідентифікувати особу власника ЕЦП під час відключення від живлення та/або зв'язку. Вказане питання і до цього не було до кінця унормовано, а в умовах вразливості енергетичних та комунікаційних мереж набуло особливого значення. Ситуація, яка на сьогодні склалась в енергетичній сфері, потребує оперативних рішень та нових підходів, які б унеможливили зупинення здійснення правосуддя під час війни.

Організація належної роботи судів в період енергокризи – це, в першу чергу, забезпечення права громадян на звернення до суду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. – Ст. 141. URL.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України/ Відомості Верховної Ради України.2020. № 46. – Ст.399. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>

3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України// Відомості Верховної Ради України, 2016 р., № 31, ст. 545 URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text>

Кракан Руслан Олегович
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Андронов Ігор Володимирович
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні професія нотаріуса займає важливе місце серед усіх юридичних професій. Варто зазначити, що не тільки адвокати повинні дотримуватися адвокатської таємниці, для нотаріусів діє нотаріальна таємниця, яка в свою чергу являється гарантією здійснення нотаріусами вчинених нотаріальних дій [1].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року в Україну та введення воєнного стану по всій території України внесло певні корективи у всі сфери нашого життя. Бойові дії точаться на деяких територіях нашої держави, проте, не дивлячись на зміни в чинному законодавстві, нотаріуси продовжують здійснювати свою діяльність та надавати нотаріальні послуги (засвідчення довіреності, засвідчення справжності підпису на документах, заповіти тощо), задля того, аби у повній мірі забезпечити потреби всіх громадян

нашої держави. Проте, запровадження воєнного стану призвело до того, що встановились певні обмеження щодо діяльності нотаріусів на тимчасово-окупованих територіях та територіях де ведуться активні бойові дії. Міністерство юстиції України надало інформацію про те, що нотаріальна діяльність не може здійснюватися в регіонах, де її здійснювати об'єктивно не можливо через ведення на них бойових дій.

У зв'язку з запровадженням правового режиму воєнного стану, нотаріуси не могли у повній мірі виконувати свої обов'язки стосовно вчинення нотаріальних дій, що чітко визначені законом. Саме тому, законодавством в сфері нотаріату потребувало змін.

Щодо змін, яких зазнав нотаріат в умовах війни, то в першу чергу, було призупинено роботу нотаріальних реєстрів, задля того, аби захистити дані що в них містяться. Також, була прийнята Постанова КМУ № 164 від 28.02.2022 року «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану», якою були встановлені певні особливості та заборони стосовно нотаріальної діяльності на період дії правового режиму воєнного стану та власне на місць після його закінчення [2]. Також, було прийнято Постанову КМУ №209 від 06.03.2022 року «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану», яка внесла зміни та доповнення до Постанови КМУ №164 [3].

В першу чергу, внесені в інститут нотаріату зміни були пов'язані із тим, що було спрощено процедуру доступу фізичних та юридичних осіб до послуг, які надаються нотаріусами. Було змінено певні вимоги, які висуваються до вчинення нотаріальних дій, при цьому, при вчиненні таких дій передбачено обов'язок дотримання законності та власне основних засад нотаріальної діяльності. Так, наприклад, законодавством передбачена імперативна норма стосовно форми нотаріально посвідчених документів, суть якої полягає у тому, що в процесі такої діяльності обов'язково повинні використовуватися бланки встановленого зразка. Проте, збройна агресія російської федерації призвела до неможливості постачання таких бланків, а тому, на період дії правового режиму воєнного стану нотаріуси

отримали право посвідчувати довіреності та інші документи на звичайному папері, вказуючи при цьому реквізити нотаріуса, що вчинив відповідні дії.

Також варто зазначити, що закінчення строку дії документа, що посвідчує особу або не вчасно вклеєна нова фотокартка в паспорт особою, що досягнула 25-та 45-річного віку не становить проблем при зверненні до нотаріуса за його послугами. Згідно з роз'яснень Міністерства юстиції України, при здійсненні нотаріальних дій особи можуть пред'явити документ, що посвідчує особу строк дії якого закінчився або ж паспорт, до якого вчасно не було вклеєно фотокартку. Такі положення застосовуватимуться до того часу, поки Державною міграційною службою повністю не буде відновлено роботу або ж до моменту нормативного врегулювання даного питання.

У постанові КМУ №209 від 06.03.2022 року зазначається про те, що на період дії правового режиму воєнного стану, перебіг строку, який встановлено чинним законодавством для прийняття спадщини – зупиняється, а тому, для особи скасовується обов'язок звернутися до нотаріуса протягом 6 місяців з дня відкриття спадщини для її отримання [3].

Змінами в законодавстві також передбачено те, що у зв'язку з обмеженням у функціонування реєстрів, що потрібні для здійснення нотаріальної діяльності, нотаріуси не можуть здійснювати видачу свідоцтв про право на спадщину або ж свідоцтв про право власності на рухоме чи нерухоме майно. Також, у зв'язку із тим, що функціонування Державного реєстру речових право на нерухоме майно та їх обтяжень обмежено, вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із нерухомим майном виявляється неможливим.

У Постанові №164 закріплено порядок дій нотаріуса, які він має вчинити в разі, якщо виникла загроза неправомірного вилучення або ж втрати спеціальних бланків для вчиненні нотаріальних дій чи печаток. В разі, якщо така загроза об'єктивно існує, на нотаріуса покладається обов'язок знищення усіх таких бланків та печаток з подальшим складанням акту про знищення бланків та печаток. В подальшому, електронна копія такого документа засвідчується кваліфікаційним електронним підписом та протягом 5-ти робочих днів повинна

бути надіслана до ДП «Національні інформаційні системи» або ж територіальному органу Міністерства юстиції України [2].

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що діяльність нотаріусів зазнала певних змін. Саме такі особливості роботи нотаріусів стали вимушеним рішенням у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації. Дані обмеження будуть діяти в період усього воєнного стану та ще протягом місяця з моменту його припинення.

Список використаних джерел:

1. Крістева Е. А. Особливості дотримання нотаріальної таємниці в Україні // Фахове наукове видання. Правова держава. № 21. 2016. С. 282–285.

2. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 р. №164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

3. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 р. №209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-п#Text> (дата звернення: 14.12.2022).

Лукаsevич Геннадій Олегович

аспірант кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Голубєва Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИСЕЛЕННЯ БОРЖНИКА З ІПОТЕЧНОГО МАЙНА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України і введенням воєнного стану Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом №2102-IX від 24.02.2022 року, значних змін зазнала процедура примусового виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), особливо що стосується виконання таких рішень немайнового характеру як виселення боржника.

Відповідно до ч.3 ст. 66 Закону України «Про виконавче провадження», «примусове виселення полягає у звільненні приміщення, зазначеного у виконавчому документі, від боржника, його майна, домашніх тварин та у забороні боржнику користуватися цим приміщенням. Примусовому виселенню підлягають виключно особи, зазначені у виконавчому документі» [1].

Слід звернути увагу, що існують певні особливості виконання рішення немайнового характеру щодо виселення боржника з житла, що є предметом іпотеки. Відповідно до ч. 1 ст. 575 Цивільного кодексу України, «іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи, а також застава об'єкта незавершеного будівництва, майбутнього об'єкта нерухомості. Подільний об'єкт незавершеного будівництва може бути переданий в іпотеку лише у випадках, визначених законом» [2]. Статтею 33 Закону України «Про іпотеку» передбачено підстави для звернення стягнення на предмет іпотеки, зокрема вказано, що «у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки, якщо інше не передбачено законом. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя» [3].

На думку Голубєвої Н.Ю., «права вимоги кредитора, зокрема, можуть включати в одних випадках право на дію іншої особи, а в інших – право на результат дій іншої особи, що охоплюється єдиним терміном «право вимоги». Варто також підкреслити, що матеріальним змістом правоможності вимоги, що

входить до складу зобов'язального суб'єктивного права, виступають дії боржника (у широкому розумінні)» [4, с. 57].

Одночасно з рішенням про звернення стягнення на предмет іпотеки за заявою іпотекодержателя суд виносить рішення щодо виселення мешканців з такого іпотечного майна за наявності підстав, передбачених законом, і якщо предметом іпотеки є житловий будинок чи житлове приміщення. В той же час, згідно з ст. 40 ЗУ «Про іпотеку», «звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом» [3].

Усталена практика Верховного Суду засвідчує, що вирішення питання про виселення особи з житла у зв'язку із зверненням стягнення на предмет іпотеки має відбуватись із дотриманням гарантій, передбачених положеннями ст. 109 Житлового кодексу Української РСР. Під час ухвалення судового рішення про виселення мешканців при зверненні стягнення на жиле приміщення застосовуються як положення ст. 40 Закону України «Про іпотеку», так і положення ст. 109 ЖК УРСР (постанови Верховного Суду України від 22 червня 2016 року у справі № 6-197цс16, від 21 жовтня 2015 року у справі № 6-1484цс15). Такий правовий висновок підтриманий Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 05 червня 2019 року по справі № 643/18788/15-ц, провадження № 14-93цс19. У цій постанові зазначено, зокрема, що до спірних правовідносин між власником, який набув жиле приміщення за результатами звернення стягнення на предмет іпотеки, і особами, які мають право користування таким приміщенням, підлягають застосуванню вказані норми. Обмеження права власника, який набув жиле приміщення за результатами звернення стягнення на предмет іпотеки, на підставі статті 109 ЖК УРСР та статті 40 Закону України «Про іпотеку» є передбачуваними [5]. Законом України від 22.09.2011 року № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» внесено зміни до статті 109 ЖК УРСР, відповідно до яких виселення із займаного жилого приміщення

допускається з підстав, що встановлені законом, і при цьому, виселення проводиться добровільно або в судовому порядку.

Таким чином, іпотекодержатель має право звернутися до суду з позовною заявою про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом його реалізації на прилюдних торгах та виселення боржника / мешканців з вказаного предмета іпотеки – житлового будинку чи житлового приміщення. Так, наприклад, рішенням Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 29.11.2021 року у справі № 697/419/21 було задоволено позовну заяву Акціонерного Товариства Комерційний Банк «ПРИВАТБАНК» про виселення та зняття з реєстрації, зважаючи на те, що предмет іпотеки був придбаний за рахунок кредиту, забезпеченого іпотекою, що стверджується наявністю кредитного договору № CSW0GB000000001 від 18.03.2008 року, відповідно до п. 8.1. якого кредитні кошти були надані на цілі купівлі квартири, зобов'язання за кредитним договором не виконано, всупереч вимогам п. 18.12 договору іпотеки зареєстровані в квартирі відповідач з неповнолітніми дітьми без отримання від іпотекодержателя письмової згоди на такі дії, тому суд приходять до висновку про задоволення позовних вимог у повному обсязі, оскільки останні є обґрунтованими та документально підтвердженими[6].

Законом України № 2120-IX від 15.03.2022 року «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» було внесено зміни до Закону України «Про іпотеку» від 05.06.2003 року № 898-IV та доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» пунктом 5⁻², відповідно до якого «у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у 30-денний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення

стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону. Положення абзацу першого цього пункту не поширюються на нерухоме майно (нерухомість), оформлене в іпотеку з метою забезпечення виконання зобов'язань за договорами, укладеними після дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану", або за договорами, до яких після дня набрання чинності Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану" за погодженням сторін вносилися зміни в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій" [7].

Варто враховувати той факт, що переважна більшість виконавчих проваджень щодо виконання рішень про виселення боржника з іпотечного майна перебувають на виконанні у державних виконавців у зв'язку з неналежним виконанням чи невиконанням боржником зобов'язань відповідно до договору іпотеки, укладеного ще в 2007-2012 роках, а тому іпотекодержателі (в подальшому – стягувачі) звертаються до суду для захисту свої прав як іпотекодержателя та задоволення своїх вимог за основним зобов'язанням. Тобто, порушення іпотекодавцем основного зобов'язання за договором іпотеки відбулося задовго до внесення змін до Закону України «Про іпотеку» в частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, але наразі у зв'язку з внесеними змінами у законодавство іпотекодержатель хоч і має змогу звернутися до суду з відповідним позовом про задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки – щодо виселення боржника, проте наразі таке рішення суду (у випадку задоволення відповідних позовних вимог) не може бути виконане в порядку примусового виконання виконавцем. В той же час, відповідно до ст. 47 Конституції України кожна людина має право на житло і ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [8].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України

значних змін зазнала процедура примусового виконання таких рішень немайнового характеру як виселення боржника з житлового будинку чи житлового приміщення, що є предметом іпотеки. Аналіз судової практики свідчить про те, що в цілому суди враховують зміни в чинне законодавство щодо іпотеки – у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти. Так, наприклад, рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 19.05.2022 року у справі № 686/16083/21 було відмовлено у задоволенні позову Акціонерного товариства «Райффайзен Банк» про виселення та зняття з реєстрації осіб з квартири, що є предметом іпотеки, враховуючи те, що ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022 року було внесено зміни до ЗУ «Про іпотеку» від 05.06.2003 року № 898-IV та доповнено розділ VI «Прикінцеві положення» пунктом 5⁻², та зокрема, зазначено, що враховуючи введені обмеження у зв'язку з воєнним станом, виселення та зняття з реєстрації відповідачів не представляється можливим, тому у задоволенні позову слід відмовити [9].

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. №1404-VIII. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#n29>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV /Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. – Ст.356.URL.: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. № 898-IV.URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-15#Text>
4. Голубєва Н. Ю. Щодо змісту права вимоги кредитора як суб'єктивного цивільного права без охоронної складової / Н. Ю. Голубєва // Від римського приватного права до права Європи: матеріали 15-ої міжнар. наук-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав., 2017 р.). / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 57-61.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2019 р. Справа № 643/18788/15-ц. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82998172>

6. Рішення Канівського міськрайонного суду Черкаської області від 29.11.2021 року. Справа № 697/419/21. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101706252>

7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 року № 2120-IX. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

8. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4320>

9. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 19.05.2022 року, справа № 686/16083/21. URL.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104482679>

Мельниченко Анна Володимирівна

аспірант кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Волкова Наталія Василівна

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО:

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Для повної реалізації основних ідей та засад цивільного судочинства важливо досягнути більш дійового захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, інтересів держави має бути результатом

справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ[1], відповідно до завдання цивільного судочинства.

Актуальне процесуальне законодавство, зокрема, цивільне, містить в собі норми, які передбачають, що у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу. Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив. [1]

Тобто, в силу настання певних юридичних фактів, суб'єктивний склад учасників може бути змінений, тому законодавством повинно бути встановлено чіткий перелік підстав для виникнення правонаступництва в цивільному процесі.

Інститут цивільно-процесуального правонаступництва досліджувались такими науковцями: В.В.Валах, С.С. Бичкова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, В.Ф. Жаренко, В.І. Пушай, А.О. Гелич та інші. Враховуючи наукові роботи з питання правонаступництва, але дане питання потребує і подальшого розгляду, оскільки як і правовідносини, воно знаходиться в русі та взагалі становлять передумовами для цих самих правовідносин.

С. Я.Фурса, Є. І.Фурса [2, с.173] ототожнюють цивільне процесуальне правонаступництво із заміною сторони у справі або сторони виконавчого провадження.

Так, В. В. Валах вважає, що змішування процесуального правонаступництва з правонаступництвом в матеріальному правовідношенні є неточним та хибним, оскільки наявність останнього завжди слугує лише підставою і не завжди є передумовою для процесуального правонаступництва [3, с. 56]. С. В. Васильєв під переходом процесуальних прав та обов'язків від сторони або третьої особи до іншої, через перехід до останньої суб'єктивних матеріальних прав розуміє юридичну природу процесуального правонаступництва [4, с. 81].

Загалом класична процесуальна цивілістика й судова практика поділяє процесуальне правонаступництво на два види: повне (універсальне) та часткове (сингулярне). Так, у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, яка є стороною у справі настає повне (універсальне) правонаступництво. Відповідно у матеріальних правовідносинах стороною стає спадкоємець(-ці) громадянина (спадкове правонаступництво), правонаступник(-ки) юридичної особи, а й отже може бути процесуальним правонаступником у справі. Так, правонаступник набуває усі права та обов'язки правопередника, та займає його місце в усіх цивільно-процесуальних відносинах, де учасником був останній [5, с. 132].

Від того чи спірні правовідносини допускають чи не допускають правонаступництво розрізняються такі юридичні наслідки: зупинення, відмова у відкритті або закриття провадження у справі, заміна сторони виконавчого провадження. Також юридичні наслідки розрізняються в залежності настання передумов цивільного процесуального правонаступництва: у разі смерті або оголошення фізичної особи померлою; у разі припинення юридичної особи [6].

Щодо часткового (сингулярного) правонаступництва варто зазначити, що воно настає у разі відступлення права вимоги, зміни боржника у зобов'язанні на іншу особу (переведення боргу) або виконання грошового обов'язку боржника іншою особою (прийняття боргу на себе). У цьому випадку часткове правонаступництво полягає не в повному переході усіх прав та обов'язків, як одного цілого від правопередника до правонаступника (як в повному правонаступництві), а полягає лише в частковому переході окремих прав і обов'язків, коли кожне право (обов'язок) набувається правонаступником окремим актом волевиявлення [5, с. 133]. Тобто, коли відбувається зміна суб'єктів, а саме суб'єктивного складу матеріальних правовідносин, то відповідно відбувається також зміна процесуальних правовідносин.

С.С. Бичкова звертає увагу на те, що у визначенні юридичної природи процесуального правонаступництва та формулюванні дефініції названого процесуального інституту слід урахувати такі фактори: 1) передумова

процесуального правонаступництва - безспірний перехід суб'єктивного права та (або) обов'язку від однієї особи до іншої в матеріальному праві; 2) одним із суб'єктів такої заміни (правопопередником) у матеріальному праві має бути особа, яка є стороною або третьою особою в цивільному процесі; 3) зміст процесуального правонаступництва - це перехід до правонаступника всіх процесуальних прав та обов'язків правопопередника. Зазначає також, що на відміну від правонаступництва у матеріальному праві, цивільне процесуальне правонаступництво завжди є загальним, універсальним і виключає можливість одночасної участі у справі (щодо конкретної позовної вимоги) і правопопередника, і правонаступника[7].

Велика Палата Верховного Суду у Постанові по справі № 264/5957/17 від 30 червня 2020 року [8] сформувала висновок щодо процесуального правонаступництва у випадку припинення юридичної особи. Взагалі судова практика під правонаступництвом вважає перехід суб'єктивного права від однієї особи до іншої (правонаступника). Однією із передумов настання процесуального правонаступництва є припинення юридичної особи, яка була стороною у справі, проте поняття «правонаступництво юридичної особи», «правонаступництво прав та обов'язків юридичної особи» і «процесуальне правонаступництво юридичної особи-сторони у справі» мають різний зміст.

Атаманчук І.В., Захарчук Д.О вважають[6], що необхідною передумовою процесуального правонаступництва являється безспірний перехід прав та обов'язків від правопопередника, що був стороною або третьою особою у справі до правонаступника у матеріальних правовідносинах. В залежності від особливостей правонаступництва у матеріальному сенсі, передумови можна поділити на: сингулярні (у разі заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах) та універсальні (у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи). Суб'єктами процесуального правонаступництва є правопопередник та правонаступник, при чому правопопередник має бути учасником цивільних процесуальних правовідносин – виступати стороною або третьою особою в цивільному процесі. Зміст відносин

процесуального правонаступництва полягає в тому, що усі права та обов'язки правопередника переходять до правонаступника у цивільному процесі, які супроводжуються чи цілим актом волевиявлення щодо комплексного переходу прав та обов'язків (при універсальному) чи окремими актами щодо окремих прав та обов'язків (при сингулярному).

Для залучення у цивільну справу правонаступника постановляється ухвала, за власною заявою правонаступника або ініціативою суду. Такі ухвали суду про залучення правонаступника не підлягають апеляційному оскарженню, відповідно до ч. 1 ст. 353 ЦПК України [1]. Для вступу у цивільну справу, правонаступник самостійно має проявити волевиявлення, подавши заяву до суду та докази правонаступництва, однак його небажання не є перешкодою для його примусового залучення до участі у справі, адже його процесуальне становище напряму залежить від участі до нього правопередника, а отже питання про допуск до справи буде вирішувати суд в кожному конкретному випадку після одержання доказів правонаступництва у справі. Якщо відповідні правовідносини передбачають правонаступництво, то суд має обов'язок забезпечити процесуальне право правонаступнику/кам на участь в судовому засіданні, інакше це може бути істотним порушенням його прав.

Відомі випадки, коли виключається матеріальне та процесуальне правонаступництво, наприклад, правовідносини тісно пов'язані із особою суб'єкта або рішенням суду встановлено, що матеріальні правовідносини тісно пов'язані із особистістю сторони (позови про відновлення на роботі, про розірвання шлюбу, про стягнення аліментів та інші) [9, с. 427]. Тому в наявних ситуаціях, правонаступництво виключається.

Підводячи підсумки, можна сказати про те, що процесуальним правонаступництвом є переходом процесуальних прав та обов'язків від сторони або третьої особи до іншої, через перехід до останньої суб'єктивних матеріальних правовідносин. Суб'єктний склад учасників провадження може змінюватись, а тому такі зміни можуть стосуватись і цивільного процесуального правонаступництва.

Для ефективнішого здійснення засад визначених цивільним-процесуальним кодексом потрібно і надалі більш детально розглядати питання правонаступництва в цивільному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. (Із змінами)

2. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Щербак С. В. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: У 2 т. за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2006. Т. 1. 912 с.

3. Валах В. В. Доктринальне та правозастосовче визначення підстав процесуального правонаступництва. ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО. № 6 (2). 2015. С. 53–57.

4. Цивільний процес : підручник. С. В. Васильєв. Київ : Алерта, 2019. 506 с.

5. Гелич А. О. Класифікація видів правонаступництва в цивільному праві. Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації української держави : матеріали VII Міжнарод. конф. (Київ, 18–19 травня 2017 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2017. С. 132–133.

6. Атаманчук І.В., Захарчук Д.О. Окремі теоретико-практичні аспекти передумов цивільного процесуального правонаступництва DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/22>

7. Бичкова С.С. Окремі аспекти процесуального правонаступництва. ПРАВО І БЕЗПЕКА № 3 (35) 2010.

8. Постанова Великої палати Верховного Суду від 30 червня 2020 р. у справі № 264/5957/17. Єдиний державний реєстр судових рішень.

9. Стовп'юк Н. А. Процесуальне становище правонаступника у цивільному процесі. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні : матеріали V Міжнародної наук.-прак. конф. (Чернівці, 29 жовтня 2021 р.). Чернівці : 2021. С. 426–428.

Осіпова Інна Іванівна
аспірантка Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Науковий керівник:

Гетманцев М.О.
кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

**ВИЗНАННЯ СУДОМ ОБСТАВИН СПРАВИ ЗАГАЛЬНОВІДОМИМИ ЯК
ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ**

У цивільному судочинстві учасники справи для досягнення своєї мети участі у судовій справі переважно свою процесуальну діяльність присвячують доказовій діяльності. Будь-який судовий процес заснований на процесуальній діяльності суду і учасників справи, яка пов'язана з встановлення і доведення обставин (фактів) справи, які обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, що мають значення для вирішення справи.

Судове доказування є необхідною умовою і завданням для учасників справи в досягненні своїх процесуальних завдань і функцій участі в судовому процесі, а саме ухвалення судом рішення яке б задовольняло інтереси конкретного учасника справи. Цивільне судочинство побудовано на доказовій діяльності учасників судової справи, а тому будується і процесуально функціонує на змагальних засадах.

У цивільному процесуальному кодексі міститься перелік випадків (підстав) звільнення від доказування. До предмета доказування входять обставини (факти) відносно яких не здійснюється доказова діяльність учасниками справи, тобто, вони не здійснюють доказову діяльність. Юридичною конструкцією це характеризується як підстави звільнення учасника справ від доказування.

Звільнення від доказування – це передбачені у цивільному процесуальному законодавстві обставини за наявності яких учасники справи звільняються від доказування в силу наявності у таких обставин правових властивостей доказового характеру [1, с. 376]. Склад фактів, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, може містити в собі поряд з фактами, що не підлягають доказуванню, також факти, доказування яких з тих чи інших підстав доказуванню не підлягають [2, с. 319].

Звільнення від доказування необхідно розглядати як процесуальну діяльність учасника справи, здійснювану в межах принципів змагальності та диспозитивності цивільного судочинства, яка спрямована на реалізацію як загальних завдань цивільного судочинства, закріплених у ч. 1 ст. 2 ЦПК, так і на виконання своїх процесуальних функцій конкретним учасником судової справи – ухвалення судом рішення на користь і в інтересах такого учасника справи.

Відповідно до статті 82 ЦПК однією з підстав звільнення від доказування виділяються обставини визнані судом загальновідомими.

У національному законодавстві не вказується (не наводиться, не визначається) перелік обставин, які з тих чи інших причин можуть бути визнані загальновідомими [4, с. 163]. Це питання повинен вирішити суд, що розглядає і вирішує справу в індивідуальному процесуальному порядку окремо в кожній справі. Це оформляється ухвалою суду.

Під загальновідомими обставинами (фактами) зазвичай розуміють поінформованість про нього невизначеного кола осіб [3, с. 383]. Під загальновідомими обставинами (фактами) вважають такі дії і події, які мали місце в життєдіяльності людей, відомі широкому невизначеному колу людей, а також всьому складу суду, що розглядає цивільну справу, та піддаються науковому чи іншому логічному природному поясненню.

Обставини, які можуть бути визнані судом загальновідомими, характеризуються правовими ознаками: повинні бути очевидними (існування зумовлено об'єктивними причинами); їх існування може піддаватися науковому поясненню чи іншому природному обґрунтуванню; загальновизнаність у межах певної

території, населеного пункту, серед групи населення; відомі суду і учасникам справи.

Для визнання судом обставин загальновідомими необхідні умови чи критерії: повинні бути відомі особисто невизначеному, як правило широкому колу людей; повинні бути відомі всьому складу суду, що розглядає і вирішує цивільну справу. У сукупності вони дають підстави для вирішення судом питання про загальновідомість обставини, яка входить до предмета доказування.

З часом обставина може втрачати ознаку загальновідомості в наслідок об'єктивних чи суб'єктивних умов. У такому випадку такі обставини підлягають доказуванню на загальних підставах.

До відомих обставин можуть бути віднесені: Хрещення Русі, назви столиць держав, назви країн, військові події, як то військова агресія Росії проти України, стихійні лиха, назви державних об'єднань, назви військових блоків, міжнародних організацій, історичні дати, прізвища відомих держаних діячів, авторів мистецьких творів, виробів, винаходів тощо.

Отже, процесуальна процедура визнання обставин загальновідомими сприяє оперативності та об'єктивності в цивільному судочинстві та здійснюється на змагальних засадах.

Список використаних джерел:

1. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. 2022, 408 с.

2. Васильєв С.В. Енциклопедія цивільного судочинства: основні інститути та теоретичні засади. Київ: Алерта, 2021. 658 с.

3. Штефан О. Цивільно-процесуальний захист суб'єктивного авторського права: теорія, законодавство. Судова практика : монографія / О.О. Штефан. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 544 с.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 2-ге, перероб. та доп. / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2020. 810 с.

Парфьонов Георгій Володимирович
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Андронов Ігор Володимирович
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконання рішення суду є невід'ємною частиною права особи на справедливий судовий розгляд. Судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України.

Виконання судового рішення є важливою складовою механізму захисту права, тому що це завершальний етап судового провадження і без примусового виконання судові рішення були б суто декларативними.

Законодавче визначення виконавчого провадження міститься у Законі України «Про виконавче провадження», де вказано, що виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів – це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів, які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Закону та інших законів, а також рішеннями, що відповідно до Закону підлягають примусовому виконанню [1].

Для того щоб правосуддя здійснювалось і не зупинявся процес виконання рішень, навіть під час оголошеного воєнного стану потрібно, щоб суди та органи примусового виконання продовжували свою роботу. Тому було розроблено де які зміни і нововведення до законодавства про виконавче провадження.

Під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5], відбулись наступні зміни у сфері примусового виконання рішень. Так, 25.08.2022 набрав чинності Закон України № 2455-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану»

Законодавчі положення у розділі виконання судових рішень містять наступні новели:

- є сприятливими для боржників, ставлять їх у відносно вигідне становище по відношенню до стягувачів;
- зменшують можливості виконавців відносно стягнення заборгованості з певної категорії боржників;
- встановлюють заборону виконання виконавцями виконавчих написів нотаріуса[4];
- забороняють відкриття виконавчих проваджень на тимчасово окупованих територіях[3];
- вносять зміни до порядку отримання статусу, діяльності, оскарження дій та притягнення до відповідальності приватних виконавців.

Як ми бачимо, процес виконання рішень під час воєнного стану не зупинився, а лише зазнав змін.

Щодо примусового виконання рішень в цивільних справах, то в них теж з'явилися певні особливості.

Пункт 10.2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» вищезазначеного Закону, відповідно до якого тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України:

– фізичні особи можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, без урахування такого арешту за умови, якщо сума стягнення за виконавчим документом не перевищує 100 тисяч гривень;

– юридичні особи-боржники можуть здійснювати видаткові операції з рахунків, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, виключно для виплати заробітної плати в розмірі не більше п'яти мінімальних розмірів заробітної плати в місяць на одного працівника такої юридичної особи, а також сплати податків, зборів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни російської федерації);

– визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану;

– зупиняється дія постанов державних виконавців про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та холодною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, спорядженими гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії [2].

Законодавець потурбувався і про осіб, які перебувають на окупованій території, тому передбачив список рішень, за якими зупине невиконання під час воєнного стану.

Потрібно чітко, належним чином захистити підприємства, що працюють на оборону нашої країни, а також громадян, які знаходяться у скрутному становищі.

Зупиняється у період дії воєнного стану вчинення виконавчих дій у виконавчих провадженнях з виконання:

– рішень (крім рішень за позовами фізичних осіб про стягнення заробітної плати, грошового забезпечення військовослужбовців), боржниками за якими є підприємства оборонно-промислового комплексу, визначенім порядку,

встановленому Кабінетом Міністрів України, органи військового управління, з'єднання, військові частини, вищі військові навчальні заклади, військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти, установи та організації, які входять до складу Збройних Сил України;

– рішень про стягнення з фізичної особи заборгованості за житлово-комунальні послуги в територіальних громадах, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають чи перебували у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) відповідно до переліку, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, або якщо стягнення за житлово-комунальні послуги здійснюється щодо нерухомого майна, яке є місцем постійного проживання такої фізичної особи і було знищено або пошкоджено внаслідок воєнних (бойових) дій (абзац дванадцятий пункту 10.2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону).

Як підсумок можна зазначити, що виконання рішень здійснюється і в умовах воєнного стану, у цілому процедура залишилася незмінною. Законодавець передбачив певні пільги для підприємств, а також громадян, які знаходяться у непростому становищі. Судова і виконавча гілки влади працюють за для захисту законних прав і інтересів громадян.

Список використаних джерел:

1. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 30. Ст. 542.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності приватних виконавців та примусового виконання судових рішень, рішень інших органів (посадових осіб) у період дії воєнного стану: Закон України від 27 липня 2022 року № 2455-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст. 4061
3. Гайченко А. Стягнути борг під час війни можливо, навіть якщо місцевиконання – тимчасово окупована територія. URL:

https://lb.ua/blog/andrii_gaichenko/522944_styagnuti_borg_pid_chas_viyni_mozhlivo.html.

4. Порядок та організація примусового виконання рішень судів та інших органів у період воєнного стану.

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. Ст. 250

Петренко Наталія Дмитрівна
аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
суддя Господарського суду Одеської області

Науковий керівник:
Голубєва Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США

Федеральне процесуальне законодавство США передбачає регламентацію процесу доказування, відповідно до якого кожен учасник (адвокат або сторона, яку не представляють) подаючи будь-яке клопотання чи інший документ, засвідчує, що, наведена інформація є обґрунтованою за таких обставин: 1) вони не подані з будь-якою неналежною метою, наприклад для судового переслідування, спричинення непотрібного затягуванні судового розгляду або безпідставного збільшення витрат на судовий розгляд; 2) претензії, заперечення та інші правові суперечки виправдані чинним законодавством або необґрунтованим аргументом щодо розширення, зміни чи скасування чинного законодавства чи встановлення нового законодавства; 3) фактичні твердження мають доказову підтримку або, якщо це спеціально визначено, або ймовірно в подальшому матимуть доказову

підтримку; 4) заперечення фактичних тверджень виправдані доказами або, якщо це конкретно зазначено, обґрунтовано ґрунтуються на переконаннях або відсутності інформації [1].

Якщо визначені правила були порушені, до порушника можуть бути застосовані санкції: клопотання про застосування санкцій має подаватися окремо від будь-якого іншого клопотання та містити опис конкретної поведінки, яка ймовірно порушує вищезазначені вимоги, однак клопотання не можна подати, якщо оскаржуваний документ, претензію відкликано або належним чином виправлено протягом 21 дня після вручення або протягом іншого часу, встановленого судом. Також і суд за власної ініціативи може зобов'язати адвоката, юридичну фірму або сторону довести причину, чому невідповідна поведінка не порушує процесуальні правила.

Відповідно до Федеральних правил цивільного судочинства США, якщо суд вирішує, що правила були порушені, суд може накласти відповідні санкції на будь-якого адвоката, юридичну фірму чи сторону, яка порушила правило або несе відповідальність за порушення. За відсутності виняткових обставин юридична фірма повинна нести спільну відповідальність за порушення, скоєне її партнером або співробітником. Таке положення стимулює адвоката не просто формально надавати допомогу із юридичного представництва, а перевіряти фактичні відомості, надані клієнтом і його виклад фактичних обставин [2, с. 47], щоб справа не була порушена з неналежною метою та мала правдоподібні правові та фактичні підстави [3, с. 55].

Санкція, застосована згідно з цією нормою, повинна бути обмежена тим, що є достатнім для запобігання повторенню протиправної поведінки або подібної поведінки іншими особами, які перебувають у подібному становищі. Санкція може включати негрошові вказівки; наказ про сплату штрафу до суду; або зобов'язати сплатити заявнику частково або повністю гонорари адвокатів та інші витрати, що безпосередньо спричинені порушенням.

Українське цивільне процесуальне законодавство також містить положення щодо відповідальності іншого суб'єкта, ніж той, що допустив певне порушення: у

випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Однак мета національної норми інша – відповідна норма з одного боку підкреслює залежність дій представника від вказівки або мовчазної згоди учасника справи і стимулює останнього сприяти у припиненні зловживань своїм представником [4, с. 306].

Від накладення грошових санкцій судом звільняються сторони: 1) яку представляють, за претензії, заперечення, що ґрунтуються на чинному законодавстві або спрямовані на розширення, зміну чи скасування чинного законодавства чи встановлення нового права; 2) у разі добровільного відкликання скарги чи врегулювання позовів, висунутих стороною або проти неї, яка, чи чий адвокати, підлягають санкціям.

Наказ про накладення санкцій повинен описувати санкціоновану поведінку та пояснювати підстави для санкцій. Також за клопотанням сторони, якщо інша сторона або її адвокат: з'явилися на судове засідання чи іншу досудову нараду; фактично не готові до участі або недобросовісно беруть участь; не дотримуються розкладу чи іншого досудового розпорядження. Суд може накласти відповідні санкції, включаючи розумні витрати та гонорар адвоката, понесені будь-якою стороною, на особу, яка перешкоджає, затримує або зриває допит свідка.

Список використаних джерел:

1. Federal Rules of Civil Procedure; 2022 Edition : With Statutory Supplement. Michigan Legal Publishing Ltd.; 2022nd ed. edition (November 1, 2021). 180 p.
2. Stephen C. Yeazell, Joanna C. Schwartz, Maureen Carroll. Civil Procedure. Aspen Publishing, 2022. 1312 p.
3. Thomas A. Mauet, David Marcus. Pretrial. AspenPublishing, 2022. 528 p.
4. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ: Юрінком Інтер, 2021. – 840.

Поліщук Павло Анатолійович
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Волкова Наталія Василівна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: СУДОВИЙ ПОРЯДОК

2022 рік для всіх громадян України став процесом написання новітньої історії сучасності через воєнну агресію РФ на території нашої держави. Як завжди соціальні процеси суспільства відіграють головну роль у формуванні соціуму та держави в цілому, а до таких процесів ми можемо віднести процес приросту населення, а саме, процес народження громадян. Однак, чи можемо ми стверджувати, що саме процес народження надає людині всіх цивільних прав та обов'язків визначених національним законодавством, так як законодавець у відповідності-до ст. 49 Цивільного кодексу України, чітко регламентує, що факт народження проводиться реєстрацією акту цивільного стану, а саме процедурою внесення до Державного реєстру актів цивільного стану громадян в органах юстиції в: порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. [1] Однак, якщо немає відповідних документів визначених ч. 4 ст. 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та пункту 2 глави 1 розділу III Правил державної реєстрації актів цивільного стану, затверджених наказом Мініюсту від 18.10.2000 № 52/5, з таких підстав батькам новонародженої дитини необхідно звернутися до суду з метою встановлення юридичного факту [2].

В умовах нинішніх подій, пов'язаних з військовим вторгненням РФ на територію України, питання щодо встановлення факту народження на тимчасово окупованих територіях України є досить важливою темою для дослідження саме з

боку його демографічної сторони, адже народження нових громадян України повинно фіксуватись незалежно від зовнішніх та внутрішніх подій, що стосуються держави.

Загальний порядок звернення до суду у випадку народження дитини на регулюється положеннями тимчасово окупованих територіях України регулюються положеннями Цивільного процесуального кодексу України.

Згідно з проложеннями ст. 317 Цивільного процесуального кодексу України, заяву про встановлення факту народження особи на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан, або на тимчасово окупованій території України, що є визначеною такою відповідно до норм чинного законодавства, можуть подавати батьки разом або лише один з них, їхні представники, члени сім'ї, опікун, піклувальник, особа, що утримує та виховує дитину, або інші можливі законні представники дитини до будь-якого місцевого суду України, який здійснює правосуддя і незалежно від місця фактичного проживання чи перебування заявника [3].

Членами сім'ї в даному випадку, згідно до чинного законодавства, є особи, що проживають разом (проте є виняток у вигляді можливого роздільного проживання подружжя через поважних причин і дитини з батьками), які пов'язані між собою спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, а також і особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

У відповідності до ст. 318 Цивільного процесуального кодексу України встановлюється виключний перелік інформації, яку необхідно надати у заяві, а саме:

- 1) встановити факт та мету його встановлення заявником;
- 2) проблемні аспекти неможливості отримання відповідних документів, які могли б підтвердити даний факт;
- 3) надати докази, що підтверджують наявність даного факту (які відповідним чином додаються до заяви у вигляді оригіналу або копії, що засвідчена відповідно до чинного законодавства) [3].

Зрозуміло, що подання заяви до суду може бути фізично ускладненою процедурою, саме тому відповідне звернення можна подати в електронному вигляді через Державну систему електронної ідентифікації «Електронний суд» через відповідне посилання.

Проте даний формат заяви обов'язково повинен скріплюватись електронним підписом заявника.

Важливо підмітити, що дані заяви мають розглядатись «невідкладно з дня надходження відповідної заяви до суду», але дане формулювання хоча і не зовсім чітко визначає часові межі розгляду даної заяви, але фактично мається на увазі розгляд протягом 24 годин з моменту її надходження.

У рішенні суду повинно бути зазначено відомості про факт, встановлений судом, мету його встановлення, а також докази, на підставі яких суд установив цей факт.

У рішенні суду про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, що визначається такою відповідно до вимог чинного законодавства, обов'язково мають бути визначені дані про дату і місце народження особи, загальні відомості про її батьків, що були встановлені судом під час розгляду даної заяви.

Рішення суду про встановлення факту, що є в компетенції реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану, не є заміною даного документа, що видає орган, а є лише підставою для отримання даного документа.

Ухвалене судом рішення щодо справ про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, що визначається такою відповідно до положень чинного законодавства має виконатись негайно.

Важливо підмітити, що копії даного рішення повинна видатись учасникам, які брали участь в даній справі у відповідно негайному порядку, або прямо надсилатись від суду до органу державної реєстрації актів цивільного стану за відповідним місцем ухвалення рішення для проведення процедури державної реєстрації народження особи.

Тобто, батьки разом або лише один з них, їхні представники, члени сім'ї, опікун, піклувальник, особа, що утримує та виховує дитину, або інші можливі законні представники дитини можуть вернутись з копією даного рішення до ДРАЦСу, який має невідкладно провести процедуру державної реєстрації народження дитини та видати на даній підставі відповідне свідоцтво про народження [4].

Судовий збір за встановлення факту народження дитини у відповідності до Закону України «Про судовий збір» несплачується.

У випадку необхідності оскарження даного рішення, дана процедура проводиться в загальному порядку, встановленому Цивільним процесуальним кодексом України, при тому оскарження рішення не зупиняє його виконання.

Отже, положеннями чинного законодавства чітко визначається судовий порядок встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України.

Існування нормативного закріплення даної процедури значно збільшує шанси на реєстрацію новонароджених громадян України, зокрема електронна форма звернення є найбільш актуальною в даному випадку, саме через можливу .

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України, № 435-IV від 16.01.2003 р. / Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. – Ст.35.

2. Наказ «Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні», № 52/5 від 18.10.2000 року, Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 жовтня 2000 р. за № 719/4940.

3. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 р. /Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. – Ст. 492

4. Гулейков І. Встановлення фактів народження або смерті особи в умовах воєнного стану або на тимчасово окупованій території України // Верховний Суд. – 2022.

Привиденцев Олександр Геннадійович
аспірант кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Андронов Ігор Володимирович
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Глобалізаційні процеси у світі потребують значного пришвидшення обміну інформації і це питання успішно вирішується за допомогою науково-технічного прогресу, зокрема, інтеграції цифрових технологій у комунікаційні процеси, адже на сучасному етапі розвитку людства головним економічним ресурсом є інформація. Сучасний обіг інформації в соціумі неможливо уявити без використання засобів електронної комунікації, однією з форм яких є електронне повідомлення: sms на смартфоні, листування електронною поштою, онлайн-чати, повідомлення в соціальних мережах, месенджери та інше.

Закономірно постає питання про використання електронних повідомлень як доказової бази під час вирішення спорів у судовому порядку. Зазначену можливість в рамках цивільного процесу було надано згідно зі ст. 100 ЦПК України як різновиду електронних доказів [1]. Основною проблемою та складністю використання електронних повідомлень як доказу є забезпечення доступності та збереження оригіналу доказу, а також ідентифікації автора повідомлень. Інколи, засоби комунікації надають імперативну можливість (без погодження з іншим(-и) суб'єктом(-ами) листування) видалити листування одному із суб'єктів не тільки на своїх пристроях або сторінках, а й в інших суб'єктів листування, при тому відновити матеріали листування неможливо, що є найскладнішим випадком на теперішній час при застосуванні даного листування як джерела доказів. Тому нерідко одна із сторін справи видаляє листування з

метою знищення оригіналу доказу, адже при наявності обґрунтованого сумніву в учасників процесу щодо достовірності зазначених повідомлень та неможливості надати оригінал доказу, що зберігається на пристрої з якого відбувалося листування, суд може не прийняти до уваги копії доказів, які були надані.

Одним із основних інструментів забезпечення електронних повідомлень як доказу є використання експертиз, які можуть бути ініційовані на стадії підготовки або на стадії судового розгляду справи. Закон України «Про судові експертизи» дає визначення поняття «судової експертизи» як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [2]. Експерт як основний суб'єкт здійснення експертизи – це фахівець, який має високу кваліфікацію та спеціальні знання в певній галузі та несе персональну відповідальність за наданий висновок за результатами проведеної експертизи. Згідно зі ст. 102 ЦПК України висновок експерта визначається як докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені в результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експерту, складений у порядку, визначеному законодавством [1]. Існують поняття «судова експертиза» та «експертне дослідження», які за змістом (проведення дослідження) та результатом діяльності (надання письмового висновку експерта) тотожні, але відрізняються процесуальним статусом та підставами виникнення. Судова експертиза може бути проведена як на замовлення учасника справи на договірній основі, так і на підставі ухвали суду про призначення експертизи (за ініціативи суду самостійно або за клопотанням сторони справи), а експертне дослідження має позасудовий комерційно-договірний статус. Експерт несе кримінальну відповідальність за достовірність проведеної судової експертизи, в той час як при проведенні позасудового експертного дослідження така відповідальність не передбачена [3]. Важливим є зазначити про доцільність проведення позасудового експертного дослідження на замовлення майбутнього позивача на етапі збирання доказів у вигляді електронних повідомлень, адже з моменту подачі позову значно збільшується вірогідність знищення оригіналу

електронних повідомлень та ускладнення проведення можливих майбутніх судових експертиз. Тобто це превентивний захід, який діє на випередження та направлений на забезпечення майбутніх доказів у справі. Перед проведенням експертизи замовнику необхідно з'ясувати коло питань, відповідь на які повинен надати експерт та визначитись із видом дослідження (експертизи). Загальні питання та порядок щодо призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень врегульовані Інструкцією та Науково-методичними рекомендаціями, які затверджені наказом Міністерства юстиції України [3]. Для дослідження електронних повідомлень необхідно визначитись із деякими основоположними питаннями, які впливатимуть на вибір виду дослідження (експертизи):

1. *вміст (контент) повідомлень*: текстові, голосові або мультимедійні;
2. *конфіденційність повідомлень*: приватні (між 2 особами), публічні (доступ для необмеженого кола осіб), приватно-публічні (коло осіб умовно-обмежене політикою конфіденційності);
3. *спосіб передачі повідомлень*: соціальні мережі, месенджери, електронна пошта, sms-повідомлення, тощо.

Методики досліджень при проведенні криміналістичних експертиз можуть бути використані і проведенні аналогічних досліджень (експертиз) у цивільному процесі.

Залежно від контенту повідомлень можуть бути проведенні наступні дослідження (експертизи):

- текстові повідомлення: лінгвістична експертиза писемного мовлення (почеркознавча й авторознавча експертиза за методикою дослідження цифрового письма), яка може надати експертну відповідь на ряд питань: чи виконано цифровий запис конкретною особою, однією чи різними особами виконано кілька різних записів, а також встановить факт дописки (виправлень) та відносно давність виконання цифрових записів;
- голосові повідомлення: у разі заперечень іншими учасниками або сумнівів про факт належності голосу стороні судового процесу чи факт фальсифікації доказу та

монтажу звукозапису можна ідентифікувати за допомогою призначеної експертизи відео-звукозапису (фоноскопичної), яка встановлює відповідність особи до фізичних параметрів голосу на звукозаписі, підтверджує або спростовує факт фальсифікації цього доказу, а також лінгвістичної експертизи усного мовлення, яка ідентифікує особу за матеріалом на звукозаписі за лінгвістичними параметрами усного мовлення;

– мультимедійні повідомлення (комбінують текст, звук, фото, відеоматеріали): фототехнічна експертиза (експертиза фотографії) допоможе з'ясувати факт наявності ознак монтажу на фото, а також час та місце їх виготовлення та за наявності – змінення цих файлів графічними редакторами, експертизу відео-звукозапису – отримання метаданих та наявність або відсутність монтажу, а також лінгвістичне дослідження усного мовлення на відео [4, с.158].

Залежно від конфіденційності інформації для публічних (на сторінках в соціальних мережах та відкритих каналах в месенджерах) можливо отримання звіту щодо факту розміщення зазначених повідомлень на інформаційних ресурсах та їх фіксації експертними установами, навіть за умови їх видалення, а для приватних повідомлень та приватно-публічних повідомлень (доступ дозволено за реферальним посиланням або обраним користувачам) лише фіксація їх змісту, якщо повідомлення доступні на момент проведення відповідних експертних дій.

Залежно від способу передачі повідомлень можливо проведення телекомунікаційної експертизи та комп'ютерно-технічної експертизи, які дадуть змогу встановити факти та способи передачі (отримання) інформації в електронному середовищі та шляхи маршрутизації зазначених даних (ір-адреса), встановлення факту доступу до інформаційних ресурсів під час листування, ідентифікації технічних засобів та мережевих ресурсів, з яких здійснювалося листування та ін.

Проведення експертних досліджень (судових експертиз) певною мірою здорожує судову процедуру, адже в залежності від експертної установи, типу дослідження, складності та кількості досліджуваних об'єктів вартість в середньому коливається від 3900 грн. до 9000 грн.

На сучасному етапі розвитку юридичних процедур проведення експертного дослідження або судової експертизи є одним із небагатьох універсальних механізмів, які можуть бути застосовані до електронних повідомлень як доказів у цивільному судочинстві від етапу їх збирання та фіксації їх змісту, задля зменшення можливого зловживання сумнівами щодо достовірності їх змісту після знищення оригіналу доказу, а також як спосіб забезпечення наведеного джерела доказів у цивільному судочинстві під час розгляду справи у суді. Особливістю використання експертизи у дослідженні електронних повідомлень полягає в індивідуальному та комплексному підході до кожного окремого випадку та необхідністю враховувати процесуальні особливості застосування такого джерела електронних доказів як електронні повідомлення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004р. №1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. – Ст. 492.
2. Про судові експертизи: Закон України від 25.02.1994р. №4038-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 28. – Ст.232.
3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (Дата звернення: 01.12.2022р)
4. Привиденцев О.Г. Способи ідентифікації автора електронних повідомлень як доказу в цивільному процесі. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №10. С. 156-159. URL: http://lsej.org.ua/10_2021/40.pdf (Дата звернення: 01.12.2022р)

Русецька Оксана Олександрівна
аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
приватний виконавець виконавчого округу Дніпропетровської області

Науковий керівник:
Волкова Наталія Василівна
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Термін «зловживання правом» є доволі новим для юриспруденції нашої держави, він був запроваджений у нормах процесуального законодавства. Однак з відсутністю визначення самого терміну зловживання процесуальними правами у доктринах процесуального права існують певні дискусії серед науковців щодо визначення такого поняття. Також, у зв'язку з відсутністю тлумачення даного терміну на рівні законодавства суди у своїх рішеннях наводять визначення зловживанню процесуальними правами. Так, Верховний Суд у справі №552/2378/17 від 06.09.2018 р. зазначив, що «феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає у тому, при зловживанні процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав. Суб'єкт цивільного судочинства свої цивільні процесуальні права має здійснювати відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь впливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права. Зловживання процесуальними правами може мати форму штучного ускладнення цивільного процесу, ускладнення розгляду справи в результаті поведінки, що перешкоджає винесенню рішення у справі або вчиненню інших процесуальних дій. Притягнення особи до

відповідальності за процесуальні зловживання повинно ґрунтуватися на доказах її вини. Факти процесуальних зловживань можна віднести до фактів, що доказуються в режимі процесуальних фактів, які включаються у загальний або локальний предмет доказування у справі»[1].

Незважаючи на те, що ст. 8 Закону України «Про виконавче провадження» встановлюється обов'язок усіх осіб, які беруть участь у виконавчому провадженні, сумлінно користуватись усіма наданими їм правами з метою забезпечення своєчасного та в повному обсязі вчинення виконавчих дій, однак є випадки коли сторони зловживають своїми процесуальними правами [2].

В Україні питання зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні є надзвичайно актуальним, та таким що потребує дослідження та наукового осмислення, адже у виконавчому провадженні законодавець не передбачає норм, які б регулювали або роз'яснювали критерії зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні та конкретні заходи або санкції, які б застосовувались до суб'єктів такого зловживання.

Крім того необхідно зазначити, що у виконавчому провадженні зловживати своїми правами може як стягувач, так і боржник. Отже, у практиці зустрічаються зловживання процесуальними правами, які зводяться до того, що особа подає безпідставну заяву про відстрочку чи розстрочку виконання рішення, зміну способу і порядку виконання рішення відповідно до таких дій у особи є реальна можливість затягнути процес на стадії виконавчого провадження. Також, науковці до зловживання процесуальними правами боржника у виконавчому провадженні відносять: зловживання боржником правом на недоторканість житла, реєстрація боржником у місці свого проживання (що є єдиним майном боржника, на яке може бути звернено стягнення) малолітньої або неповнолітньої дитини [3, с. 123].

Як вже зазначалось, що у виконавчому провадженні можливе зловживання процесуальними правами не тільки боржником, а й стягувачем. Так, наприклад, до зловживання правом стягувача можна віднести право вибору місця відкриття виконавчого провадження.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно зазначити, що зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні є нагальною проблемою, для подолання якої необхідно вчиняти вагомі кроки шляхом внесення змін до законодавчих актів, наданням державному або приватному виконавцю великої кількості механізмів для захисту осіб від зловживання правами іншими особами при здійсненні примусового виконання рішень.

Звісно, жодна заборона не має сенсу без належного санкціонування, тобто без встановлення відповідальності за її порушення. Отже, вважаємо доцільність передбачити також на законодавчому рівні заходи запобігання та впливу на осіб, які зловживають правами у виконавчому провадженні.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Верховного Суду від 06.09.2018 у справі № 552/2378/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76350143>
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 30. – Ст. 542.
3. Кравцов С.О. Окремі аспекти зловживання процесуальними правами у виконавчому провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. № 6. 2019. С. 121-125

Сатановська Олена Валентинівна
аспірантка кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Голубєва Неллі Юріївна
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Основою державного устрою та вищою юридичною силою в нас виступає Конституція України. Саме в ній можна ознайомитися зі змістом ст. 55 яка регулює, що права й свободи людини захищаються в нашій державі судом і право на житло входить до переліку цих прав, адже відповідно до ст. 47 Основного Закону кожен має право на житло. Держава забезпечує створення умов, завдяки яким, кожний громадянин має можливість придбати майно у власність, побудувати житло або орендувати його. Громадяни, які потребують соціального захисту, мають можливість отримати житло від держави безоплатно або за доступною для них ціною. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла, крім випадків, які регулюються законом або за рішенням суду [1]. Основні засади права громадян на житло конкретизуються також у ст. 1 Житлового кодексу України [2].

Зміст права на захист полягає у можливості фізичної особи у встановленому законом порядку звернутися до суду за охороною або захистом свого права у відповідний спосіб, передбачений законом.

Також необхідно звернутися до європейської практики, наприклад ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, у якій мова йде про права особливої важливості для особистості людини, її самовизначення, фізичної та моральної цілісності, підтримки взаємовідносин з іншими, усталеного та безпечного місця в суспільстві [3].

Цивільне законодавство визначає, що правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316). Відтак, власнику житла належить право володіння, користування та розпорядження його майном [4].

Як зазначає Н.Ю. Голубева, до об'єктів нерухомого майна ЦК України віднесено житлові будинки, будівлі, споруди, інше нерухоме майно (ст.ст. 331, 376). Об'єкти житлової нерухомості поділяються на такі типи: житловий будинок, житловий будинок садибного типу, прибудова до житлового будинку, квартира, котедж, кімнати у багатосімейних (комунальних) квартирах, садовий і дачний будинки. Об'єкти нерухомого майна мають бути капітального типу, а не

тимчасовими, що є характерним для малих архітектурних форм і тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності [5, с.с. 98-99].

Таким чином сутність захисту права полягає в усуненні перешкод до його здійснення. Захист слід сприймати як юридичну діяльність з усунення перешкод на шляху здійснення суб'єктами своїх прав і припинення правопорушення, а також відновлення становища, що існувало до правопорушення.

Право на захист з'являється у суб'єкта лише в момент порушення або оспорювання його права. Для захисту завжди притаманне те, що суб'єкт звертається до суду за захистом свого порушеного або оспорюваного права. Зважаючи на це, доходимо висновку, що захист права на житло здійснюється в передбаченому законом порядку (шляхом застосування належної форми і способів захисту).

Судовий розгляд справ, що виникають із житлових правовідносин, зазвичай носить цивільно-правовий характер адже регулюється нормами матеріального права, однак в теорії цивільного процесуального права існує класифікація за підставою виникнення, що розглядаються в порядку цивільного судочинства, а саме: 1) спори, що породжені нормами ЦК України; 2) спори, що породжені нормами ЖК України; 3) спори, що породжені нормами СК України; спори, що породжені іншими нормативно-правовими актами [6, с.415].

Для усунення неоднозначного розуміння та трактування різних правових понять, відповідно до положень ч. 1 ст. 19 ЦПК України пропонуємо всі справи щодо реалізації житлових прав, де стороною виступає фізична особа віднести до компетенції судів загальної юрисдикції щодо розгляду цивільних справ. Захист житлових прав здійснюється судом шляхом: 1) визнання житлового права; 2) відновлення становища, що існувало до порушення житлового права, і припинення дій, що порушують це право або створюють загрозу його порушення; 3) визнання судом недіючим повністю або в частині нормативно-правового акту державного органу або нормативно-правового акту органу місцевого самоврядування, що порушують житлові права визначені нормативно-правовими актами, що мають більшу юридичну силу; 4) незастосування судом нормативно-

правового акту державного органу або нормативно-правового акту органу місцевого самоврядування; 5) припинення або зміна житлового правовідношення; 6) інші способи, передбачені законами України.

З метою захисту порушених прав щодо володіння, користування, розпорядження житла можна звернутися до суду з позовами про: 1) усунення перешкод у користуванні житловим приміщенням; 2) виселення особи, яка не є власником житлового приміщення; 3) визнання особи такою, що втратила право користування житловим приміщенням; 4) визнання права користування житлом; 5) усунення перешкод у користуванні та розпорядженні власністю шляхом виселення.

У підсумку можна констатувати, що право на захист житлових прав фізичних осіб здійснюється особою на свій розсуд самостійно або уповноваженими на те державними органами, у межах визначених чинним законодавством України. У випадку, якщо особа, житлове право якої є порушеним, не має наміру здійснювати його захист, то, відповідно, вона може й відмовитися від захисту такого права відповідними державними органами чи посадовими особами у встановленому законом порядку. Так, наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 57 ЦПК України, якщо особа, яка має цивільну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених вимог, суд залишає заяву без розгляду [7]. Про захист житлових прав фізичних осіб слід говорити тільки у випадку порушення таких прав чи загрози їхнього порушення з боку інших осіб, водночас змістом охорони житлових прав фізичних осіб є сукупність відповідних заходів, які спрямовані на недопущення порушення таких прав. Тобто, було проведено аналіз норм матеріального права, що регулює захист житлових прав громадян у суді та обґрунтовані положення, які пов'язані зі змістом житлових прав громадян та їх інтересів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Житловий кодекс України від 30.06.1983 р. № 5464-Х. // Відомості Верховної Ради України. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Конвенція ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.// Конвенція Ради Європи. URL:http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

5. Голубєва Н.Ю. Розгляд судами справ про визнання права власності на об'єкти самочинного будівництва. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». – Одеса : Гельветика, 2017. – С. 98-107. URL: <https://hdl.handle.net/11300/14133>

6. Розгляд окремих категорій цивільних справ у судах : навч. посіб. / за ред. Н.Ю. Голубєвої. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – 480 с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. Ст. 492. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1>

Ткаченко Олександр Михайлович

аспірант кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Голубєва Неллі Юріївна

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПОДІЛУ МАЙНА, ДО СКЛАДУ ЯКОГО ВХОДЯТЬ САМОВІЛЬНО ПЕРЕОБЛАДНАНІ ТА САМОВІЛЬНО ЗБУДОВАНІ СПОРУДИ

Цивільним законодавством встановлено, що майно, яке є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності. Однак співвласник житлового будинку, іншої будівлі, споруди може зробити у встановленому законом порядку за свій рахунок добудову (прибудову) без згоди інших співвласників, якщо це не порушує їхніх прав. Така добудова (прибудова) є власністю співвласника, який її зробив, і не змінює розміру часток співвласників у праві спільної часткової власності (ст. 357 ЦК України) [1].

Такий припис закону, наділяючи правом добросовісного власника збільшувати площу належного йому нерухомого майна, не звільняє від дотримання законодавчих приписів і інших будівельно-технічних вимог при зведенні такої прибудови, в тому числі, і щодо введення в експлуатацію збудованого (прибудованого) нерухомого майна. Як було вказано вище, добудова (прибудова) не змінює співвідношення часток співвласників, тому реалізуючи право співвласника на виділ частки у натурі добудова (прибудова) переходить до одноосібного власника разом із його виділеною часткою, право спільної часткової власності на яку припиняється. Одноосібний власник набуває право власності на виділене майно, і у випадку, встановленому законом, таке право підлягає державній реєстрації.

В той же час, ст. 376 ЦК України визначає під самочинним будівництвом житловий будинок, будівлю, споруду, інше нерухоме майно, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без відповідного документа, який дає право виконувати будівельні роботи чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

При цьому, особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього.

Саме тому характерною рисою самочинного будівництва визначають відсутність у особи, яка самочинно звела об'єкт будівництва, можливості визначати його подальшу юридичну долю: оскільки право власності не виникає, то відсутня і правомочність розпорядження зведеним об'єктом [2, с. 106; 3, с. 92].

З огляду на вказане нормативне регулювання, самочинно збудоване майно виключається із цивільного обігу до моменту належним чином введення його у експлуатацію: не є об'єктом права власності об'єкт нерухомості, який виник у результаті реконструкції, перебудови, надбудови вже існуючого об'єкта, здійснених без одержаного дозволу (повідомлення про початок виконання будівельних робіт), розробленої та затвердженої в установленому порядку проектної документації та без дотримання інших визначених законом процедур, оскільки в результаті таких дій об'єкт втрачає тотожність із тим, на який власником (власниками) отримано право власності [4]. Саме тому такий об'єкт не підлягає поділу. Однак сама лише зміна технічних характеристик приміщення не є безумовною ознакою самочинної реконструкції: слід розрізняти характер самовільно проведеного переобладнання та самовільно збудованих споруд, адже в деяких випадках закон не передбачає отримання дозвільних документів з метою переобладнання приміщення.

Інструкція щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна, затверджена наказом Міністерства з питань житлово-комунального господарства України від 18 червня 2007 року № 55 передбачає, що поділ об'єкта нерухомого майна (виділ частки) на окремі самостійні об'єкти нерухомого майна здійснюються відповідно до законодавства на підставі висновку щодо технічної можливості такого поділу (виділу) з дотриманням чинних будівельних норм та з наданням кожному об'єкту поштової адреси. За наявності самочинно збудованих (реконструйованих, перепланованих) об'єктів нерухомого майна документи щодо виділу готуються тільки після визнання права власності на них відповідно до закону (пункт 3.11 Інструкції) [5]. Таким чином,

виділ в натурі частки із спільної власності на нерухоме майно унеможлиблюється наявністю самочинних об'єктів будівництва або у складі будинку, з якого визначаються частки співвласників, або у складі частки, що виділяється.

Натомість, Переліком будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію встановлено, що роботи з переобладнання та перепланування жилого будинку і жилого приміщення, а також нежилого будинку, будівлі, споруди, приміщення в них, виконання яких не передбачає втручання в огорожувальні та несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування,- щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1) [6].

Виходячи з цих положень, пункт 3.4.1 Методичних рекомендацій з питань технічної інвентаризації об'єктів нерухомого майна слід тлумачити таким чином, що «усі об'єкти нерухомого майна, які зведені після одержання акта приймання в експлуатацію, незалежно від того, значились вони до одержання акта приймання в проектній документації чи ні, вважаються самочинними», тільки у випадку, якщо такі об'єкти необхідно вводити у експлуатацію. У випадку, якщо введення в експлуатацію не вимагається, об'єкт не може бути визнаний самочинно збудованим/реконструйованим тільки з підстав зміни його технічних характеристик.

Отже, для виділу частки слід керуватися міркуваннями, чи може бути самочинне будівництво відокремлено від основного об'єкта і таким чином виконано вимогу Інструкції щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна. Якщо відокремлення самочинного будівництва від основного об'єкта неможливе, це матиме наслідком визнання права власності на будівельні матеріали, які були використанні при будівництві у відповідності до наявних доказів (висновків судової будівельно-технічної експертизи, розрахункових документів тощо).

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
2. Савченко А. С. Позасудовий порядок легалізації самочинного будівництва в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 106-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2011_12_16.
3. Голубєва Н.Ю. Розгляд судами справ про перебудову чи знесення об'єктів самочинного будівництва // *Юридичний вісник*. 2016. № 4. – С. 91-99.
4. Постанова Верховного Суду від 24 березня 2021 року у справі № 495/10972/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96243598>.
5. Про затвердження Інструкції щодо проведення поділу, виділу та розрахунку часток об'єктів нерухомого майна : Наказ; Мінжитлокомунгосп від 18.06.2007 № 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0774-07>.
6. Про затвердження переліку будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію : Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 07.06.2017 № 406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/406-2017-%D0%BF>.

Федорчук Юлія Олександрівна

аспірант кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник:

Голубєва Неллі Юріївна

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 28.02.2022 року «Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» [1] було внесено ряд змін у Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що діятимуть в умовах воєнного стану та які будуть діяти ще протягом одного місяця з дня його припинення.

Відтак, належну увагу слід приділити порядку спадкування під час дії воєнного стану, адже законодавчими змінами були врегульовані питання стосовно перебігу строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття, оскільки він зупиняється на час дії воєнного стану (не більше ніж на чотири місяці); зміни місця відкриття спадщини та питання заведення спадкової справи, а також особливості видачі Свідоцтв про право на спадщину, що є вкрай актуальними з огляду на ситуацію в нашій країні.

Статтею 1270 Цивільного кодексу України [4] встановлено строк для прийняття спадщини у шестимісячний термін, який було подовжено на чотири місяці вищезгаданою Постановою [1] для зручності громадян, аби уникнути пропусчення строку для прийняття спадщини. Однак на практиці нотаріуси радять громадянам все ж таки дотримуватись встановленого шестимісячного терміну для подачі заяви, оскільки до ЦК України не було внесено змін стосовно подовження строків для прийняття спадщини, аби у майбутньому уникнути вирішення цього питання в судовому порядку, у зв'язку з непорозуміннями спадкоємців. Якщо громадянин з поважних причин пропустив строк для прийняття спадщини, то він має право звернутися до суду з позовом про встановлення додаткового строку, ця норма залишилася незмінною, а так як ситуація склалась таким чином, що більшість громадян перебувають закордоном та не мають можливості звернутися до консульських установ, або нотаріуса у країні перебування, то найближчим часом ця необхідність буде виникати частіше, оскільки раніше такі ситуації були виняткові та виникали здебільшого з необізнаності громадян.

На сьогоднішній день заява про прийняття спадщини подається громадянином особисто або через засоби зв'язку (справжність підпису на такій заяві має бути нотаріально засвідченою), нотаріусом заводиться спадкова справа

незалежно від останнього місця проживання спадкодавця або незалежно від місцезнаходження спадкового майна, що значною мірою полегшало вирішення цього питання для спадкоємців, оскільки нотаріус може відкривати спадкову справу виключно у межах нотаріального округу, в якому він працює, що вносить деякі труднощі для громадян, які мають намір відкрити спадкову справу після померлого останнє місце проживання якого не збігається з місцем проживання його спадкоємців, або якщо померлий проживав у регіоні у якому обмежена кількість нотаріусів або на окупованій території, що ускладнює процес своєчасного заведення спадкової справи, а в умовах дії воєнного стану геть його унеможлиблює. Місце відкриття спадщини визначене ст. 1221 ЦК України, та за умови введення воєнного стану не зазнала змін. Статтею 66 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців, нотаріусом, за місцем відкриття спадщини, видається свідоцтво про право на спадщину [2]. Свідоцтво про право на спадщину видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини, тобто за місцем останнього проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, за місцезнаходженням нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна [3]. Тобто, особливим моментом є те, що нотаріус який заводив спадкову справу не за місцем відкриття спадщини позбавлений можливості видати спадкоємцю свідоцтво про право на спадщину за законом або за заповітом, тому спадкоємцю треба буде звертатися до іншого приватного нотаріуса, або державної нотаріальної контори, з метою узгодження передачі спадкової справи та отримання свідоцтва. Процедура передачі спадкової справи від одного нотаріуса до іншого не має чітких меж, тому приймати рішення стосовно передачі справи за місцем відкриття спадщини, належить нотаріусу, який цю справу відкривав. При цьому слід зазначити, що доцільно такі дії узгодити зі спадкоємцями та з нотаріусом, який спадкову справу буде приймати, для того, щоб виключити можливість виникнення спору між спадкоємцями та нотаріусами. При передачі спадкової справи між приватними нотаріусами або державною нотаріальною конторою, складається акт опису

спадкової справи у двох примірниках, де описуються усі документи, із зазначенням їх реквізитів, які передаються між конторами. Нотаріус, який передає спадкову справу кур'єром залишає копії документів, що передаються, у своїх справах. Передача такої справи строком необмежена, немає значення чи настав строк видачі Свідоцтва про право на спадщину чи ні. Свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини, тобто виходячи із змін після спливу десяти місяців, замість шести місяців, як це передбачено ст. 1270 ЦК України.

Отже, порядок вчинення нотаріальних дій у період дії воєнного стану зазнав деяких обмежень, які в умовах воєнного стану стали вкрай необхідними, особливо в питаннях спадкування, адже були введені з метою захисту прав та законних інтересів громадян України, забезпечуючи захист особистих майнових прав, виключаючи можливість вчинення шахрайських дій з боку не добропорядних громадян з однієї сторони та не позбавляючи громадян можливості звернення за вчиненням нотаріальних дій у період дії воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України № 164 від 28.02.2022 року. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
2. Про Нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. – Ст. 383. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
3. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV /Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44. – Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	3
ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ З ОКУПОВАНОЇ ТЕРИТОРІЇ.....	5
ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПРАВИЛ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	9
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	12
ПОДОЛАННЯ СУДОВИХ ІМУНІТЕТІВ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА У СПОРАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВОЄННИМИ ДІЯМИ.....	23
ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	26
СТАНДАРТИ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ДОСТУПУ ДО СУДОВОГО ЗАХИСТУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	28
ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	33
ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	37
АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ.....	43
ПИТАННЯ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ РЕСПУБЛІКИ УЗБЕКИСТАН.....	47
СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	50
ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ, НА ЯКІЙ ВВЕДЕНО ВОЄННИЙ СТАН АБО НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ.....	53
ЗМІНА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ (ПІДСУДНОСТІ) ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОГЛЯД СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	58
ПІДСИСТЕМА ЕЛЕКТРОННИЙ СУД: ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	62
A SYSTEMATIC REVIEW OF THE LONELINESS, SOCIAL CONNECTION AND DOMESTIC VIOLENCE UKRAINIAN REFUGEES IN FRANCE INVENTORIES.....	66
ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗА УЧАСТЮ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ.....	69
ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	75
ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА.....	78

ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	82
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	86
ЮРИСДИКЦІЯ СПОРІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРИМУСОВИМ ВІДЧУЖЕННЯМ МАЙНА У ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	90
ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК УСНИЙ ДОКАЗ.....	95
ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	98
НОТАРІАЛЬНІ ДІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	103
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИСЕЛЕННЯ БОРЖНИКА З ІПОТЕЧНОГО МАЙНА ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	106
ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВОНАСТУПНИЦТВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	112
ВИЗНАННЯ СУДОМ ОБСТАВИН СПРАВИ ЗАГАЛЬНОВІДОМИМИ ЯК ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОКАЗУВАННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	118
ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	121
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТРАФУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ США.....	125
ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ НАРОДЖЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ: СУДОВИЙ ПОРЯДОК.....	128
ЕКСПЕРТНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЯК ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	132
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	137
СУДОВИЙ ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ.....	139
ЩОДО ПОДІЛУ МАЙНА, ДО СКЛАДУ ЯКОГО ВХОДЯТЬ САМОВІЛЬНО ПЕРЕОБЛАДНАНІ ТА САМОВІЛЬНО ЗБУДОВАНІ СПОРУДИ.....	143
ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	147

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
ТА ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської науково-практичної конференції
ім. Ю. С. Червоного

Одеса, 16 грудня 2022 року

Електронне видання

*За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора
Неллі Юріївни Голубевої*

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк.7,36.
Зам. № 2212-04.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com

